

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

747478

KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN BAZI TEMEL UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

HAZIRLAYAN
Kadir DEMİRLER

KONYA/2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	3
ÖNSÖZ	4
GİRİŞ	6
I.BÖLÜM:	8
KUR'AN DÜŞÜNCESİ	8
A-Kur'an Düşüncesi ve Tarihi Seyri:	8
B-Kur'an Düşüncesinin Temel Özellikleri ve Amacı:	11
I-İlâhi Bir Düşünce Sistemi Oluşu	14
II-Tevhid Temeline Dayalı Bir Düşünce Sistemi Oluşu	16
III-Değişmez Bir Düşünce Sistemi Oluşu	18
IV-Evrensel Bir Düşünce Sistemi Oluşu	19
V-Dengeli Bir Düşünce Sistemi Oluşu	21
VI-Pratik Bir Düşünce Sistemi Oluşu	23
VII-Akıl ve Bilimle Çatışmayan Onları Aşan Bir Düşünce Sistemi Oluşu	24
VIII-Özgün Bir Düşünce Sistemi Oluşu	26
C-Kur'an Düşüncesinin Diğer Düşünce Sistemleriyle Karşılaştırılması:	30
I-İlâhiyat Yönüyle Karşılaştırma	35
II-Ahlâk Yönüyle Karşılaştırma	36
III-İlim ve Düşünce Yönüyle Karşılaştırma	37
IV-Hukuk ve Ceza Yönüyle Karşılaştırma	39
V-İktisad Yönüyle Karşılaştırma	40
VI-Dünya ve Âhiret Yönüyle Karşılaştırma	41
II.BÖLÜM:	43
KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN BAZI TEMEL UNSURLARI	43
I-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN BİLGİ BOYUTU	45
A-İlahi Bilgi:	47
B-Beşeri Bilgi:	49
I-Akıl	50
II-Vahiy	54
a-İlahi Vahiy	55
b-Gayr-i İlahi Vahiy	56
III-Duyular	58
IV-Hikmet	59
V-İlham ve Keşf	61
II-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN AHLÂKİ BOYUTU	66
A-Nazari Ahlâk Ve Unsurları:	71
I-Yükümlülük ve Sorumluluk	71
II-Niyet, Gaye ve Hedefler	74
III-Amel	76
IV-Müeyyide	77

B-Ameli Ahlâk ve Unsurları:	79
I-Emirler ve Tavsiye Edilen Fiiller	81
II-Yasaklar ve Kötü Görülen Fiiller	88
III-Mubah Fiiller:	94
IV-Takva	95
III-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN KULLUK BOYUTU	100
A-Kur'an Düşüncesinin İnanç Boyutu:	100
I-Tevhid	102
a-Allah(cc)'ın Zatıyla İlgili Olanlar(İlâhiyat-Uluhiyyet)	102
b-İnanılması Gereken Diğer İnanç esasları	104
c-Tevhidi Bozan Fiil ve Davranışlar	106
II-Risalet	108
III-Ahiret	111
a-Kıyamet ve öncesi	112
b-Berzah ve Kabir Hayatı	113
c-Kıyamet Sonrası	114
B-Kur'an Düşüncesinin İbadet Boyutu:	122
I-İbadetler	124
II-Muameleler	130
a-Aile Hayatı	130
b-Ticaret ve iktisat	132
c-Sosyal ve Siyasi Hayat	133
III-Hukuk ve Ceza	133
IV-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN SOSYAL-TOPLUMSAL BOYUTU	138
A-Tarih	140
B-Toplum	141
I-Canlı Yaratıklar Bakımından Sınıflandırma:	142
a-İnsan	142
b-Melekler	143
c-Cinler	144
d-Şeytan	144
e-Tabiat ve İçindekiler (Hayvanlar, Bitkiler, Yer, Gök, Güneş, Ay, Dağlar, Deniz)	146
II-İnanç Bakımından İnsanlar:	148
a-Mü'min	150
b-Ehl-i Kitap	150
c-Kafir	152
d-Müşrik	155
e-Münafık	156
C-Kültür ve Medeniyet	158
D-Siyaset ve Devlet	159
E-Cihad	163
SONUÇ	166
BİBLİYOGRAFYA	168

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
(as)	: Aleyhiselam
bak.	: Bakınız
bnz.	: Benzerleri
c.	: Cilt
(cc)	: Celle Celâlühü
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölümü
s.	: Sahife
(sav)	: Sallallahü aleyhi vesellem
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ŞİA	: Şamil İslam Ansiklopedisi
Tah.	: Tahkik
trh.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzerleri
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Kur'an'ı anlamaya çalışma faaliyetleri vahyin nazil olmaya başladığı ilk günden bu yana hep olagelmıştır. İslâm'ın ilk yıllarında sözlü olarak-Hz.Peygamber(sav) ve otorite kişiler-tarafından yapılan bu faaliyetler, zamanla yazılı ve ileriki dönemlerde de İslâmi disiplinler içinde yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma da bu anlamda yapılan bir çalışmadır.

Kur'an'ı, metodik bir şekilde okumak Kur'ânî metoda şeklen ters olabilir. Ancak günümüz insanına Kur'an'ın günümüzde mevcut bulunan konuları barındırdığını anlatmak ve göstermek, Kur'an'a yaklaşımlardaki parçacı anlamaları kuşatmak, nihayetinde de Kur'an'ın temel öğretilerini bir bütün olarak günümüz bilim disiplinlerini de göz önünde bulundurarak vermek gibi maksatlarla böyle bir yöntem seçilmiştir. Çalışmada, çalışmanın hacminin yeterli olmayacağından ve kaynakların haddinden fazla olmasından dolayı detay konulara ve kaynaklara inilmedi. Konuyu geçmiş alimlerin görüşleriyle genişletmekten daha ziyade ayetlerle ifadelendirilmeye çalışıldı.

Çalışmada gaye ve maksat, insanlara hidayet rehberi olarak gönderilen Kitab-ı Mübin ile alemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber(sav)'den, kendimizi haberdar kılmak, onların saf mesajlarını anlamaya ve anlatmaya çalışmak, bununla beraber özgün bir çalışma ortaya koymaktır. Bu çalışma, Kur'ânî düşüncenin bir eksikliğini tamamlamak, ona kendimizden bir şeyler yamamak için yapılmış ve-iddialı teoriler ortaya koymak iddiasında olan bir çalışma da değildir. Bundan dolayı da çalışma, kesinlikle eksiklik ve hatadan beri değildir. Ama bu eksiklik ve hatalar, art niyetten değil beşeri zaafiyetlerdendir. Bu konuda da azami derecede hassasiyet gösterilmeye çalışıldı.

Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; Kur'an ve Kur'an Düşüncesi ile ilgili hususların açıklanmasına, İslâm Düşüncesinin, diğer düşünce sistemleriyle karşılaştırılmasının yapılmasına çalışıldı. İkinci bölümde ise; Kur'an'ın içerdiği konular dört başlık altında incelenmeye çalışıldı. Birinci kısımda; Kur'an düşüncesinin bilgi boyutu, ikinci kısımda; Kur'an düşüncesinin ahlâk boyutu, üçüncü kısımda; Kur'an düşüncesinin kulluk boyutu, dördüncü kısımda; Kur'an düşüncesinin sosyal-toplumsal boyutu tanıtılmaya çalışıldı. Çalışmada takip edilen bu konu sıralaması, kelimî bir çalışma olmasından dolayı kelim ilmine uygun olarak yapılmıştır. Şöyle ki; bilgi, yapılacak işlerin teorik alt yapısını, ahlâk; insanın kendisi dışındakilerle ilişki şeklini, kulluk; insanın rabbi karşısındaki görevlerini, sosyal boyut ise bütün bunların toplumdaki tezahürlerini içine almaktadır.

Son olarak çalışmam boyunca eserlerinden azami derecede istifade ettiğim ilim adamlarımıza,-vefat edenlere Allah'tan rahmet diliyorum-konumun seçiminden çalışmanın sonuna kadar rehberlik yaparak mesailerini harcayan başta danışman hocam Prof.Dr. şerafettin GÖLCÜK'e, bölüm hocalarım Prof.Dr. Süleyman TOPRAK ve Yrd.Doç.Dr. Durmuş ÖZBEK'e, çalışma esnasında emeği geçen herkese teşekkür ederim.

14-06-2004

Kadir DEMİRLenk

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın insanlara hidayet rehberi olmak üzere göndermiş olduğu ilahi bir kitaptır. Bu kitapta, insanların yaşamları boyunca kendilerine kulluk için ihtiyaç olacak olan temel prensipler bulunmaktadır. Bu prensipler, yaratan ve yaratılan arasındaki dengeler gözetilerek vazedilmiş prensiplerdir.

Kur'an düşüncesi, Allah(cc)-insan-kainat üçlüsünü konu edinen ve temel mesajını "Uluhiyet" ve "Ubudiyet" konuları üzerine bina eden bir din, aynı zamanda ilahi bir düşünce sistemidir. Kur'ânî düşüncede yaratanla yaratılanlar arasındaki ilişkilerin sınırları bellidir. Yaratanın konumu "Rablık" iken, yaratılanların konumu "Kulluk" şeklindedir. Tek boyutlu yani yalnız yaratanı esas alıp yaratılanları ihmal eden, ya da yaratılanları esas alıp yaratanı ihmal eden bir düşünce sistemi değildir. Kur'an'ın bütün muhtevası ve Hz.Peygamberin(sav)'in de bütün mücadelesi bu gerçeği açıklamak, yaşamak ve öğretmek olmuştur. Kur'an'ın bu muhtevası da inanç-amel-ahlâk kavramlarıyla özetlenebilir.

Çalışmada Kur'ânî düşünce "Klasik İslâm Düşüncesinden" ayrı mütalaa edildi. Bunun nedeni "Klasik İslâm Düşüncesinin" ya da "İslâm Kültürünün" Hz.Peygamber(sav)'in vefatından bu yana, bilerek ya da bilmeyerek, yanlış birçok beşeri düşünceyi içinde barındırmasıdır. Burada "Klasik İslâm Düşüncesi"ni tamamen reddediyor ve gayri İslâmi saymıyoruz. Bununla, içerisinde taşıdığı bazı yanlış beşeri düşüncelerin Kur'ânî düşünceyle uyuşmadığını söylüyor, "Saf İslâm Düşüncesi" ile, içerisinde birçok yanlış inanç ve düşünceyi de içerisinde barındıran "klasik İslâm düşüncesinin" ayırt edilmesi gerektiğini söylüyoruz. "Kur'ânî Düşünce" ile kastettiğimiz içine batılın karışmadığı "İslâm Düşünce"sidir. Kur'ânî Düşünce'nin Sünnet i kabul etmeyen, ona art niyetli yaklaşan "Kurâniyyûn", "Ehl-i Kur'an", "Kur'an İslâmı" gibi ekollerle de bir ilişkisi yoktur.

Her şeyi yoktan var eden Rabbimiz, yaratmış olduğu insanın ve kainatın ihtiyaçlarını da en iyi bilendir. Göndermiş olduğu peygamberler ve vahiyde bu ihtiyaçlara binaendir. Tebliğ edilen bu mesajda ,ne gereksiz şeyler vardır ne de eksik kalmış konular bulunmaktadır. En mükemmel şekliyle tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim insanlığa öylesine kapsamlı bir metot sunmuştur ki insanın varlığını oluşturan bütün unsurları içerdiği gibi, onun bütün ihtiyaçlarına ilke olarak cevap verir. İslâm'ın sunduğu bu evrensel kapsam, insanın "duygu","düşünce" ve "görüşü" ile birlikte yürür. Bu aynı zamanda onun fitratıyla uyumludur ve fitrata uygunluğun bir ifadesidir. Harici hiçbir unsura ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla kaynağını

Kur'ânî düşünceden almayan kültürlerden bir şey alırken ihtiyatlı davranmak gerekir. ¹

Kur'an düşüncesi insanı muhatap alır ancak insan kaynaklı değildir. İnsan kaynaklı olan diğer felsefî görüşlerden de farklıdır. "Kur'an felsefî bir eser değildir. Şu manadaki O bir felsefenin ürünü değildir ve felsefî iktibas usullerinden faydalanmamaktadır, filozofların didaktik usullerini de takip etmemektedir. Onların tartışma kabul etmez bir ahenge sahip bulunan, ancak ruhun sadece bir yönünü, zihni bölümünü ilgilendiren akli açıklama metodunun (tanımlama, betimleme, kanıtlama, itirazlar ve cevaplar) yerine Kur'an, kendine has metodunu koymaktadır. Ruhun tümüne hitap ederek O, orada akıl ve kalbin eşit paylarının bulunduğu mükemmel bir gıdayı ona sağlamaktadır." ²

¹ Kutub, Seyyid, İslâm Düşüncesi, s.8-16, (çev.Hamid Şükrü-Resul Tosun-Mehmet Çelen), İstanbul, 1992.

² Draz, M.Abdullah, Kur'an Ahlâkı, s.22-23, (çev. Emrullah Yüksel-Enver Günay), İstanbul, 1993.

I.BÖLÜM:

KUR'AN DÜŞÜNCESİ

A-Kur'an Düşüncesi ve Tarihi Seyri:

Tefsir usulü kitaplarımızda, Kur'an'la ilgili çeşitli tarifler vardır. Bu tarifler büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarif yapılmıştır. Kur'an; *“Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyetini idrakte zorluk çekilen bir yolla (vahiy) son peygamber Hz.Muhammed(sav)'e indirilen, Mushaflar da yazılı, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresi ile başlayıp Nâs suresi ile biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı, arapça muciz bir kitaptır.”*³ Bu tarifte dikkatimizi çeken en önemli hususlar; Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Peygamber(sav)'e vahiy yoluyla indirilmesi, tevatürle nakledilmesi, kendisiyle ibadet yapılması ve mucize olmasıdır. Bu özelliklere sahip kitabın düşüncesi de bu hususları ihtiva etmesi ve en azından bunlara dayanıp bunlardan kaynaklanması gerekmektedir. Buradan hareketle Kur'an Düşüncesini; “Kaynağını vahiyden alan, içine hiçbir batılın karışmadığı saf İslâm Düşüncesi” şeklinde ya da “Kur'an'ın ihtiva ettiği ve Hz.Peygamber(sav)'in yaşayıp bize talim ettiği düşünce” olarak tarif etmek mümkündür. Bu düşüncenin temel unsurları Kur'an, Sünnet ve bunların çerçevesinde oluşan akli yapıdır. Bizim “Kur'an Düşüncesi” ile kastımızda “Saf İslâm Düşüncesi” “İslâm Düşüncesi” ile kastımız da “Kur'an Düşüncesi” dir.

Kur'an Düşüncesinin tarihi seyrini, kesin çizgilerle dönemlere ayırmak mümkün değildir. Bu dönemleri, insanların Kur'an'a ve Kur'ânî düşünceye bakış açılarını değerlendirmek suretiyle yaklaşık olarak ortaya koymaya çalışacağız. Kur'an-ı Kerim, Hz.Peygamber(sav)'den günümüze kadar değişik şekillerde anlaşılmıştır. Bunun nedeni kişilerin birikimleri, Kur'an'a yaklaşımdaki metod ve maksatları, yaşadıkları çağ ve toplumlar vb. harici ve dahili bir çok sebep zikredilebilir.

Kur'an-ı Kerim'in en güzel ve en doğru şekilde okunup anlaşıldığı, hayata geçirildiği dönem şüphesiz ki Hz.Peygamber(sav)'in dönemidir. Bu dönem, İslâm Dini'nin kemale erdirildiği, İslâm Düşünce tarihinin de en saf ve en katıksız olduğu dönemdir. Sonraki dönemlerde de bu döneme benzer anlama, yaşama ve düşünme faaliyetleri olmuşsa da bunlarda bu dönemdeki kadar saf ve istikrarlı olamamıştır.⁴

3 Birışık, Abdülhamit, “Kur'an” mad., DİA, xxvi /383, İstanbul, 2003

4 Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usulü, s. 231-234, Ankara, 1989; Gazali, Muhammed, Kur'an'ı Anlamada Yöntem, s.334-338, (çev. Emrullah İşler), Ankara, 1993

Bunun yegane sebebi, henüz vahyin inmeye devam etmesi, Hz. Peygamber(sav)'in hayatta olup gelen vahyi açıklaması ve bizzat yaşaması, insanların anlayamadıkları mücmel yerleri bizzat Hz. Peygamber(sav)'e sorup öğrenmeleri, Hz. Peygamber(sav)'in farazi tartışmalara izin vermemesi ve en önemlisi de ashabın Kur'an'a yaklaşım tarzlarıyla ilgilidir. Bu dönemde, Kur'an'a yaklaşımlar sonraki dönemlerde olduğu gibi Kur'an'ın edebi luğavi, lafzi vb özellikleri üzerinde yoğunlaşmamış ve bazı önyargıları ön plana çıkarmak şeklinde olmamıştır. Bu dönemin Kur'an'a yaklaşımı; ön yargısız, tam bir teslimiyet ve sadakat içinde, Kur'an'ın lafız ve manasını, gaye ve hedeflerini gözeterek en güzel şekilde anlamaya ve yaşamaya çalışma şeklinde olmuştur.

Bu dönemde Kur'an'a ve Kur'anî düşünceye karşı menfi tavır müşriklerden ve münafıklardan olmuştur. Müşrikler, Kur'an'ın hem lafzına ve mesajına hem de peygambere karşı açık inkar yolunu seçerken Münafıklar açık inkar şeklinde değil de düşmanlık, menfaat elde etme şeklinde davranmışlardır.

Hz. Muhammed (sav)'in vefatından sonraki ilk çeyrek asırda Kur'an ve Sünnet Hz. Muhammed (sav)'in zamanında olduğu gibi anlaşılmaya, yaşanmaya çalışılmış Kur'anî ve nebevi çizgi korunmuştur. Kur'an ve Sünnet, bazı münferit yaklaşımlar olsa da hala birinci derecede öneme haiz ve insanların hayatını tanzim etmede yegane ölçüler durumundadır. Çünkü Hz. Peygamber(sav)'in vefatı üzerinden çok zaman geçmemiş, müslümanların başındaki idarede zafiyetler oluşmamış, ashabın ileri gelenleri çeşitli yerlerde, şehir ve yerleşim birimlerinde insanlar çevresinde ikamet eder durumda, İslâm dışı değişik kültürlerden etkilenme yoktur. Bu sebeplerden dolayı Kur'anî düşüncede henüz değişme başlamamıştır. Hz. Peygamber(sav)'in vefatından sonra İslâm'a karşı ilk ciddi muhalefet, bu dönemde ridde olayları ve yalancı peygamberlerle ortaya çıkmıştır. Bunlar da kısa sürede bertaraf edilerek tehlikeleri önlenmiştir.

Müslümanlar arasında, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle yakılan fitne ateşi sönmek bilmemiş ve ilk ayrılıkların tohumları böylece atılmıştır. Dahili ve harici sebeplerle Kur'an ve Sünnet'ten sapmanın, müslümanlar arasında ciddi manada fikri ayrılıkların ve fiili çatışmaların meydana geldiği, Harici ve Şii fırkalar gibi fırkaların ortaya çıktığı ilk dönem de bu dönem kabul edilir.⁵ Bu dönemden sonra, Kur'an ve Sünnet çizgisini devam ettiren büyük bir topluluk mevcut olmuşsa da müslümanlar arasındaki ihtilaflar daha da hızlanarak devam etmiştir. Bunun sebeplerini; arap ırkçılığı, hilafet anlaşmazlığı, İslâm'ın geniş bir coğrafyaya yayılmaya başlaması, eski din mensuplarının İslâm'a girmeleri, kapalı meseleleri incelemeye

⁵ Watt, W. Montgomery, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, s. 15-16, (çev. Ethem Ruhi Fırlı), İstanbul, 1998

girişmek, hikayeler, Kur'an-ı Kerim de "müteşâbih"ın bulunması, şer'i hükümlerin çıkarılması, felsefenin terceme edilmeye başlanması ve yabancı kültürlerle temas şeklinde sıralamak mümkündür.⁶ Bu sebebler, Kur'an Düşüncesinde bazı sapmaları da beraberinde getirmiş ve bu sapmaları hızlandırmıştır.

Hicri I. asırdan itibaren islâmi disiplinler oluşturulmaya başlanmış ve birkaç yy. içinde muazzam külliyatlar meydana gelmiştir. Bu disiplinler beraberlerinde bazı proplemleri de getirmişlerdir. Kur'ânî düşünceye parçacı yaklaşımlar başlamış, her disiplin kendine uygun ayetlerle ilgilenip, onları bayraklaştırmaya başlamış, disiplinler arası rekabetler başlamış dolayısıyla ayetler birbirlerine karşı delil olarak kullanılmaya başlanmış, en büyük zafiyet olarak ta, mutaassıp ekol sahipleri sözlü ve fiili icraatları ile temel almış oldukları "nass"ları aşmaları ve kendi görüşlerini Kur'an ayetlerine doğrulatma çabaları olmuştur. Zamanla da bunlar Kur'an ve Sünnet'i gölgeler hale gelmiştir.⁷ Felsefi ve Tasavvufi disiplinlerle Kur'ânî çizgiden ayrılış daha da kemikleşmiş Kur'ânî ve Nebevi düşünceyle örtüşmeyecek bir çok husus islâmi isimler altında İslâm düşüncesinin içine dahil edilmiştir. Artık islâmi nasslar bu disiplinler içerisinde felsefi ve batını olarak incelenmeye başlanmış, islâmi olmayan bir çok husus İslâmleştirilmeye çalışılmıştır. Kur'ânî düşünce, bu dönemler içerisinde bir çok alim tarafından diri tutulmuş ve safiyeti korunmuştur. Girilen bu sapmalara yine nasslar çerçevesinde cevaplar verilmiş, Kur'an düşüncesi her yönüyle yaşatılmaya çalışılmıştır.

Son yy.lar da bazı batılı araştırmacıların İslâm kültürüne hakim olmaya başlamaları ve yapmış oldukları araştırmalar, Kur'an ve Sünnet üzerinde bazı polemiklerin yapılmasına sebep olmuştur. Bu polemiklerin bazıları şu ana kadar yapılmamış ve ilmi değeri olmayan ama insanların zihinlerini bulandıran, Kur'an ve Sünnetin hem lafzını, hem de içeriğini derinden yaralayan polemiklerdir. Bazı batılı araştırmacılar öncelikli olarak Kur'an'ı, Hz.Peygamber(sav)'in yazdığı bir kitap, Hz.Peygamber(sav)'ide İslâm'ın kurucusu olarak lanse etmeye başladılar. Bu iddiaları itibar görmeyince, Kur'an'ın tarihselliği, peygamberi sıradan bir elçi konumuna indirmeleri, ibadetleri asli şekillerinden soyutlamaları, geleneğimiz içerisinde ki bazı tartışmalı konuları pişirip tekrar piyasaya sürmeleri vb. çalışmalara giriştiler, bu işin yapıldığı mutfağı da Oryantalizm olarak seçtiler.⁸

6 Ebu Zehra, Muhammed, Mezhepler Tarihi, s.20-25, (çev. Sibgatullah Kaya), İstanbul, 2003

7 Paçacı, Mehmet, "Kur'an"mad., DİA, XXVII/400, İstanbul, 2003; Gazali, age. s.270; Mert, Muhit, "Geleneksel ve Modern Kelamda İtikadi Meseleleri Ayetlerle Temellendirmenin İçerdiği Sorunlar" Günümüz İnanç Proplemleri (Sempozyum)s.65-75 , Erzurum, 2001

8 Oryantalizmle ilgili bak: Marife "Oryantalizm" Yıl 2 Sayı 3 Kış, Konya, 2002; el-Behiy, Muhammed, İslâmi Düşünce de Oryantalist Etki, (çev.İbrahim Sarıms), Ekin Yay.İst,1996; Edward, Said, Oryantalizm, Pınar Yay., İstanbul, 1982; Sönmezsoy, Selahattin, Kur'an ve Oryantalistler, Ankara, 1998

İslâm'ın dolayısıyla da Kur'an'ın beşeriliği iddiaları ile Hz.Peygamber(sav)'in risaleti gibi İslâm'ın temel unsurları üzerindeki iddiaları, müslümanlar arasında kabul görmezken, Kur'an, Sünnet ve geleneğimizin içerikleri üzerindeki iddialar bazı kişiler ve çevreler tarafından (modernist aydınlar) benimsenmek suretiyle üzerinde müsbet menfi çalışmalar yapılmıştır.

Bu döneme kadar yapılan tartışmalar, İslâm ümmeti içerisinde gerçekleşirken bu dönemden sonra genellikle batılı araştırmacılar ve onların müslümanlar arasındaki görüşlerini benimseyenler tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu da, müslümanlar arasında hem fitnelerin çıkmasına sebep olmuş hem de bölünmelere neden olmuştur. Kur'ânî düşüncenin içi boşaltılıp, temel esasları tartışılmaya başlanmış ve Kur'ânî düşünce en büyük yarayı bu dönemde almış ve en sinsi saldırılara bu dönemde muhatap olmuştur.

B-Kur'an Düşüncesinin Temel Özellikleri ve Amacı:

Kur'an Düşüncesini, Kur'an-ı Kerim ve Hz.Peygamber(sav)'in sahih Sünnetlerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim ve Hz.Peygamber (sav)'in hadisleri Kur'an düşüncesini en iyi açıklayan metinlerdir. Dolayısıyla öncelikli olarak bu kaynaklardan hareket etmemiz gerekmektedir. Kur'an ayetlerine göre Kur'an'ın özelliklerinden bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür.

1-Kur'an; Allah katından kulu Hz.Muhammed(sav)'e insanları uyarmak için indirilmiş bir kitaptır. “ *Bu Kur'an üstün ve çok merhametli Allah tarafından Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarmak için indirilmiştir.*”⁹ “*Bu Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur*”¹⁰

2-İçine batılın karışmadığı, korunmuş, kendisinde şüphe ve eğrilik bulunmayan, ayetleri açıklanmış bir kitaptır. “*O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.*”¹¹ “*Ona önünden de ardından da bâtil gelemes. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.*”¹²

3-Müminler için hidayet, şifa, rahmet, öğüt, uyarıcı ve müjdecî olan bir kitaptır. “*Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve*

9 Yasin 36/5-6

10 Secde 32/2, bnz için, 12/2, 13/1, 43/3, 45/2, 46/2....

11 Bakara 2/2

12 Fussilet 41/42, bnz için, 10/37, 32/2, 10/27, 39/ 28, 42/ 7, 15/ 9, 56/ 77

rahmet gelmiştir.”¹³

4-İçinde muhkem ve müteşabih ayetlerin bulunduğu, kendisiyle ibadet olunan, müminler arasında hüküm kaynağı olan, hakk üzere indirilmiş bir kitaptır. “(Resûlüm!) Şüphesiz ki Kitab'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak (ihlâs ile) kulluk et.”¹⁴“Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!”¹⁵

5-İnsanları karanlıktan aydınlığa çıkarıp, dosdoğru yola ileten ve hakkı batıldan ayıran;“Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”¹⁶“Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan,Allah yüceler yücesidir”¹⁷

6-Sözlerin en güzeli olan, içinde insanların kulluğu için her şey bulunan, insanları aciz bırakan, hikmet dolu, şerefli, yüce bir kitaptır. “Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.”¹⁸“Kaf. Şerefli Kur'an'a andolsun”¹⁹

7-İnsanların anlaması için kolaylaştırılmış ve ayetleri açıklanmış, içinde açıklayıcı meseller bulunan, nur dolu, mübarek bir kitap;“Andolsun biz Kur'an'ı, öğüt almak için kolaylaştırdık. Ey ehl-i kitap! Resûlümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.O halde düşünüp ibret alan yok mu?”²⁰“ Ey ehl-i kitap! Resûlümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.”²¹“Muhakkak ki biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu

13 Yunus 10/57, bnz için, 16/ 89, 2/2-185,17/ 9-82, 41/ 44, 18/ 2, 46/ 12, 17/ 82, 38/29, 21/ 10, 38/ 1, 36/ 69

14 Zümer 39/2

15 Nisa 4/105 , bnz için, 3/3-7, 13/1, 2 /176-213, 11/ 1, 5/ 48, 16/ 64, 39/2-41, 42/17, 57/25

16 İbrahim 14/1

17 Furkan 25/1, bnz için, 2/185, 3/4, 57/ 9

18 Zümer 39/23

19 Kaf 50/1 bnz için, 10/1, 3/57, 31/2, 41/41, 85/21..

20 Kamer 54/40

21 Maide 5/15

inkârcılıktan başkasını kabullenmediler."²²

8-Müminlerin imanını, inkarcıların küfür ve nefretini artıran, insanlara ruh olan bir kitaptır. "Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur'an'da (çeşitli ikaz ve ihtarları) türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara, daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor."²³ "Müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."²⁴

9-Hz.Peygamber(sav)de Kur'an'ın özelliklerini ve üstünlüklerini müteaddit defalar belirtmiştir. Bu hadislerden birkaç tanesi şu şekildedir.

1- "Muhakkak ki ileride karanlık gece parçaları gibi fitneler olacak. Ey Allah'ın Resulu ondan kurtuluş nasıl olur? Denildi. O buyurdu ki: Yüce Allah'ın kitabı. Onda sizden öncekilerin haberleri, sizden sonrakilerin haberleri ve sizinle ilgili hükümler vardır. O bir eğlence vasıtası değildir. Hak ile batılı ayıran ilahi bir kelimedir. Onu kibirlenerek terk edenin Allah belini kırar. Kim doğru yolu ondan başkasında arasa Allah onu sapıklığa düşürür. O Allah'ın sağlam ipidir ve apaçık nurudur. Hikmet dolu Kur'an' dır. Doğru yoldur. Nefsani arzuların sapıtmasına, görüşlerin dağılmasına yegane sebep odur. Alimler ona doymaz. Allah'tan korkarak günah işlemekten çekinenler ondan usanmazlar. Onun ilmini bilen ileri gider, onunla amel eden sevap kazanır. Onula hükmeden adalet eder. Ona sınıksız sarılan doğru yolu bulur."²⁵

2- "Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uyduğunuz müddetce asla sapıtmayacaksınız: Allah'ın Kitab'ı ve Rasûlünün sünneti".²⁶

3- "Muhakkak ki, en güzel söz Allah'ın kitabıdır. En güzel yol da Hz.Peygamber(sav)'in yoludur. İşlerin en kötüsü de dine aykırı olarak sonradan çıkarılanıdır. Size vâdedilen mutlaka yerine gelecektir. Siz Allah'ı aciz bırakamazsınız."²⁷

²² İsrâ 17/89, bnz için ,54/17-22-32, 18/54, 30/58, 39/27, 43/2, 4/174, 64/8, 6/155, 33/29

²³ İsrâ 17/41

²⁴ Enfal 8/2, bnz için ,2/72, 42/52, 41/44, 5/64-68

²⁵ Müsned , Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani, Müsned Ahmed b. Hanbel, C.I, 91 (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982); Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b Elfaz b. Behram d-Darimi, Sünenü'd-Darimi, fedâil'il Kur'an , 1 (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982)

²⁶ Muvatta, Malik b. Enes, el-Mavatta, Kader, 3 (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982); Tirmizi , Muhammed b. İsa et-Tirmizi, Sünenü't-Tirmizi, Menakıb,77 (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982),

²⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhari, el-Camiu's-Sahih, I'tisam, 2; Edeb,70 (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982);

Her düşünce sisteminin kendine has özellikleri vardır. Bu özelliklerin biri ve bir kaç diğesinde de bulunabilir. Ancak Kur'an düşüncesini bu sistemlerden ayıran husus, özelliklerinin yalnızca kendisine has olmasıdır. Kur'an düşüncesinin özelliklerini Kur'an'dan ve Hz. Peygamber(sav)den ayrı düşünmek imkansızdır. Dolayısıyla bu özelliklerin mutlaka bunlardan kaynaklanması bunlarla paralellik arz etmesi gerekiyor.

Kur'an, hem lafız hem de içerik yönüyle diğerkitaplardan farklıdır. Kur'an lafzının bu farklılığını(icazını) tefsir alimlerimiz değişik yönlerden ele almışlardır.²⁸ Kur'an-ı Kerim'in icazını oluşturan ve onu diğerkitaplaradan ayıran hususlar şu şekildedir:

1-Dili ve üslubu , lafız ve mana dengesi, gönüllere tesir edişi , ses ve terkip nizamında ortaya çıkan âhenk, edebî tasvir, edebî türlerin hepsinde mükemmel oluşu, aynı anda farklı seviyelere hitap etmesi, akla duyguya dengeli olarak hitap etmesi, gayb alemine ilişkin haberler vermesi, ilmî icat, çelişkinin bulunmaması.²⁹

2-Kur'an'ın, lafzen icaz oluşunun yanı sıra içeriği ile de mucizdir. İçeriği lafzî icazlığından daha da önde gelir. Kur'ânî düşüncüyü diğerkitaplaradan farklı kılan da kendine has özelliklerdir. Bu özellikleri toplu şekilde aynı anda, aynı yerde Kur'an da bulmak mümkün değildir. Kur'an bu özelliklerini, kendi içerisine serpiştirmiştir. Bu hususları bir arada derleyen alimlerimiz olmuştur. Bunlardan biri de Seyyid Kutup(ö.1961)tur. Seyyid Kutup İslâm düşüncesinin özelliklerini –İslâm düşüncesiyle kastettiği Kur'an ve sahîh sünnettir- şu şekilde sıralar

a-İlahî, b-Değişmez, c-Evrensel, d-Dengeli ve Tutarlı, e-Müsbet, f-Pratik, g-Tevhid temeline dayalı bir düşünce sistemidir.³⁰ Bunlara;

h-Bilim ve akılla çelişmeyen ve onları aşan bir düşünce sistemi,

i-Özgün bir düşünce sistemi gibi özelliklerde ilave edilebilir. Şimdi bu hususların açıklamalarına geçebiliriz.

I-İlâhî Bir Düşünce Sistemi Oluşu

*“Ona önünden de ardından da bâtil gelemes. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir”*³¹ ayeti vb ayetlerle bu husus Kur'an'da sıkça vurgulanır.

28 es-Suyuti, el-İtkan fî Ulumi'l- Kur'an , c.2 s.311-324, (çev. Sakıp Yıldız - H. Avni Çelik), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987

29 Yıldırım Suat, “Kur'an” mad. ,DİA, XXVI /395-398, İstanbul, 2003; Türkmen Sabri, Kur'an'ın Mucizliği Meselesi , Diyanet İlmî Dergi, c.39 sayı.4 s.55-70 2003 Ekim-Kasım -Aralık

30 Kutub, age, s.43-190

31 Fussilet 41/42 , bnz için 10/37, 32/2, 10/27, 39/ 28, 42/ 7, 15/ 9, 56/ 77

Kur'ânî düşünceyi diğerlerinden ayıran en önemli özellik budur. Kur'an düşüncesinin diğer özellikleri de ayrıcalıklarını bu özellikten almaktadırlar. İlahi olan bu düşünce sisteminde yaratıkların -insan, cin, melek- kendisinden bir katkısı yoktur. Bu sistemin kaynağı Kur'an'ın kendisidir. Kur'an'da, Allah tarafından indirilmiş, açıklanmış, kolaylaştırılmış bir kitaptır.³²

İslâm düşüncesi, temeli; ana unsuru vahiy olup insan varlığının bütün özelliklerini içerir. Böylece insan bünyesi onu, doğrudan doğruya kavrar. İnsanın kendi organizması, felsefi düşüncede veya putperest düşüncede olduğu gibi, düşünce temelini meydana getirmez. İslâm düşüncesinde insanın işi, bu düşünce sistemini almak ve onu algılayıp gereklerini günlük hayata uygulamaktır.³³ Beşerin yapacağı tek şey verilen kulluk göreviyle bunu anlamak, araştırmak ve pratiğe doğru bir şekilde taşımaktır. Kur'an düşüncesi İlahi kaynaklı olması hasebiyle de korunmuştur. *"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız"*³⁴

Diğer düşünce sistemleri İslâm düşüncesinden daha fazla öyle ya da böyle beşeri düşünceden etkilenmişlerdir. Kimileri akıldan, tabiattan, maddeden, bazı şahıslardan, bir kısmı da felsefi akımlardan beslenirken, diğer bazıları, temeli ilahi olmakla beraber beşeri müdahalelerle ilahi olma vasıflığını kaybetmişlerdir. Beşer bütün mükemmelliğine rağmen tabiatı itibarıyla eksik ve zaaflarla doludur. *"O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!"*³⁵ *"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır."*³⁶

Bu düşünce sistemleri, beşeri yönleri fazla olması hasebiyle bir çok eksikliği de bünyelerinde taşımaktadır. Doğruları olmakla beraber, insan kaynaklı oldukları, ilahi kaynaklı olanlarının bu yönlerinin tahrif edilmiş olduklarından dolayı eksik ve ilahi bir düşüncenin yanında yanlıştır. Allah'ta böyle bir sistemi, böyle bir kelamı hiçbir beşerin getiremeyeceğini meydan okuyarak bildiriyor. *"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."*³⁷ *"De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak*

32 En'am 6/114; 36/5; 54/40

33 Kutup Seyyid , age s. 44

34 Hicr 15/9

35 İbrahim 14/34

36 Nisa 4/28, bnz için 11/9-10, 22/66, 30/54, 5/30-31...

37 Bakara 2/23-24

üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.”³⁸ Bu meydan okuyuş hem lafzi hem de içerik itibariyledir.

Bu sistemin ilahi olması, vahiy dışında hiçbir şeyi kabul etmemeyi gerektirmez. İslâm düşüncesi, beşeri düşünceye kendi sınırları içerisinde kalması şartıyla değer ve önem verir. Burada kastedilen, beşeri hiçbir dahlin bulunması değil, beşeri dahlin ilahi ilkeleri aşması, tahrif ve tağyir etmesidir. Yoksa Kur’an ve Sünnete yönelik, doğru yaklaşımlar, Kur’an ve Sünnette açıkça bulunmayan özellikle de zaman ve mekanlara bağlı sosyal içerikli hususları açıklamadaki “ictihad”, Kur’an ve Sünnet’teki prensiplere, genel ilkelere ters düşmediği müddetçe gerekli olan bir husustur. Bunun şahidi yine Kur’an’ın kendisidir.³⁹ Karşı çıktığımız husus; İslâmi olmayan, İslâmi prensiplerden beslenmeyen ve onlarla örtüşmeyen ve özellikle bu prensiplere engel olan düşünce, fiil ve sözlerdir.

Onun bu özelliği diğer düşünce sistemleriyle etkileşim kurmamayı, onları her yönüyle reddetmeyi gerektirmez. Evet temel nitelikler ve özellikler olarak bunlara ihtiyacı yoktur. Ancak vahyin bünyesini ifsad etmeyecek, özünü bozmayacak ve bunlara muhalif olmamak şartıyla bunlarla iletişim kurmak mümkündür. Bu düşüncenin ilahi menşeli olması onun tevhid temeline dayanmasını gerekli kılmaktadır.

II-Tevhid Temeline Dayalı Bir Düşünce Sistemi Oluşu

*“De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”*⁴⁰

İlahi kaynaklı dinlerin temel ilkesi tevhiddir. Allah(c.c) tarafından gönderilmiş peygamberlerin ve kitapların tek gayesi de tevhidi gerçekleştirmektir. Kur’an’ın da üzerinde durduğu en büyük husus budur. Bu konuda en ufak bir taviz vermez ya da esneklik göstermez. Bu da Allah (c.c)ı, varlığı ve birliğinde, zat ve sıfatlarında, inanç ve ibadetlerde, insan hayatı için gerekli olan her şeyde tek ilah kabul etme, onun dışındakileri reddetmedir. Bu da tevhid, “**Lâ ilahe illallah**” kelimesiyle ifade edilmektedir. “**Lâ ilahe illallah**”da tevhid ve tenzih prensiplerini içermektedir. **Tevhid prensibi**; Allah(c.c)ın zatında sıfatlarında ve fiillerinde tam ve mutlak anlamda birliği ortaya koyarken, **tenzih prensibi**; mutlak olan ile göreceli (relative) olan yaratılmışlar arasında mutlak bir varlık hiyerarşisi idrakini dokumaktadır. Tevhid prensibinin nefy (negatif) yönü varlık hiyerarşisinde herhangi bir

³⁸ İsrâ 17/88, bnz için 10/38, 11/130

³⁹ Bak. II.bölüm , “Kur’an Düşüncesinin Bilgi Boyutu” bölümü

⁴⁰ İhlâs 112/1-4

eşitlik ya da şirk unsuru ihtimalini kesin bir şekilde red ederken, ispat (pozitif) yönü bütün yaratılmışları varlık hiyerarşisinde mutlak Bir'e itaat ve teslimiyete davet etmektedir.⁴¹

Kur'an, Allah (c.c)'ı şu temellere dayandırarak tanıtır:

1- Allah (c.c)'tan başka her şey bağımlıdır; buna(hem metafizik hem de ahlâki yönü olan) tabiatta bütünüyle dahildir.

2- Allah (c.c), bütün kudreti ve yüceliği ile beraber temelde sonsuz rahmet sahibidir.

3-Bu iki esas, temelde Allah (c.c) ile insan arasında özel bir ilişkiyi gerektirir. Bu ilişki kul ile kulluk edilen (abd- mabud) ilişkisidir.⁴²

Bu hususlar,⁴³ Allah(c.c) ın varlığı ve birliği, zat-i ve subuti sıfatlarıyla el-Esmaü'l-Hüsna, uluhiyete ait bütün yetkilerin (inanç, ibadet, teslimiyet, hakimiyet vb.) anlatılması ve tevhidi bozan unsurlardan sakınılması gerekliliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu da genel itibarıyla beşeri hususiyetlerin Allah(c.c)'a yamanması, ya da ilahi hususiyetlerin beşere indirgenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tevhitteki amaç insanları kula kulluktan kurtarıp, tek olan Allah(c.c) a kul edebilmektir.

Uluhiyetin tevhidi tezahürlerini, Kur'ânî düşüncedeki diğer unsurlarda da görmek mümkündür. *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."*⁴⁴ Tabiatta ve onun düzeninde, insan ve davranışlarında, Kur'an ve hükümlerinde bir ahenk, nizam ve birlik mevcuttur. Onun için uluhiyetteki tevhitte olduğu gibi, Kur'ânî düşüncede kesinlikle parçalanma, eksilme ya da fazlalık kabul etmez. Mevcut halini muhafaza etmeyi gaye edinir.

Kur'ânî düşüncede ki tevhid anlayışı diğer ilahi kaynaklı ve monoteist dinlerdeki tevhid anlayışı ile de bir değildir. Yahudilikteki Allah'ın beşerileştirilmesi *"Yahudiler, Uzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesîh (İsa) Allah'ın oğludur dediler..... ; (Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (İsa'yı) rabler edindiler..."*⁴⁵, *"Andolsun «Allah, için üçüncüsüdür» diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur.."*⁴⁶, Hinduizmin avator prensibi, Taoizm deki Tao ile birlik düşüncesi , Budizm de Buda'nın tanrılaştırılması, Zerdüştükte Ahura Mazda, Eski Yunandaki ütopik tanrı anlayışları, bu din

41 Davutoğlu, Ahmet, "İslâmi Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yapılanması", s.5, DİVAN, İstanbul,1996,sayı,1

42 Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an , s.31 ; Kutup Seyyid , age, s.172

43 Bak. II.Bölüm "Kur'an Düşüncesinin Kulluk Boyutu" kısmının "Tevhid" bölümü.

44 Enbiya 21/22

45 Tevbe 9/30-31

46 Mâide 5/73

ve düşünce sistemlerinin tevhidi bir yapıya sahip olmadıklarını göstermektedir.⁴⁷ Çok tanrılı dinler hakkında da söylenecek fazla bir şey yoktur. Tevhid temeline dayalı bir düşüncenin kendi içinde dengeli, zaman ve mekanın değişmesiyle değişmeyecek sabit ilkelere sahip olması gerekir.

III-Değişmez Bir Düşünce Sistemi Oluşu

*“..Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur..”⁴⁸, “Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir”.*⁴⁹

Değişmezlik değişmezlik özelliği, İslâm'ın Allah(c.c) katında yegane din olduğu ve ilk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem'den bu yana değişmediği gerçeğidir. *“Allah nezdinde hak din İslâm'dır... ”⁵⁰, “Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır.”⁵¹*İslâm'ın temel ilke ve esasları ilk insandan bu yana hep aynıdır. Bütün peygamberlerin geliş gayeleri ve getirdikleri prensipler temelde bir olmuştur. *“Andolsun ki biz, «Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının» diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik.”⁵²* Ancak bazı ibadi ve hukuki uygulamalarında özde farklılık olmamasına rağmen, uygulamalarında farklılıklar olmuştur. Son din İslâm tamamlanmıştır değişecek de değildir. Bu değişmez ilkeler, temel ilkelerdir. Zaman ve mekan göre yapılan ictihada dayalı hükümlerde değişiklik mutlaka olacaktır. Bu ictihadın doğası gereğidir.

Kur'an vahiy olunduğu dönemde insan doğasının gereği tedricen inmiş ve yirmi üç yıllık bir sürede tamamlanmıştır. *“....Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim(seçtim)....”⁵³ “ Rabbinin sözü, doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O işitendir, bilendir.”⁵⁴*

47 Davutoğlu Ahmed, agm, s.5 ; Kutup Seyyid, age, s.174-176; Topaloğlu Bekir, “Allah” mad, DİA, .II /472-473,İstanbul, 1989

48 En'am 6/34

49 En'am 6/115

50 Al-i İmran 3/19

51 Al-i İmran 3/85

52 Nahl 16/36

53 Mâide 5/3

54 En'am 6/115

Kur'an düşüncesinin bu özelliği onun bağınaz, donuk ve gelişime kapalı olduğu anlamına gelmez. Bu düşüncenin genel anlamda itikadi, ibadi, ahlâki, hukuki gibi temel prensipleri tevkîfî olduğu için bunlara beşerin müdahalesi mümkün değildir. Bunlar sabittir ve değişmesi mümkün değildir. Çağlar geçse de bu hususlar Şâri Hakim olan Allah'ın belirlediği gibidir. Bu da İslâmî düşüncedeki sebat ve istikrarı ifade eder. Bunların dışındaki, Şâri'in beşerin yetki alanına bıraktığı zaman, mekan ve toplumların değişmesiyle meydana gelen değişik olayları da yine yukarıdaki temel prensiplere aykırı olmamak ve onlar üzerine bina edilmek şartıyla "ictihad" mekanizmasını işleterek çözer. Bu düşünce sisteminde, ictihadlar hiçbir zaman nassları aşar durumda değildir. İctihadlar diğer beşeri düşünceler gibi zaman ve mekanla sınırlıdır, nasslar gibi bakî değildirler. Meydana geldikleri şartlar değişince kendileri de değişir. Yüce Allah(c.c) bu düşünceyi öyle sabit yapmıştır ki üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen hâlâ taze, diri ve hâlâ çağlara hayat verecek derecededir. Bundan dolayı da evrensel bir yapıya sahip olmuştur.

IV-Evrensel Bir Düşünce Sistemi Oluşu

"(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.⁵⁵" "Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren, Allah, yüceler yücesidir"⁵⁶

Bu düşünce sistemi kainatta bulunan bütün her nesneye hitap etmesi, evren içerisinde insan hayatında kulluğu için gerekli olan şeyleri ihtiva etmesi, zaman ve mekan boyutunu aşp kıyamete kadar baki olacağı vb. gibi özelliklerinden dolayı evrenseldir.

İlahi olan bir düşünce sisteminin de evrensel olması gerekir. Yani ilk ve son, insan ve kainat ,canlı ve cansız bütün alemlere hitap edecek bir sistem olması gerekir. Şu ana kadar ilahi düşüncelerden başka hiçbir düşünce böyle olmamıştır. Bu düşünce sistemin de her canlıya-insan, cin, melek vd.-ve hatta kainatta bulunan her nesneye hitap eder bir yön bulunmaktadır. Onların bu hitaba karşılıkları ise lisani halleriyle cevap vermektedir. Arzın, semanın ve içindekilerinin yaratıcılarını tesbih etmesi, *"Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, bağışlayıcıdır."*⁵⁷, *"Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye: İsteyerek veya istemeyerek, gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik»*

⁵⁵ Enbiya 21/107

⁵⁶ Furkan 25/1 bnz için 6/90, 12/104, 38/87, 68/52, 81/27

⁵⁷ İsra 17/44

dediler.⁵⁸”Güneşin, ayın ve yıldızların emir altına alınması, “Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır. (Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır.”⁵⁹, “Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vâdeye kadar hareketine devam eder. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır”⁶⁰, meleklerin ve gökgürültüsünün tesbihi, “Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder. Melekler de O'nun heybetinden dolayı tesbih ederler”...⁶¹, kuşların, dağların tesbihi, “Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini görmez misin?”.⁶² “..«Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin» dedik...”⁶³ Bunları da insanoğlunun düşünüp ibret alması, kendisinin de bunlardan daha fazla kulluğa yönelmesi istenmektedir.

Kur'an düşüncesinin kainat içerisinde insana bakışıyla, diğer nesnelere bakışı farklıdır. Bunlar içerisinde, insan dışındaki varlıkların tavırlarından bahsederken onlara teklifi bir zorunluluk yüklemeyiz, onların fitratlarını belirtir. İnsana ise hayatı boyunca kendisine gerekli olan evrensel nitelikli hükümleri teklif eder ve insanı bunlardan sorumlu tutar.

İnsanın hayatını Allah(c.c) ın istediği şekilde devam ettirmesi için gerekli olan -inanç, ibadet, ahlâk, hukuk- her türlü temel ilkeler mevcuttur. Bu yönüyle de evren içindeki insanı her yönüyle kuşatmakta ve onu yönlendirmektedir. Bu düşüncenin nihai gayesi insanın ubudiyetidir. Bundan dolayı da ubudiyet için gerekli olan her şeyi, evrensel boyutta insana teklif etmektedir.

Yine bu düşünce sistemi zaman ve mekan itibarıyla da sınırlı değildir. Mesaj olarak ta bölgesel bir unsur taşımamaktadır. Bilakis, ortaya çıktığı bölgedeki, böyle sınırlı ideolojileri, verdiği mesajla aşmış ve evrensel bir anlayışı ortaya koymuştur. Bütün toplumu kuşatıcı bir yapıya sahiptir. Irkları, dilleri, bölgeleri ne olursa olsun İslâm'ı kabul eden kadın- erkek- çocuk-köle herkesi kardeş kabul eder. Bundan dolayı milli ya da bölgesel bir düşünce sistemi olmak yerine, evrensel bir yapıya sahip olmuştur. Bu yönüyle de, Kur'ânî düşünce sistemi başka sistemlere ihtiyaç duymayacak derecede evrensel birikime yeterince sahip bir düşüncedir. Bu özelliği onu dengeli bir düşünce sistemi yapmaktadır.

58 Fussilet 41/11 bnz için 57/1, 59/1-24, 61/1, 62/1....

59 Ra'd 13/2

60 Lokman 31/29, 35/13...

61 Ra'd 13/13

62 Nur 24/41

63 Sebe 34/10, 2/24, 38/18...

V-Dengeli Bir Düşünce Sistemi Oluşu

“O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?⁶⁴”, “Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.⁶⁵”

Kainatı ve kainatta bulunan her şeyi yaratan Rabbimiz(c.c) kainatın ve içindekilerin düzenini de en güzel şekilde kurmuştur. Bu düzeni gerek kainattaki kevnî ayetlerinde,(kainat ve insan) *“Güneşi ışıktı, ayı da parlak kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (aya) birtakım menziller takdir eden O'dur. Allah bunları, ancak bir gerçeğe (ve hikmete) binaen yaratmıştır. O, bilen bir kavme âyetlerini açıklamaktadır.⁶⁶”* gerekse Kur'an da ki lafzî ayetlerinde, *“Hamd olsun Allah'a ki, O, kuluna (Muhammed'e), kendisinde hiçbir (tezat ve) eğrilik bulunmayan dosdoğru Kitab'ı indirdi.⁶⁷”, “Ona önünden de ardından da bâtil gelemes. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.⁶⁸”* görmek mümkündür. Aynı düzen Kur'an'ın mesajı içinde geçerlidir. Kur'ânî düşüncedeki bu dengeyi kainat içindeki düzende, Kur'an'ın kendi iç dinamiklerinde (lafız, mana, mesajlarındaki uygunlukta), yaratanla-yaratılanlar arasında, dünya-ahiret dengesinde, düşünce ve bilgi kaynaklarında, insanın mükellefiyetinde açıkça görmek mümkündür.

Kur'ânî düşüncede her hak, hak sahibine tevdi edilmiştir. İfrat ve tefrit yerilmiş, insana sürekli vasat olması yönünde telkinlerde bulunulmuştur. Allah(c.c), bu mesajın muhataplarını da “vasat ümmet” saymıştır. *“İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.”⁶⁹*

Kur'ânî düşünce kainatın yaratılışından bahsettikten sonra içindeki varlıkların nizam ve istikrarından, zikir ve tesbihlerinden, mükemmelliklerinden bahseder. İnsanların bu ayetleri görüp, düşünmesini, ibret almasını ve dolayısıyla bütün bunları intizam içinde Yaratan Rabbe yönelmesini emreder. Kur'an, tabiatı kendisine temel kabul eder ve Allah(c.c)'ın varlığına, birliğine ve yüceliğine delil olarak gösterir.⁷⁰ Diğer bazı sistemler tabiatı hiç görmez, dikkate almazken, bazıları da “ilah” seviyesine çıkararak ifrat ve tefrite düşmüşlerdir.

64 Mülk 67/3

65 Kamer 54/49, 85/3, 13/18..

66 Yunus 10/5, 36/39, 6/96....

67 Kehf 18/1

68 Fussilet 41/42, 2/2,39/28, ...; ayrıca bak. I.Bölümdeki “Kur'an Düşüncesi” bölümü.

69 Bakara 2/143

70 Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s.115(çev. Alparslan Açıkgenç),Ankara,2000; daha detaylı bilgi için II.Bölüm “Kur'an Düşüncesinin Sosyal-Toplumsal Boyutu” kısmının “Tabiat” bölümüne bak.

Yaratanla yaratılan arasındaki ilişkide gayet dengelidir. Kur'ânî düşüncede Allah(c.c)'ın konumu (her şeyin yaratıcısı, yöneticisi, hakimi...) bellidir, sıfatları da en geniş şekliyle belirtilmiştir. Yaratılanların özellikleri açıklanmış ve gayeleri apaçık bir şekilde ortaya konmuştur. Yaratanla yaratılanlar birbiriyle çatışan ve birbirine zıt iki varlık değildir. Birbirine denk ve eşit varlıklar da değildirler. İkisini aynı ve eşit düşünmek de doğru değildir. Allah'ın yaratıklarının yüceliğini takdir edeceğiz derken, Allah(c.c)'ın yüceliğini küçültmek, yalnız O'na ait olan zati ve subuti sıfatlarını O'nun dışındakilere vermek zulümdür. Kur'an bunu şirk olarak bildirir.⁷¹

İnsanın yaratışında da bir denge vardır, hem ruhi yönü, hem de bedeni (maddi) yönüyle kendi içinde mükemmeliyeti vardır. Allah'a kullukla eşrefi mahluk olan insan, Allah'a isyanla en şerli mahluk haline gelmektedir.⁷² İnsanın hem maddi hem de ruhi yapıyı içermesi, hem adil hem zalim olması, hem alim hem cahil olması, hem iyi hem kötü olması vb. gibi özellikleri de insanın kendi içerisindeki dengeyi göstermektedir. İslâm'ın dışındaki düşünce sistemlerinde yaratanla yaratılan arasındaki bu denge korunamamıştır. Aynı şekilde Allah'a ve insana olan bakış açıları da ifrat ve tefrit noktasına kadar varmıştır. Kur'ânî düşünce, özellikle insanı muhatap alır. Kur'ânî düşünceye göre en şerefli olan insan, kainat emrine amade kılınmakla nimetlendirilir ve kendisi kulluk göreviyle yükümlü kılınır. İnsana, Allah(c.c)'a ait olan hiçbir hak verilmez.

Kur'ânî düşüncede madde ile mana arasındaki dengede korunmuştur. Bu denge dünya-ahiret dengesi olarak karşımıza çıkar. Kur'an, dünya nimetlerinin insanın emrine amade kılındığını, dünya da en güzel şekilde, sınırlar içerisinde faydalanmayı meşru sayar. Maddeyi nihai amaç olarak değil, araç olarak görür. Bunların imtihan için verildiğini ve yerli yerince kullanılmasını tavsiye eder. Bu nimetlerle ahiretin kazanılmasını ve nimeti veren Allah'ın unutulmamasını isterken Ahirette bu nimetlerin hepsinden hesaba çekileceğini hatırlatır.⁷³

Dünya dan tamamen el etek çekmeyi yasaklar. Dünyanın imar edilmesini dünya da hak ve adaletin gerçekleşmesi için çalışılmasını emreder. Bunun da ancak kullukla olacağı muhakkaktır. Kulluk ise itikadi, ibadi, hukuki ve ahlâki sahalarda ortaya çıkar. Bu konuların teklifindeki denge⁷⁴ hükümlerin yapılabilirliği, hukuktaki adalet, ahlâktaki nezihlik dengenin en güzel örnekleridir. Aynen olmasa da bir çok düşünce sistemi, İslâm'ın bu temel prensiplerinden doğrudan ya da dolaylı olarak faydalanmış ve etkilenmişlerdir.

71 Lokman 31/13

72 Tîn 95/4-5

73 Tekasür 102/8

74 Bakara 2/256, Ahzab 33/72

Diğer düşünce sistemlerinin aksine, Kur'ânî düşüncede bilgi kaynakları, akıl-vahiy-duyular arasında bir çelişki ve zıtlık yoktur. Kur'an bunların hepsini Allah'ın ayetleri olarak görür, hepsi O'nun emri altındadır. Doğru kullanıldığı müddetçe hepsi doğru yola iletir. Aralarında kuvvet, derece ve önem bakımından farklılıklar olsa da Kur'ânî düşüncede her birbirinin ayrı ayrı yerleri ve önemleri vardır.

VI-Pratik Bir Düşünce Sistemi Oluşu

“Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”⁷⁵

Kur'ânî düşünceye göre, insan için gerekli olan her şey kainatta yaratılmış, insan da bu kainata uygun şekilde yaratılmıştır. Yani insan için gerekli her şey bu dünya da mevcuttur. İnsan için gönderilen ilahi mesajda insanın yapısına göre gönderilmiştir. Gönderilen bu mesajda teorik bir mesaj değil insanın hayatına aktaracağı pratik bir mesajdır.

İslâm düşüncesi, sadece vicdanlarda yaşayan, vicdanlara hitap eden, ruhani- nazari- teorik- ütöpik tek yönlü bir düşünce değildir. Bilakis bu düşünce yaşamak – kulluk- için gönderilmiş kılavuz bir düşüncedir. Kur'an'da iman konusu anlatılırken veya müminlerden bahsedilirken bunların yalnızca ruhani, teorik şeyler olmadığı görülür. İmandan hemen sonra imanla doğrudan ya da dolaylı olarak imanın pratiği olan “ameli salih” kavramının Kur'anda yetmişe yakın yerde beraber kullanıldığı⁷⁶ ve buralarda teorik ile pratiğin iç içe olduğu ve birbirlerinin ayrılmaz parçaları olduğu görülür. Sadece vicdanda yer eden, düşüncede kalıp pratik hayata yansımayan soyut bir iman söz konusu olamaz.⁷⁷

Bu düşünce sisteminin uygulanamaz bir yönü de yoktur. Bu düşünce-tevhidi ve nebevi düşünce- sistemi ilk insandan bu yana hep uygulanmaya gelmiştir. Son peygamberle bu mesaj kemale erdirilmiş, bizzat Hz.Peygamber(sav)'in şahsında, toplumunda yaşanmış, günümüze kadarda yaşayarak gelebilmiştir. Günümüzde İslâmı yaşama hususunda yaşanan sıkıntılar bu düşüncenin yaşanılmaz oluşundan değil, insanların uygulamaması, bu arzuda olmamaları ya da İslâm dışı güçlerin maddi ve manevi engellemelerinden meydana gelmektedir.

Yine bu düşünce, pratiği olmayan, insana dünya ve ahirette kazanç sağlamayan, insan asıl gayesinden uzaklaştıracak boş şeylerle (lağv) de uğraştırmaz. Kur'an Düşüncesi'nin pratiği insana dünya ve ahirette kendisine fayda verecek şeylerdendir.

⁷⁵ Asr 103/1-3

⁷⁶ Fuad Abdulkaki, el-Mucemu'l Mütfehres Li Elfazi'l- Kur'ânî'l- Kerim, s.483-486, Çağrı yayınları, İst. 1990

⁷⁷ Kutup Seyyid, age, s.145-149

Kur'ânî düşüncenin dışındaki sistemlerin bazılarında da pratik unsurlar göze çarpsa da bu kısımdır, Kur'ânî düşüncedeki gibi bütünlük arz etmez. Sistemlerin içerisindeki pratiklik diğer unsurlardan kopuktur. Kur'ânî düşüncedeki unsurların (iman, ibadet, hukuk, ahlâk, duygu, düşünce vb.) hepsi bir diğeriyle uyumlu bazen de olmazsa olmazdırlar. Diğer sistemlerde bu bütünlüğü ve mükemmelliği görmek zordur. Bazılarında ahlâk, bazılarında niyet, bazılarında vicdan, bazılarında bilgi, kimilerinde de milliyetçilik, ırkçılık gibi unsurlar ön plana çıkmakta ve bunlar kaynaştırılmamaktadır. Çoğu zamanda bunların pratiği olmayan ütöpik, teorik unsurlar olduğu görülmektedir. Halbuki Kur'ânî düşüncenin ütöpik olan hiçbir unsuru yoktur. Bu düşüncedeki her şey bir gayeye matuftur. O da Allah(c.c)'ın uluhiyeti, kulun ubudiyetidir. Kur'an'da bulunan her ayette de, nihai hedef budur.

VII-Akıl ve Bilimle Çatışmayan Onları Aşan Bir Düşünce Sistemi Oluşu

Kur'an'ın ve genel anlamda vahyin, diğer bir ismi de "ilim"dir.⁷⁸ Kur'an Allah(c.c)'ın lafzi ayetleridir. Akıl ise Allah(c.c)'ın insana vermiş olduğu kevnî ayetlerden bir tanesidir. Bazılarınca da ilim olarak tarif edilmiştir.⁷⁹

Kur'anın birçok yerinde akıllı doğru bir şekilde kullanmamız tavsiye edilmektedir; *"(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"*⁸⁰ akıl vasıtasıyla Allah(c.c)'ın ayetleri üzerinde tefekkür, tezekkür, tedebbür, tebassur edip düşünmemizi istemektedir. **Tefekkür**; "...Ben, sadece bana vahy olunana uyarım. De ki: Kör ile gören hiç bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?"⁸¹ **tezekkür**; "Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri yerli yerince idare ederek arşa istiva eden Allah'dır. Onun izni olmadan hiç kimse şefaâtçi olamaz. İşte O Rabbiniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâla düşünmüyor musunuz!"⁸² **tedebbür**; "Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?"⁸³ "Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı."⁸⁴ **tebassur**; "De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar

78 Bakara 2/145, Al-i İmran 3/61, Ra'd 13/37....

79 Yavuz Yusuf Şevki, "Akıl" mad. , DİA, II /242-244, İstanbul, 1989

80 Bakara 2/44

81 En'am 6/50

82 Yunus 10/3

83 Muhammed 47/24

84 Nisa 4/82

aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâla görmeyecek misiniz?"⁸⁵ "Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?"⁸⁶ denilmesi sık sık tekrarlanmakta, çeşitli kullanım şekilleriyle sekizyüze yakın yerde kullanılmaktadır.⁸⁷

Bununla birlikte ilim ve akıl sahipleri övülmekte, akledip düşünmeyenler ise zemmedici ifadelerle kınanmaktadırlar. "Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkarcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür."⁸⁸ "Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir"⁸⁹ Yine insan aklını ve düşüncesini olumsuz manada etkileyen taklitçiliği; "Onlara (müşriklere): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, «Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız» dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiysele?"⁹⁰ Bu ayetlerin dışında birçok yerde **zann**, **vehim**, **vesvese** ve **kuruntuyu**; "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır"⁹¹ **Nefse, heva ve kötü arzulara uymayı**; "Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır...."⁹² **cehaleti ve cahilikle yapılan işleri**; "Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur."⁹³ "İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, bir rehberi ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde, sırf Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında tartışmaya kalkar."⁹⁴ **falcılık, büyücülük , şans vb. ;** "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."⁹⁵ fiillerini de yerer, insanları bunlara uymamaları konusunda uyarır. Akıl ile vahyin çelişmezliği en iyi şekilde kendisini Kur'an da göstermektedir.

Kur'ânî düşünceye göre, akıl ile vahyin çatışmayacağı prensibi genel kabul gören bir

85 Kasas 28/72

86 Zâriyat 51/21

87 Fuad Abdûlbaki ,age, s.467-480

88 Zümer 39/9

89 Enfal 8/22

90 Bakara 217, Mâide 5/104..

91 Hucurat 49/12, 16/116-148, 53/27-28

92 Sâd 38/26 ; 30/29 ; 5/48..

93 İsrâ 17/36

94 Hac 22/8 , 40/35..

95 Mâide 5/90 , 2/102

hususdur. İslâm'ın ilk yıllarından günümüze kadar uyulan prensip akıl ile vahyin çatışmayacağı ve mutlaka beraber olacağı, bunlardan biri olmazsa diğerinin anlamsız kalacağı düşüncesidir. Şayet aralarında bir çatışma varsa bu aklın ya da vahyin yerli yerince kullanılmadığındandır.⁹⁶

Kur'an elbetteki bilim ve teknik kitabı değildir. Kur'an insanların hayatlarını tanzim için gönderilmiş kulluk kitabıdır. Kur'an'ı bilim ve teknik kitabı, bunların kaynağı olarak görmek ya da bilim ve teknik konularını Kur'an da aramak, Kur'an'ın amacına uymaz. Çünkü bunların kaynağı Kur'an ayetleri değil insan aklı ve Allah(c.c)'in kevni ayetleridir. Kur'an'ın buradaki fonksiyonu belirttiğimiz gibi teşviktir.

Yine yapılan icatlar, modern gelişmeler insanların yoktan ortaya koydukları şeyler değil, Allah(c.c)'in kainatta var ettiği şeyleri ortaya çıkarmaktır. Yani bu buluş ve icatlar Allah(c.c)'in kevni ayetlerinin keşfidir. Bazı modern gelişmeler ve icatlar zamanla demode olmakta, değiştirilmekte, ya da yanlış oldukları tesbit edilmektedir. Bu da bilimin değişmez bir unsur olmadığını göstermektedir.

Son yüzyıllarda Kur'an ın genel anlamda da dinin akıla ve bilime engel olduğu, bunlarla çeliştiği iddiaları, dolayısıyla da dinin akıl ve bilimden daha aşağı olduğu propagandaları materyalist felsefenin art niyetli düşüncesinden başka bir şey değildir. Ortaya çıkan buluş ve icatlar nihayetinde Allah(c.c)'in kevni ayetlerinin, tecellisinden başka bir şey değildir. İnsanların ortaya koydukları bazı teknik modern gelişmeler İslâm'ın karşı olduğu gelişmeler değillerdir. Çünkü İslâmın temel kaidelerinden biri "Eşya da asıl olan ibahadır" prensibidir. Kur'ânî düşüncenin bu hususta destekten başka bir sözü olamaz. Kur'ânî düşüncenin karşı olduğu husus bunların arkasındaki niyetler kullanımları ve hedeflerdir. Aynı şekilde bilim adı altında akla, vahye, tarihe ve yaşanan gerçeklere, insan fıtratına ters, içinde düşmanlık, bağnazlık ve taassup içeren gelişmelerdir. Bunların Kur'an'la paralelliği düşünülemez.

VIII-Özgün Bir Düşünce Sistemi Oluşu

Kaynak itibariyle Kur'ânî düşünce sistemi, ilahî menşelidir ve tektir. Önce de belirttiğimiz gibi kaynağı yalnızca Allah(c.c)'tir. Beşerin -Hz.Peygamber(sav)' in dışında hiçbir katkısı yoktur. Hz.Peygamber(sav)' in katkısı da ilahî direktifler ve vahyin kontrolünde olmuştur.

96 Demirlenk, Kadir , Akıl- Vahiy İlişkisi, (Basılmamış Yüksek Lisans Semineri), Konya, 2002

Kur'an ve Kur'ânî düşünce bazılarının özellikle oryantalistler iddia ettikleri gibi⁹⁷ ne Hz.Peygamber(sav)' in kendi uydurup yazdığı bir metin, ne kendisinde eksiklik, fazlalık bulunan bir metin, ne cahiliyenin ve arap kültürünün ürünü bir metin, ne de Yahudi ve hristiyan kültürlerinin sentezi bir metindir. Ancak ilahi kaynaklı olanlarının asıl halini doğrulayan ve onları tamamlayan-aşan- bir metindir.

Yine bu düşünce sistemi eski kültürlerin bir sentezi olmadığı gibi çağdaş düşünce sistemleri tarafından üretilen tez, proje ve fikirlerden etkilenmiş, onların sentezi olmuş bir sistem ya da modern teolog ve teorisyenlerin ortaya koymuş olduğu bir “izm” de değildir.

Kur'ânî düşünceyi özgün kılan diğer bir husus da bu düşüncenin “din” olmasıdır.⁹⁸ Din olması itibariyle, insanın hayatı için gerekli olan ve hiçbir disiplinde gayeli, tutarlı ve düzenli olmayan ilkeleri -inanç, ibadet, hukuk, ahlâk- kendine has olarak ihtiva etmesidir. Yüzyıllar geçmesine rağmen temelde hiçbir değişiklik ve revizyona ihtiyaç duymayacak kadar da günceldir.

Kur'ânî düşüncenin dışındaki sistemlerden, ilahi kaynaklı olanları, insanlar tarafından tahrif edilmiş, gaye ve maksatlarından uzaklaştırılarak özgünlüğünü kaybetmiş, ilahi kaynaklı olmayanlar ise beşeri olduklarından dolayı hiçbir zaman özgün olamamışlardır. Kendi içlerinde iyi yönleri ve hatta orijinal yönleri olabilir. Ancak akl-ı selimle düşünülüp, Kur'ânî düşünceyle karşılaştırıldığında ne derece özgün oldukları ortaya çıkacaktır. Kur'ânî düşünce, beşeri sistemleri temelde etkilemesi yönüyle de özgündür. Çünkü bu düşünce, insan fitratını en iyi bilen Allah tarafından, insana özgü kılınan bir sistemdir.

Diğer düşünce sistemleri ise beşeri olduğu için insan için gerekli olan bütün unsurları içermesi mümkün değildir. Yine beşeri olmaları hasebiyle evrensel olmaları da mümkün değildir. Çünkü beşerin kendisi sınırlıdır, sınırlı olanın, bir düşünce sistemini evrensel olarak ortaya çıkarması mümkün değildir.

Diğer düşünce sistemlerinden bir kısmı, akıl-vahiy-duyuların tamamını ya da bir kısmını red ederken, diğer bazıları bunların tamamını kabul ediyor ancak bunları yerli yerince kullanamamalarından, beşeri zafiyetlerinden, birini diğerine tercih vb. sebeplerden dolayı istenilen objektif, doğru bilgi elde edilemiyor.

97 Oryantalizmle ilgili bak: Marife “Oryantalizm” Yıl 2 Sayı 3 Kış, Konya, 2002; el-Behiy, Muhammed, İslâmi Düşünce de Oryantalist Etki, (çev.İbrahim Sarıms), Ekin Yay.İst,1996; Edward, Said, Oryantalizm, Pınar Yay., İstanbul, 1982; Sönmezsoy, Selahattin, Kur'an ve Oryantalistler, Ankara, 1998

98 Al-i İmran 3/19

Kur'ânî düşünce, heva ve heveslerin olumsuz his ve düşüncelerin etkisi altındaki akıl ve bilimle, modern gelişmelerle aynı paralelikte değildir. Dahası Kur'an'ın temel hedefi yanlış olan bu düşünceleri düzeltmek ve ıslah etmektir.

Kur'an Düşüncesinin amacı, Kur'an-ı Kerim'in indiriliş ve Hz.Peygamber(sav)'in gönderiliş gayeleri ile aynı istikamettir. Bu hususları en iyi ifade eden Kur'an-ı Kerim, gönderiliş amaçlarını açıklar. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

“Biz onu, Kur'an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik”⁹⁹

“(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitap'ı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik”¹⁰⁰

“Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren, Allah, yüceler yücesidir”¹⁰¹

“Elif. Lâ. Râ. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”¹⁰²

“Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdelir.”¹⁰³

“ (Bu Kur'an) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir”¹⁰⁴

“Kuran'dan inananlara rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O, zalimlerin ise sadece kaybını artırır.”¹⁰⁵

“Bu (Kur'an), Ümmü'l-kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır”¹⁰⁶

“Kendilerine okunmakta olan Kitap'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.”¹⁰⁷

“Biz bu Kitap'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve

99 İsra 17/106

100 Sâd 38/29

101 Furkan 25/1

102 İbrahim 14/1

103 İsra 17/9

104 Yusuf 12/111

105 İsra 17/82

106 En'am 6/92

107 Ankebut 29/51

iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik".¹⁰⁸

"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!"¹⁰⁹

"Yahut «Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk» demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik)".¹¹⁰

"Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır. Diri olanları uyarısın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye".¹¹¹

"Andolsun ki biz, «Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının» diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik."¹¹²

"Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."¹¹³

"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter."¹¹⁴

"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi"¹¹⁵

"(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik".¹¹⁶

"Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir".¹¹⁷

"Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"¹¹⁸

Kur'an ayetlerinin ifade ettikleri bu gerçekler, İslâm'ın davranışlar ve beşeri ilişkiler alanında vazettiği emir ve tavsiyeler, kınama ve yasaklar dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunmasına yönelik hükümlerdir.¹¹⁹ En geniş ifadeyle de Allah(c.c)-İnsan-Kainat üçlüsünün hak ve hukuklarını tesise yöneliktir

¹⁰⁸ Nahl 16/64

¹⁰⁹ Nisa 4/105

¹¹⁰ En'am 6/157

¹¹¹ Yasin 36/69-70

¹¹² Nahl 16/36

¹¹³ Fetih 48/8

¹¹⁴ Fetih 48/28

¹¹⁵ Bakara 2/213

¹¹⁶ Enbiya 21/107

¹¹⁷ Ahzab 33/21

¹¹⁸ Müsned ,II. 381

¹¹⁹ Şâtibi, Ebû İshak, el-Muvafakât fi Usulî's-Şerî'a, c.IV, s.25 (Çev. M. Erdoğan), İstanbul. 1993 ; Bardakoglu, Ali, "İslâm" mad.,DİA", XXIII /19, İstanbul, 2001

C-Kur'an Düşüncesinin Diğer Düşünce Sistemleriyle Karşılaştırılması:

Kur'an düşüncesini diğer düşünce sistemlerinden ayıran ve kendisine has özelliklerini önceki kısımda açıklamıştık. Bu kısımda Kur'an Düşüncesi ile diğer düşünce sistemleri bazı başlıklar altında karşılaştırılmaya tabi tutulacaklardır.

Kur'an düşüncesinin kendi dışındaki düşünce sistemlerine bakışı çok nettir. Kur'an'ın bu bakışı Allah (c.c) katında razı olunan ve kabul görülecek olan tek düşüncenin (dinin) İslâm oluşudur. İslâm'ın dışındaki diğer din ve düşünceler Allah(c.c) yanında kabul görmemektedir.

*"Allah nezdinde hak din İslâm'dır..."*¹²⁰ *"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır."*¹²¹ *"...Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim..."*¹²²

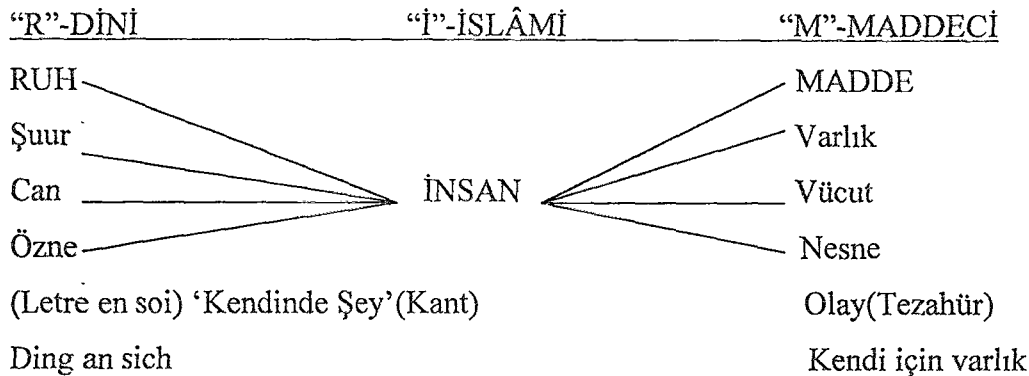
Kur'ânî düşünce bunu belirlerken dini kabul konusunda da insanlara öğüt ve tavsiyeler de bulunmakta, inanç noktasında insanları zorlamamakta ve serbest bırakmaktadır. *"...Dinde zorlama yoktur..."*¹²³ *"Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin..."*¹²⁴ dileyen kabul etmekte, dileyen de inkar etme hakkına sahip olmaktadır. Ancak bu serbestlik, başıboşluk anlamında değil (75/36) hakkı ve batılı tercih etme anlamındadır.

Aliya İzzetbegoviç (v.2003) yeryüzünde şu anda mevcut olan dünya görüşlerini genel bir tasnifle üç grupta şu şekilde mütala eder:

1-Dini(maneviyatçı),

2-Materyalist(maddeci),

3-İslâmi ve bunlar arasında şöyle bir karşılaştırma yapar.

120 Al-i İmran 3/19

121 Al-i İmran 3/85

122 Mâide 5/3

123 Bakara 2/256

124 Kehf 18/29

Organik		Mekanik
Poesis(Aristoteles)		Mimesis(Aristoteles)
Müşahhas-Nevi şahsına münhasır		Mücerret-Umumi
Cinsler-Semboller		Kategoriler-Sayılar
Nitelik		Nicelik
DİN-SANAT		İLİM-TEKNİK
İbadet		Üretim
İbadet _____	NAMAZ _____	Hıfzıssıhha
Sadaka _____	ZEKAT _____	Vergi(Başkasının malını alanın malının alınması)
Değer Yargıları-Ahlâk		Mantıkî hükümler-Matematik
“Pratik Aklın Tenkidi”		“ Salt Aklın Tenkidi”
Vicdan-İdeal-düşünce-günah		İhtiyaç-Manfaat-gerçek-Zarar
Meditasyon-İlham-Sezgi		Gözlem-Akıl-Tecrübe
Kutsal		Problem
Dram-Ahlâki Meseleler-Metafizik		Siyasi-Ekonomi-Sosyal
		SorunlarFizik
Manastır-Mabed-Sanat Galerisi — CAMİ-OKUL —		Okul-Labaratuvar- Fabrika
Ahlâk _____	HUKUK-ŞERİAT _____	Kuvvet
Aşk Kötülüğe Tahammül —	ADALET-CİHAD —	Sınıf kavgası(Menfaat temini için güç kullanma)
Rahip-Aziz _____	ŞEHİT _____	Şövalye-Siyasi-savaşçı-Kahraman
Uslûp		Fonksiyon
Estetik Şekil Verme		Tekniği geliştirme
YARATMA		TEKAMÜL
İnsanı Allah yaratmıştır		İnsan Tabiatın ürünüdür
Michelangelo		Darvin
Ahlâk dramı-kurtuluş için mücadele		Yaşamakavgası-Taayıklama
Animizm-Personalizm		Reizm-Chosizm
Hristiyan personalizmi		Tarihi Materyalizm
Tarihin kahramanlıklarla izahı-		Materyalist tarih anlayışı-
Tarihi dahiler yaparlar		“Tarih kafua ile yürümez”
Mutlak ruhun peyderpey gelişmesi-		Üretim vasıtalarında gelişme-

Hürriyet fikrinin zaferi		Sınıfsız toplum
Dehşetli mahkeme(Ahiret)		Entropi
İnsanların harekete geçiren		İnsanları harekete geçiren
fikirler(idealler)dir		ihtiyaçlar(menfaatler)dir
Züht-Terbiye		Talim -Eğitim
Klasik öğrenim		Gerçek eğitim
Kendine hakim olma-		Tabiata hakim olma-
“arzuları yok edin”		“Yaratın”
Ameller niyetlere göre		Ameller neticeye göre
Değerlendirilir		değerlendirilir
Suçluluk prensibi-Ceza	KORUYUCU CEZA	Toplumsal koruma- Tasfiye
KÜLTÜR		UYGARLIK
Hümanizm		Gelişme
DRAM		ÜTOPYA
ŞAHSİYET	İNSAN	SOSYAL FERT
Manevi topluluk	CEMAAT	Sosyal sınıf
“Civitas Dei”(Allah’ın Sitesi)	ÜMMET-HİLAFAET	“Civitas Solis”(Yalnızların Sitesi)
Hürriyet-eşitlik-Kardeşlik		Sınıf tesanüdü
İnsan haysiyeti-İnsan hakları		Sosyal güvenlik-Sosyal haklar
Amerikan “Bill Of Rights”		Sovyet “Emekçilerin Sömürülen halkın hakları deklarasyonu”
(Haklar beyannamesi)(1776)		Sömürülenler
“Boyun eğdirilen ve tahkir edilenler”		
Asli suç-İffet-Bekarlık	EVLİLİK	“Sex devrimi”
Evlilik(Mukaddes sır olarak)		Evlilik(Anlaşma olarak)
Yaşlılık dini kültü-Bilgelik		Biopotency
Aile ocağı-Anne-Ailevi terbiye-		Çocukyuvası-Mürebbi-
		Sosyal terbiye-
Üç kuşak Aile		Huzur evi
İSA	MUHAMMED	MUSA
HİRİSTİYANLIK	İSLÂM	MATERYALİZM

125

125 İzzetbegoviç, Ali, Doğu ve Batı Arasında İslâm, s. 23-26, (Çev. Salih Şaban), Nehir Yay. İstanbul, 1997.

İslâm Düşüncesi ile Çağdaş Batı Düşüncesi arasındaki benzer bir karşılaştırmada Ahmet Davutoğlu tarafından şu şekilde yapılmaktadır. “Düşünce sistemlerini, beşeri dehaların ortaya koydukları birer sistem olarak kabul edersek, her birinin kökü beşeridir. Galtung(1985:11) “homo occidentalis”i şu kriterler çerçevesinde tanımlamaktadır. “**Mekan:** (homo occidentalis için) Batı ve özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dünyanın merkezini oluşturur, diğer bütün bölgeler bu ana kuvvetin çevresini (periphery) teşkil ederler. **Zaman:** Sosyal süreçler alçaktan yükseğe, basitten gelişmişe doğru doğrusal bir gelişim içinde seyrederler ve bu ilerleme mutlaka bir müsbet son (Endzustand) ile neticelenir. **Bilgi:** Dünya az boyutlu ya da nihai olarak tek-boyutlu bir bakış açısı ile anlaşılabilir. **İnsan- tabiat:** İnsan tabiata hakimdir. **İnsan-Tanrı:** Tanrı ya da modern dönemde O’nu ikame eden bazı ideoloji /prensipler insan üzerine hakimdir. **İnsan-insan:** Bireyler, sınıflar ve milletler olarak bir gurup insanlara hakimdir, bazıları diğerlerine göre daha eşittir.

Aynı kriterleri İslâm medeniyetinin prototipine uygulayarak alternatif bir ben-idraki geliştirdiğimizde bu tipin “homo occidentalis”e karşı olan direniş mekanizmalarının psikolojik temellerini de anlamak mümkün olabilir. **Mekan:** Kuvvet kaynağı olarak dünya üzerinde merkez- çevre farklılaşması yoktur, çünkü “doğuda batıda Allah”ındır; nereye dönerseniz Allah oradadır.(Bakara2/115)ve ruhi kozmolojinin merkezi herhangi bir maddi ve coğrafi sınır tanımayan inançtır. **Zaman:** Sosyal süreç doğrusal olmaktan çok devridir; hak ve batıl kategorileri değişmeye tabi olmayan sabitlikler ifade eder; dolayısıyla modern dünya peygamberler devrinden daha ileridedir şeklinde bir çıkarsama yapılamaz; bu imtihan dünyasında insanın amellerine göre her an müsbet ve menfi bir sona(Endsustand)ulaşmak mümkün olduğu gibi müsbet bir sona ulaşmanın şartı müsbet bir niyet ve başlangıçla(Antangsuztand)başlamaktır. **Bilgi:** Dünya sadece çok boyutlu bilgi kaynaklarının uyumu yoluyla anlaşılabilir, bilgi tek bir insani kaynağa irca edilemez. **İnsan-Tabiat:** Tabiat Allah(c.c)’ın insanoğluna ontolojik varlığını sürdürmesini temin eden en uygun tabii çevre olarak verdiği bir nimettir. **Allah-İnsan:** Allah(c.c) ile insan arasında ontolojik bir hiyerarşi vardır ve insan Allah(c.c)’ın yeryüzündeki halifesidir. **İnsan-İnsan:** İnsan teki diğer bütün insanlara Allah(c.c)’ın takdir ettiği ontolojik konum itibariyle eşittir; hiçbir insan gurubu diğerleri aleyhine ruhi kozmolojideki inanç merkeziliğini engelleyecek herhangi bir üstünlük iddiasında bulunamaz. Bu ben idraki ve kimlik şuuru ki, İslâmi birikimin modernist paradigma karşısında hayatiyetini sürdürmesini sağlamıştır.”¹²⁶

Her düşünce sisteminin kendine has özellikleri vardır. Bu da, o düşünce sistemini

126 Davutoğlu, Ahmet, agm, s.35-36

diğerlerinden ayıran yönüdür. Düşünce sistemlerinin birbirlerine benzeşen hatta birbiriyle kesişen ortak yönleri de olabilir. Ancak bu durumlarda bile detaylarda mutlaka farklılıklar vardır. Bu benzeyiş genelde şekil yönüyledir. “Kur’an düşüncesi” İslâm kültürünün “klasik İslâm düşüncesi” ile aynı değildir. Çünkü bu kültürün içine Kur’an düşüncesine aykırı birçok husus girmiştir.

İslâm Düşüncesinin içine giren bu yanlışları, hemen hemen bütün İslâmi disiplinlerde ve her toplumda yaşayan insanlarda görmek mümkündür. Bu yanlışların, İslâmi disiplinler içerisinde kabul edildiği durumlarda olmuş, ancak çoğunlukla reddedilip eleştirilmiştir. Ama bu durum bir vaka olarak İslâm kültürü içerisinde günümüze kadar hep varola gelmiştir. Düşünce bazında, İslâmi disiplinlerden:

Tefsirde; isrâiliyatlar, yanlış yorum ve teviller,

Hadisde; zayıf ve uydurma rivayetler,

Fıkıhta; ictihadların nassların önüne geçirilmesi, taklid,

Kelamda; itikadî ayrılıklara kadar götüren teorik görüşler ve tartışmalar,

Tasavvufte; şatahatlar, değişik usul ve yöntemler,

Felsefede; nasslara aykırı düşünce ve yöntemler vb. gibi hususlar ile pratik hayatta yer bulan bir çok örf, adet, gelenek ve görenekte İslâmi isimler altında yaşamaktadır. Bu yanlışlar, İslâm adına kültürümüzde yer bulmakta bazı durumlarda da bunlar dine eşdeğer ve hatta daha da önemli hale getirilmektedir. Bunlar içerisinde İslâm’ın temel prensipleriyle uyuşanlar olduğu gibi, yanlış olan bir çok düşünüş ve davranışta bulunmaktadır. Bu ve benzeri yanlış unsurları Kur'an Düşüncesiyle bağdaştırmamız mümkün görünmemektedir.

Bunlar, genel anlamda İslâm Kültürünün çeşitliliği, zenginliği olarak düşünülebilir. Batıl olan bu yanlışların, apaçık olan ilahi kaynaklarla tezatlığı düşünüldüğü zaman “içine hiçbir batılın karışmadığı” Kur'an Düşüncesi ile aynileştirmek, onun bir parçası görmek ve onun içine dahil etmek kolay görünmemektedir. Bir düşüncenin İslâmi olması yalnızca kaynağını ve delilini İslâmi nasslardan almasıyla olmaz. Aynı zamanda pratiği, gelişimi ve sonuçlarıyla da İslâmi nasslara uygun olması, onlarla paralellik arzemesi gerekir. Disiplinler içindeki bu yanlışlar, bunları tamamen terk etmemizi ve batıl saymamızı gerektirmediği gibi, bu yanlışları kabul edip onları İslâm Düşüncesinin bir parçası gibi görmemizi de gerektirmez.

Kur'an Düşüncesi'nin diğer düşünce sistemleriyle olan farklılıklarını şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

I-İlâhiyat Yönüyle Karşılaştırma

İlk insan ve ilk peygamberden bu yana her toplum bir ilaha inanmıştır. İnançsız fertler olmuş ama toplumlar olmamıştır. Bunların bir kısmı doğru, çoğu da yanlış ilahlar edinerek inançlarını sürdürmüşlerdir.

Kur'an'ın ilahiyat ¹²⁷(tevhid- risalet- ahiret) konusundaki tavrı nettir ve Kur'an'ın en temel konusu da budur. Kur'ânî Düşüncenin dışındaki hiç beşeri düşüncede bu konu, Kur'an daki kadar net ve insan fıtratına uygun değildir. Kur'an, tevhid konusunu, Allah(c.c)'in zati ve subuti sıfatlarıyla, el-Esmaü'l-Hüsnaıyla, yalnızca O'na ibadet yapılmasını ve itaat edilmesini istemek suretiyle açıklar. Bunların Allah(c.c)'tan başkasına verilmesini, aynı şekilde beşeri sıfatların ve özelliklerinde Allah(c.c)'a izafe edilmesini, Tevhidi zedeleyecek, - her türlü şirk, küfür, nifak, cehalet vb.- davranışları ve insanı bunlara sevk edecek fiil ve sözleri de yasaklamak suretiyle açıklar.

Risalet konusunda, Hz.Peygamber(sav)'e ve önceki peygamberlere ve onlara indirilen kitaplara inanmayı, örnek almayı ve onlara tabi olmayı emreder. İslâmi düşüncede peygamberlerin konumunu, gönderiliş amaçlarını, mücadelelerini. Peygamberlikle alakalı kitaplar, melekler, mucizeler vb. konulardan da bahsederek bunlara da inanılmasını ister.

Ahiret konusunda, İnsan hayatının fani olduğunu, kıyametin mutlaka meydana geleceğini, ölümden sonra ebedi bir hayatın başlayacağını hatırlatarak, buna hazırlıklı olunmasını, dünya hayatını ahireti kazanacak şekilde geçirmemizi istemek suretiyle açıklar. Bununla beraber ahiret ahvallerinden (kabir, haşr, mizan, hesap, sırat, cennet, cehennem) hatırlatmalarda bulunur.

Diğer düşünce sistemlerinde, ilahiyat konusunda (tevhid, risalet, ahiret)bu mükemmellik bulunmamaktadır. Bu düşünce sistemlerinin ilahi kaynaklı olanları, bunlara tahrif ve tağyir edilmiş bir şekilde inanıp kabul ederken, beşeri olanları ya inkar yolunu seçmekte, ya istedikleri gibi inanmakta ya da parçacı(bir kısmını kabul bir kısmını ret) yaklaşmaktadırlar ki nihayetinde bunlarda Kur'an da belirtildiği üzere şirk, küfür, nifak,gibi inançlarından birinin içine girmektedir. Bunlar da Kur'an'ın temelde karşı olduğu inanç şekilleridir imanın dışında bulunmaktadır.

Kur'ânî Düşüncede ibadetler, uyulması gereken emirler ve yasaklar olarak karşımıza çıkar. İbadet konuları, ya isimleriyle ya da amel-i salih ismiyle zikredilirken bunların mutlaka

127 Topaloğlu Bekir, "İslâm" mad., DİA, XXIII/5-10,İstanbul, 2001; "Allah" mad. DİA, II/471-473, İstanbul, 1989

Allah(c.c)a ve Allah(c.c) için yapılması vurgulanır. Yapılırken ihlas, samimiyet, huşu ve takva sınırları içerisinde olması istenir. Kur’anda iman ve amel bir çok yerde beraber zikredilir. Ahirette kurtuluşun şartları sayılırken iman ve amel beraber vurgulanır, İmansız amel hiçbir yerde zikredilmez.¹²⁸

Diğer düşüncelerde inanç ve ibadet, pratikleri de olmakla beraber, İslâm’ın yukarıdaki ilkelerine uymamaktadır. Bazılarında da inanç ve ibadet sırf vicdana haps edilmekte, güzel davranışlar ve erdemler olarak telakki edilmekte, trans haline girme olarak karşımıza çıkarken bazılarında da içine şirk karışmış, peygamberlerin talim ettirdiğinin dışında icra edilmektedir.

II-Ahlâk Yönüyle Karşılaştırma

İnsanlığın temel meselelerinden ve düşünce sistemlerinin de temel konularından biri olan ahlâk, bütün ahlâk ekollerinde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Temel ilkeler bakımından benzeşmeler de değişik kaynakları referans almalarından dolayı farklılık arz etmektedirler. Kur’ânî Düşüncede ahlâk sorumluluk, emirler, yasaklar, niyetler ve müeyyide olgularıyla karşımıza bir bütün olarak çıkarken, teorikten daha ziyade pratiğe yöneliktir. İnsanın ferdi, ictimai, siyasi ve iktisadi bütün hayatını kuşatır. Kur’ânî Düşüncede ahlâki esasları belirleyen nihai otorite vahiydir. İnsan fitratı ve aklı da buna paraleldir. Kur’ânî Düşünce, ahlâki davranışları, amel-i salih kabul ederek ibadet sayar. Davranışların temelinde rıza-i bâri yatmaktadır, bu yönüyle insanın kalbine hükmeder. Kur’ânî ahlâkın en temel vasfı her konuda istikamet üzere olmak, nihai hedefi de, bunu (hak, adalet, doğruluk, dürüstlük)bütün topluma indirmektir.

Kur’an ahlâkının takdire şayan ve kesinlikle orijinal yönü, onun yaratıcı olmasıdır. Kur’an’ın bu orijinal yönü de onun ahlâk sistemine kendisinden dahil ettiği yönlerdir ki bunlarda (ihtisas, telif ve ikmal) kelimeleriyle açıklanır.¹²⁹ Kur’an ahlâkının tamamlayıcı ve bütünleyici bir yönü vardır ki bu yön, diğer ilahi dinlerin ya da fitri ahlâkın, bozulmuş, tahrif edilmiş yönlerini tamamlar ve ıslah eder.

Diğer düşünce sistemlerinin bazılarında ahlâk, maddeye teslim edilerek, kaynağı tabiata dayandırılır ve temel ahlâki ölçüler yok sayılır. Bazılarında ahlâk, topluma teslim edilir ve ahlâk bireyin tabiatında yabancı bir unsur, bireyi frenleyen bir sınır olarak görülür. Ahlâkı menfaat düşüncesi temeline dayandıranlar; onlar içinde belli bir ölçü yoktur. Bir sınıfın menfaati, sınıfların menfaatlerinin, bir toplumun menfaati diğer toplumların

¹²⁸ Mevdudi, Tefhimu’l Kur’an , cVII, s.226-228, (Çev. Komisyon), İst., 1991; Yazır M.Hamdi , Hak Dini Kur’an Dili , c.7, s.169-175, İstanbul, 1992

¹²⁹ Draz, age, s. 19

menfaatinin karşısındadır. Ahlâkı akılla temellendirenler; onu değerli bir alete teslim ediyorlar ancak o da sınırlı, olumlu ve olumsuz etkilenmeye müsait bir varlıktır. Yaptırım ve zorlama sıfatlarını taşımamaktadır. Ahlâkı lezzet düşüncesine dayandıranlar soyut bir kavram üzerine temellendiriyorlar ki pratik bir olguyu, ütöpik ve göreceli bir olguya bina etmek tutarlı bir şey değildir.¹³⁰ Kur'ânî ahlâkıta Şâriyi sorgulama yoktur. Fiilin illeti, hikmeti araştırılır, insan tatmin edilir ama nihayetinde bu sorumluluklar tevkifidir.¹³¹ İslâm ahlâkının özelliklerini şu şekilde sıralanabilir.

1-Kusursuz ve eksiksizdir, 2-Değişmezdir, 3-Bütüncüldür, 4-Dini bir ahlâktır, 5-Cihan şümüldür, 6-Akla uygundur, 7-Teşkilatlı bir yapıdadır, 8-Pratiktir, 9-Vazifeler yönüyle hiyerarşik bir yapı mevcuttur.¹³²

Sağlam, değişmez bir temele dayanan ahlâkı değerleri delillendirmek ve ayakta tutmak için, bozulmamış dini bir akideye ihtiyaç vardır. Bu inançta İslâm'dır. Kur'an ahlâkı da buna dayanmakta ve bundan beslenmektedir. Nihayetinde İslâm ahlâkı dışındaki sistemlerde; içlerinde güzellikler, kötülüklere karşı olma vb. gibi temel erdemlilikler olmakla beraber Kur'an ahlâkında bulunan mükemmellik ve tutarlılık bulunmamakta, başta beşeri olmaları, bunun yanında faydacı, maddecı, ruhçu, teorik ve ütöpik olma gibi unsurları bünyelerinde bulundurmalarından dolayı ve hatta temel ahlâkı erdemliliklerdeki zaafılarından dolayı eksik kalmaktadırlar.

III-İlim ve Düşünce Yönüyle Karşılaştırma

Kur'ânî Düşünce ilim, "Allah(c.c)'ın ilmi" ve "Beşerin ilmi" şeklinde iki yönlüdür. Allah(c.c)'ın ilmi "mutlak ilim", "kader" ve "gayb ilmi" olarak karşımıza çıkarken, Beşerin ilmi, Allah(c.c)'ın vahiyle öğrettiği ve beşeri özellikleriyle kazanabildiği kadardır. Kur'an düşüncesinde ilmin kaynağı, mutlak manada Allah(c.c)'tır ve Allah(c.c)'ın ilmi her şeyi kuşatıcıdır.

İlim ve düşünceyi ifade eden ayetlerin sayısı sekizyüz civarındadır. Bu kullanımlarda, genellikle "ilahi bilgi, "vahiy", insanların düşünme melekeleri, dünyevi ilimler ve bilme ve düşünme ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³³ Kur'ânî düşünce ilim ve bilgi insanın bütün düşünce ve ruhi etkinliklerini içine alır. Bunların değişik yönlerini izah etmesi ve kapsamı içinde farklı fiillerde kullanılmıştır. Bunlar akletmek, tefekkür, tezekkür, tedebbür,

¹³⁰ Kutup Seyyid, age, s.500-501 ; Karaman Hayrettin, Mukayeseli İslâm Hukuku c.1, s.14-16, İstanbul, 1996

¹³¹ Draz, age, giriş bölümü, s. 20

¹³² Erdem Hüsamettin, Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, s.23-25, Konya 1996

¹³³ Kutluer İlhan, "İlim" mad., DİA, XXII /110, İstanbul, 2000

tebassur, itibar, nazar, re'y şeklinde karşımıza çıkar. Bu derecede düşünce zenginliği diğer düşünce sistemlerinde bulunmamaktadır. Kur'ânî Düşüncede, İlmin ve bilginin kaynağı tek değildir. İslâmi düşünce, bilginin kaynağını sadık haberler, (vahiy) akıl ve duyular olarak kabul eder. Bunlar birbirlerini nakzetmezler ve kendi özelliklerine göre de öncelik durumları vardır. İslâmi epistemolojiyi, diğerlerinden ayıdan üç ana özelliği şu şekildedir.

- 1-Bilgi ve varlık teorileri arasındaki mutlak bağımlılık ilişkisi,
- 2-Bilgi düzlemleri arasındaki kaynak farklılaşması,
- 3-Bilgi kaynaklarının uyum ve iç tutarlılığı.

Allah(c.c) katından gelen vahiy, insanların, varlıkların göreceli özellikleri dolayısıyla her an yanılabilen insan bilgisi ile aynı düzeyde algılanamaz. Varlık hiyerarşisinden kaynaklanan bu bilgi düzlem ayrışması her türlü bilgiye, aynı kriteri uygulamayı öngören seküler epistemoloji ile İslâmi epistemolojinin en temel farkıdır. Bu mutlak düzlem farklılığı Kur'ânî sistemdeki “gayb teorisi” ile desteklenmiştir. Nass ile ictihad arasındaki hukuku ve değer sistemini etkileyen farkın temelinde de fıkhi metodolojinin bilgi temeli yatmaktadır.¹³⁴

Diğer düşünce sistemlerinde Kur'ânî düşüncedeki bu bütünlük ve uygunluk yoktur. Bazıları (Pozitif ilim) akli ön plana çıkarırken vahyi dışlamış, bazıları (Naturalist)akli ve vahyi her ikisini dışlarken tabiatı ön plana çıkarmış, bazıları (Mistik düşünceler) hissi ön planda tutmuş, diğerlerine hak ettikleri değeri vermemiştir. Aynı zamanda bu düşüncelerin çoğunda mutlak ilim sahibi Allah(c.c)'a, hak ettiği yer verilmemiş, ikinci plana atılmış ya da dışlanmıştır. Özellikle son yüzyıllarda iyice gelişen pozitif ilim ve düşünce kendisinden başka sınır tanımamıştır. Bu da insani, ahlâki birçok değeri alt üst etmiş, Allah(c.c)'ın insanların yararına sunduğu ilmi ve tabiatı tersine çevirir hale gelmiştir.

Kur'an'da ki akıl ve düşünce anlayışı ile, yunan ve batı felsefelerindeki akıl ve düşünce anlayışları tamamen farklıdır. Kur'an'ın akli anlayışı vahiyle beraberken yunan ve batı felsefelerindeki akıl anlayışı müstakildir, hatta vahyi dışlar mahiyettedir. Kur'an düşüncesindeki akıl ile vahiy, Gazzâli(v.505/1111)'nin de belirttiği gibi temel-bina ilişkisi gibidir.

Kur'ânî Düşüncedeki ruhi yapı (zühd-takva) Hint-İran mistisizmi ve Hristiyan ruhbanlığından çok farklıdır. Kur'an ruhi arınmayı en zirve ifadeyle “takva” olarak tabir ederken, bu ifadeyi karşılayacak kavram ve davranış biçimi, diğer düşünce sistemlerinde bulunmamaktadır. Bu ifadeler İslâm'da aksiyoner bir anlam taşırken, diğerlerinde insanı dünya dan soyutlar şekildedir.

¹³⁴ Davutoğlu Ahmed , agm, s.28-29

IV-Hukuk ve Ceza Yönüyle Karşılaştırma

Kur'ânî Düşüncedeki hukuk sistemi de, diğer düşünce sistemlerinden farklı özellikler içerir. Kur'an-ı Kerimde hukuka delalet eden ayetler bir bütün olarak, insan hayatının tamamını kapsar. Aile hukuku (70) yetmiş, Medeni hukuk (70) yetmiş, Muhakeme usulü (13) on üç, Ceza hukuku (30) otuz, Anayasa hukuku (10) on, Devletler hukuku (25) yirmi beş, İktisadi ve mali hukuk (10) on ayette açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerimde hukuka delalet eden ayetlerin sayısı doğrudan (228) iki yüz yirmi sekiz, dolaylı yönlerle beraber yaklaşık (500) beş yüz civarındadır.¹³⁵

İslâm Hukukunun temel prensipleri ve müeyyideleri evrenseldir, sınırları nettir ve bütün zaman ve mekanlara şamildir. Kur'ânî düşüncede Hukukun temeli vahye dayanır (Kur'an ve Sünnet) Bunların dışındaki hukuka temel teşkil eden icma, kıyas, istihsan, ıstıslah, örf gibi delillerin bu temel kaynaklarla örtüşme ve onlara uyma zarurietiyi vardır. Mutlak anlamda kanun koyucu ve hakim de Allah(c.c)'tır. Başkalarının bu konuda yetkisi yoktur. Şâriin vahiyle açıkça belirtmediği konularda bu yetki, Şâri tarafından Hz.Peygamber(sav)'e ve şer'i otoriteye bırakılmıştır buda İctihattır. İctihad, İslâmi hukuku canlı ve diri tutan en önemli husustur. Bununda, zamanında, ehil kimseler tarafından, şartlara uygun şekilde yapılması ve nassların önüne geçirilmemesi gerekmektedir. Bunlarında referans aldıkları temel, vahiy olmalıdır.

Kur'ânî Düşüncede, müeyyideler hem dünyevi hem de uhrevidir. Ceza konuları ve onun müeyyideleri de yine Şâri tarafından tesbit edilmiştir. Cezada suçun tesbiti ve suçun şahsiliği ilkesi esastır. Kanunlar önünde herkes eşittir. Ayrıcalıklı seçkin şahıslar ve guruplar yoktur..¹³⁶

Diğer düşünce sistemlerinde bu mükemmelliği bulmak mümkün değildir. Hukukları vahye dayananlar zamanla bu vahyi tahrip ve tağyir ederek bozmuşlar vahye dayanmayanlar, beşeri oldukları için temelde eksiktirler. Eksik olmaları sebebiyle sürekli takviyeler ya da revizyonlarla yenilenmektedirler. Evrensel olmadıklarından dolayı süreklilik arz etmemektedirler. Kanunları uygulamadaki sınıf ayrımcılığı, eşitlik ilkesi taşımadıklarının, hak ve adalet temeline dayanmadıklarının en bariz göstergesidir. Dünyevi cezadan başka uhrevi cezanın bulunmaması –bulunsa da eksik olması- diğer bir eksikliktir. Temel hukuk prensiplerinin bulunması zaten hukukun bir gereğidir. Zira hukuk, insan hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmek için vardır. Bu da çoğu zaman pratikte uygulanmamaktadır.

¹³⁵ Zeydan, Abdulkerim, el-Veciz , s.156-157, Ürdün, 1994

¹³⁶ Karaman Hayrettin, age, s.31-32

V-İktisad Yönüyle Karşılaştırma

İktisadi hayat, yaşamın bir parçası olduğu için İslâm buna gerekli ilgiyi göstermiş ve temel prensiplerini belirlemiştir. Diğer-itikadi, ibadi, ahlâki, hukuki- konularda olduğu gibi bu konunun prensiplerinde belirlemiş ve onlara uyulmasını istemiştir. Kur'ânî Düşünce'deki bu konu ile ilgili temel prensipleri şu şekilde izah edilebilir.

Kur'an'a göre mutlak anlamda göklerin ve yerin mülkü içindekilerle beraber Allah(c.c)'ındır. Allah(c.c) bu mülkü dilediği kimseye dilediği şekilde verme hakkına sahiptir. Mülkün, kendi prensipleri çerçevesinde kullanılmasını ister. Biriktirilip, yığılmasını ve harcanılması gereken yerde harcamamayı, maddi gücün belli şahıslarda toplanmasını kesinlikle kabul etmez. İnsanlara meşru yollarla mülk edinme hakkı tanınmış, haksız ve haram yollarla (faiz, kumar,zina, aldatma, yalan, sahtekarlık, dolandırıcılık vb.) kazanç elde etmeyi, kesinlikle yasaklamıştır. İnsanlara malları üzerinde tasarruf hakkı tanırken, israf ve cimriliği yasaklamış, zekat ve sadakayı farz kılmıştır. İnsanlar arasındaki ticari ilişkilerde helal ve haram sınırlarını tesbit etmiş, ticaretin bu esaslar çerçevesinde yapılmasını emretmiş, bu anlamda en temel esas adalet olmuştur. Sınâî ve iktisadi kalkınmayı dünya da adalet ve hakkın icra edilmesi yolunda bir araç saymıştır. Hz.Peygamber(sav)'in hadislerinde bu konular çok detaylı bir şekilde işlenmiş, Kur'an'da açıkça belirtilmeyen, iktisadi ve ticari konular, dikkat edilmesi gereken diğer hususlar geniş biçimde açıklanmıştır.¹³⁷

Diğer düşünce sistemlerinde bu dengeyi ve ihtişamı görmek zordur. Bazı düşünce sistemleri -kapitalizm, sosyalizm-(komunizm) maddeyi ilahlaştırıp tek ölçü kabul ederken, bu yoldaki her şeyi mubah görür ve sınırsız bir madde birikimini hedeflerler. Bunlarda ferdi mülkiyet için sınır ve kural yoktur. Bazı düşünce sistemleri de (Sosyalizm) ferdi mülkiyet kabul edilmezken, diğer özellikler aynıdır. Diğer bazılarında ise madde ve, mülke gereken önem verilmez. Genel olarak bu sistemlerde İslâm iktisadının tersine hükümler icra edilir. Mülkiyet fertlerin ya da topluluklarındır. Allah(c.c)'ın bu konuda bir hakkı yoktur. Mülkiyet elde etmede temel prensipleri Allah(c.c) değil insanlar belirler.

Bu düşüncelerin ticaret anlayışlarında ve uygulamalarında insani ve ahlâki erdemlerin birçoğu ihlal edilmekte, haksız kazanç yolları meşru sayılmakta, adalet esaslarına çoğu zaman uyulmamaktadır. Bunlardan bir kısmının, dünyevi müeyyidelerle önüne geçilmeye çalışılırken, uhrevi ceza dikkate alınmamaktadır.

İslâmi düşünce bu anlamda ne maddeyi tamamen terk etmiş, ne de tamamen ona

137 Bak. Hadis Mecmualarının kitab'ul buyu, icara, selem, kefalet, vekalet vb. gibi ilgili bölümleri.

yönelmiştir. Bu düşünce, maddenin(dünyanın), manayı(ahireti) kazanmada kullanılmasını istemiştir.¹³⁸

VI-Dünya ve Âhiret Yönüyle Karşılaştırma

Kur'ânî Düşünce akli selim ile tetkik edildiği zaman, dünya ve ahiret hayatlarındaki denge göze çarpar. Bu denge, ikisinin eşitliği anlamında değil, her ikisinin de kıymetleri mesabesinde değer görmesi anlamındadır. Kur'ânî Düşüncenin bu konudaki temel görüşü *“Ahiret hayatının, dünya hayatından daha hayırlı olduğu”* gerçeğidir.¹³⁹ Ahiret konusu aynı zamanda Kur'ânî öğretinin en temel unsurlarındandır ve Kur'an'ın nihai hedeflerinden birisi de ahiret kurtuluşudur.

Dünya hayatını; oyun ve eğlence, az bir faydalanma, geçici ve basit olduğu ve imtihan yeri olarak bize tanıtır. Yalnızca dünya hayatını ve geçici dünya nimetlerini istayenleri eleştirirken, dünya-ahiret güzelliklerini isteyenleri över. İslâm'ın temel öğretisinde dünya dan el etek çekmek ve başkalarına terketmek yoktur. Bu düşünce İslâmi olmayan bir düşüncedir.

Kur'ânî Düşünce dünya hayatını, ahireti kazanma yeri olarak görür. Bu nedenle ferdi sorumluluklarını (kendisine, ailesine, Allah(c.c)'a, çevresine vb.) yerine getirmeyi ve sorumlu çalışmayı, yeryüzünde zulmü önleyip adaleti gerçekleştirmeyi, ihtiyaç sahibi diğer insanlara kol kanat germeyi ve insana ahireti kazandıracak ameller için çalışmayı emrederken bunları aynı zamanda ameli salih (ibadet) olarak görür.

Diğer düşünce sistemlerinde bu dengeyi görmek çok zordur. Ya dünya tamamen tek hedef ve gaye haline gelmiş, bütün çaba ve gayretler, bu yöne sarf edilmiş, ya da tamamen terk edilerek ihmal edilmiştir. İlk tavır, genelde gelişmiş ülkelerin, ikinci tavır ise geri kalmış ülkelerin özellikleri olarak görülmektedir. Ahireti hesap etmeden dünyayı tek gaye haline getirenler, zevk ve sefa peşinde, müsrif bir yaşantıyla yeryüzünde zulüm ve taşkınlık yapmışlar, tamamen terk edenler de dolaylı olarak bunlara destekçi olmuşlardır.

Dini, insani ve ahlâki bir çok erdemin yok edilmesi ve yok sayılması, güçlünün söz sahibi olması, zulmün her yerde şuyu bulması sinelerin körelmesi vs. böyle bir düşünceye sahip olmanın tabii sonucudur.

Kur'an Düşüncesinin kendisine has özellikleri ve diğer düşünce sistemleriyle karşılaştırılması genel hatlarıyla gördük. Buralar dikkatle incelendiği zaman şu gerçek karşımıza çıkıyor ki Kur'an Düşüncesi diğer düşünce sistemlerinden tamamen farklıdır. Bu

¹³⁸ Mevdudi, «Kur'anın Ekonomik ve politik Öğretisi», (çev. Fatma Bostan), İslâm Düşüncesi Tarihi, c.1s.211-223, Editör M.M.Şerif, İnsan yay., İstanbul, 1990

¹³⁹ Nisa 4/77; 6/32; 9/38; 12/57

farklılıklarda genel olarak şu başlıklar altında zikredilebilir;

- 1-Kaynak itibariyle (Vahiy)
- 2-Yapısı itibariyle (Vahiy)
- 3-Metodu itibariyle (Rahmani- Nebevi)
- 4-Konusu itibariyle (Allah(c.c)-İnsan-Kainat)
- 5-Gayesi itibariyle (İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu temin)

İlahiyat, ahlâk, düşünce, hukuk, iktisad ve dünya-ahiret konuları, yukarıda başlıkları verilen farklılıklar çerçevesinde düşünüldüğü zaman, Kur'an Düşüncesi ile bunların aynı olmadıkları ayan beyan görülecektir. Kur'ânî Düşüncenin kendisine has bu özelliklerine; diğer düşünce sistemlerinde de şeklen ya da kısmen rastlamak mümkün olabilir. Ancak bunlar Kur'ânî Düşüncedeki gibi Kur'an'a has ve ona özgü özellikler ile kesinlikle bir değildir. Özellikle de geçmiş dönemler ve şu anda yaşadığımız çağın gerçekleriyle mukayese edildiğinde konu daha da net ortaya çıkmaktadır.

II.BÖLÜM:

KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN BAZI TEMEL UNSURLARI

Kur'an'ın içerdiği konuları birçok başlık altında incelemek mümkündür. Geçmiş alimlerimiz bağlı bulundukları İslâmi disiplinlere göre Kur'anın muhtevasını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

Taberi(ö.310/925): Tevhid, haberler ve kıssalar, diyânât şeklinde;

Zemahşeri (ö.538): Allah(c.c)'ı layık olduğu şekilde tanıtmak, ibadât, emir ve nehiy, va'd ve vaî'd şeklinde;

Fahrudî Râzî (ö.606/1210) :Meâd, nübüvvet, kaza ve kader şeklinde;

İbnü'l Arabî(ö.543/1149) : Tevhid, tezkir, ahkam şeklinde sıralamışlardır.¹⁴⁰

Şâtıbî (ö.790/1388) Kur'anın içeriğini, makâsîd teorisinden hareketle zaruriyyat, haciiyyat, tahsiniyyat temeline dayandırmakta ve dinin özünü İslâm, iman, ihsan olarak belirlemektedir.¹⁴¹ Bu sınıflandırmalar özellikle son dönemlerde biraz daha detaylı ve konularına göre yapılmaya başlanmıştır.

W.M.Watt'ın tasnifi, Allah doktrini, diğer ruhani varlıklar, peygamberlik, diğer dinler, hüküm günü doktrini, toplum hayatına ilişkin düzenlemeler¹⁴² şeklindedir.

Ali Akpınar tarafından yapılan sınıflandırma, konuların ayet sayılarını ve yüzdeliklerini de içermektedir:

1-Kıyamet ve ahirete yönelik: 163 ayet - %22

2-Geçmiş peygamberlerin tevhid mücadeleleri: 1500 ayet - %22,4

3-Son peygamberin tevhid mücadelesi: 1920 ayet - %30,2

4-Son peygamberin çağdaşları ve ümmetiyle olan ilişkileri: 736 ayet - %15,8

(Kitap ehli:280 ayet, Müslümanlar :456 ayet)

5-Cihad ile ilgili: 260 ayet - %5,92

6-Hükümler(terbiye, ahlâki ve fıkhi bağlamda) 436 ayet -%10,94

7-Diğer konular(İnsanın yaratılışı, şeytan, cin, Hz.Peygamber(sav)' in ailelerine ilişkin hükümler):203 ayet- %3,23¹⁴³

Mustafa Çağrııcı tarafından yapılan değişik bir sınıflandırma, Mekki ve Medeni sureler esas alınarak yapılmış, bu dönemlerde inen ayetlerin konuları tesbit edilerek sınıflandırılmaya

¹⁴⁰ Çağrııcı, Mustafa, "İslâm" mad.,DİA, XXIII/390, İstanbul, 2001

¹⁴¹ Şâtibi, age, c.4, s.25

¹⁴² Watt Montgomery, Kur'ana giriş, s.171, (çev.Şüleyman Kalkan), Ankara Okulu yay, Ankara, 1998

¹⁴³ Akpınar Ali, Kur'an'daki Konular, Diyanet İlmî Dergi, c.38, sayı.3, s.125, Ankara, 2002

çalışılmıştır.¹⁴⁴ Detaylı bir sınıflandırma da şu şekildedir: İtikad, ibadetler, muâmelât, ukûbât, ahlâk, nasihat ve tavsiyeler, va'd ve vaîd, ilmi gerçekler, kıssalar, dualar.¹⁴⁵ Yapılan bu sınıflandırmalar içerisinde en genel ve en meşhur olan sınıflandırma, şu şekilde yapılan sınıflandırmadır.

- İnançla ilgili hükümler
- Ahlâkla ilgili hükümler
- Amelle ilgili hükümler¹⁴⁶

Bizim esas aldığımız sınıflandırma ise, yukarıdaki sınıflandırmaların açılımı ve birazda günümüz disiplinleriyle ilişkili olan bir sınıflandırma olacaktır.

Kur'an, muhtevasını oluşturan bu hususları, belli periyodik sınıflandırmalarla vermez. Bunlar Kur'an'ın içerisine serpiştirilmiş, birbirinin içine ilmek ilmek örülmüş olgulardır. Dolaylı ya da dolaysız birbirleriyle mutlaka ilişkilidir. Yani bir ayet hem inanç ve ibadet, hem ahlâki, hem hukuki, hem sosyal içerikli bir yön taşıyabilir. Çünkü ayetler arasına sınırlar koymak, bir konudaki ayeti diğer bir konudaki ayetten tamamen bağımsız düşünmek, Kur'an'ı anlamada yanlış sonuçlara götürebilir. Bizim bu şekilde bölümlere ayırmamızın nedeni, en çok ihtiva ettiği konuyu tesbite ve Kur'an ayetlerini günümüzde anlaşılan dille ve metodla ortaya koymaya çalışmaktır. Kur'an'daki konuları bu şekilde sıralamamız bu ayetlerin yalnızca sınıflandırdığımız bağlamda anlaşılması, okunması şeklinde algılanmamalıdır. Düşüncenin en temel konusu bilgi olması hasebiyle ilk olarak bilgi konusundan başlıyoruz.

144 Çağrı Mustafa, "Kur'an" mad., DİA, XXVI/390-393, İstanbul, 2003

145 Kılavuz, Ahmet Saim, İlmihal, İsam, s.104, İstanbul, 1999

146 Zeydan Abdülkerim, age, s.154; Gölcük Şerafettin, Toprak Süleyman, Kelâm , s.76, Konya, 1998

I-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN BİLGİ BOYUTU

Kur'anda en çok işlenen konulardan biri de ilim ve düşünce konusudur. Bu konu “علم” fiilinden türemiş ilahi bilgi, vahiy, ilim, hikmet, bilme, düşünme ve dünyevi bilgilerden olmak üzere sekizyüze yakın ayette,¹⁴⁷ diğer düşünce faaliyetleri ile alakalı (akletme, tefekkür, tezekkür, tedebbür, tebassur, şuur, itibar, nazar, tebassur, ru'yet vb.) kullanımlarla beraber yaklaşık binyüz ayette geçmektedir.¹⁴⁸ Kur'an'ın ilme bakışı klasik ilim değerlendirmelerden çok farklıdır. Bu farklılık Kur'an'ın ilme çok büyük anlamlar yüklenmesinden ileri gelmektedir. Kur'ânî bilgiyi değişik yönleriyle tasnif etmek mümkündür. Kur'an'da ilim konusu genel itibarıyla iki başlık altında incelenir.

A-İlahi Bilgi (Allah'ın İlmî)

B-Beşeri Bilgi (Yaratılmışların İlmî)

Kur'an-ı Kerimde ilmin, dini ve dünyevi şeklinde ayrılmadığını görüyoruz. “ilim” kavramı kullanıldığı bu yerlerde “ilahi bilgi”, “vahiy” ve insanın bilgi vasıtalarıyla elde ettiği “beşeri bilgi” anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁹ “İlim” kavramı kendi ismi dışında hayat, ruh, nur, idrak, şuur, tasavvur, hıfz, hatırlamak, zikir, marifet, fehm, fıkıh, akletmek, dirayet, hikmet, ilme'l yakın, ayne'l yakın, hakka'l yakın, zihin, fikr, hads, zeka, fitrat, hatır, vehm, zann ve hayal gibi muradif kelimelerle de otuza yakın şekilde ifade edilmiştir.¹⁵⁰

Kur'an'da, ilmin değeri hakkında da ipuçları verilmekte, vahiyle elde edilen ilimlerdeki kesinlik “ilme'l yakın”¹⁵¹, “ayne'l yakın”¹⁵², “hakka'l yakın”¹⁵³ ifadeleriyle açıklanırken, diğerlerinde (akıl-duyu) aynı kesinlik görülmemektedir. Bunlar doğru kullanıldıklarında ilim ifade ederler, doğru kullanılmaz, heva ve hevese bağlı irade ile ya da beşeri zaafılarla kullanılır ise doğru bilgi ifade etmezler “Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Canı çıkasınca, ne biçim ölçtü biçti! Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti); nasıl ölçtü biçtiyse!”¹⁵⁴

¹⁴⁷ Fuad, Abdülbaki, age, “ilim” mad., s.467-480

¹⁴⁸ Demirel Kadir, Akıl- Vahiy İlişkisi, (Basılmamış Y. Lisans Semineri), s.10

¹⁴⁹ Kutluhan İlhan, “İlim” mad , DİA, XXII/109-110, İstanbul, 2000

¹⁵⁰ Fahrüddin Râzi, Tefsir-i Kebir, c.2 , s.319,(çev. Komisyon), Ank., 1995

¹⁵¹ Tekasür 102/5

¹⁵² Tekasür 102/7

¹⁵³ Hakka 69/51

¹⁵⁴ Müdessir 74/18-20

Kur'an da ilim övüldüğü gibi ilim sahipleri de övülmüş, onların diğer insanlarla bir olamayacağı,¹⁵⁵ Allah(c.c)'ın onların derecelerini yükselteceği,¹⁵⁶ onlara itaat edilmesi gerekliliği¹⁵⁷, Allah(c.c)'tan yalnız alimlerin hakkıyla korkacağı¹⁵⁸, anlayışlı olanların alimler olduğu¹⁵⁹ bildirilmiştir.

Kur'an, ilmin zıddı olan fiil ve davranışları da bildirmiş ve bunlardan sakınmamızı emretmiştir. Kur'an da ilmin zıddı olarak kullanılan kavramların bazıları şunlardır; sefeh, zulm, cehalet, gaflet, zann, lağv, ifrat, bağı, israf, tebzir, buhl, fahşa.¹⁶⁰ Bunların yanında kötü taklitçiliği¹⁶¹, zann, vehim, vesvese ve kuruntuyu¹⁶², cehalet ve cehalete götüren şeyleri¹⁶³, nefse, hevaya ve kötü arzulara uymayı¹⁶⁴, falcılık, büyücülük, sihirbazlık türü işlerini yapmayı ve yaptırmayı¹⁶⁵ yasaklamıştır. Bu davranışların çoğunu da, inanmayanların özellikleri olduğunu belirtilmiştir. İlim konusu hadislerde de çok geniş çerçevede ele alınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır.

*"Allah ilmi (verdikten sonra), insanların (kalbinden) zorla söküp almaz. Fakat ilmi, ülemayı kabzetmek suretiyle alır. Ülema kabzedilir, öyle ki, tek bir alim kalmaz. Halk da cahilleri kendine reis yapar. Bunlara meseleler sorulur, onlar da ilme dayanmaksızın (kendi reyleriyle) fetva verirler, böylece hem kendilerini hem de başkalarını dalâlete atarlar."*¹⁶⁶

"Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semavat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."

155 Zümer 39/9, 13/19

156 Mücadele 58/11, 4/162

157 Nisa 4/59, 3/18

158 Ahzab 33/28

159 Ankebut 29/43

160 Tan. Bilal, Kur'an da Hikmet, s.59-76, İstanbul, 2000

161 Bakara 2/170, 5/104

162 Hucurât 49/12, 16/116, 53/27-28

163 İsra 17/36, 6/35, 40/35

164 Sâd 38/26, 30/29, 50/16

165 Bakara 2/102, 5/90

166 Müslim, Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri, el-Cami'us-Sahih, (el Kütübî's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982) İlim, 13

Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."¹⁶⁷

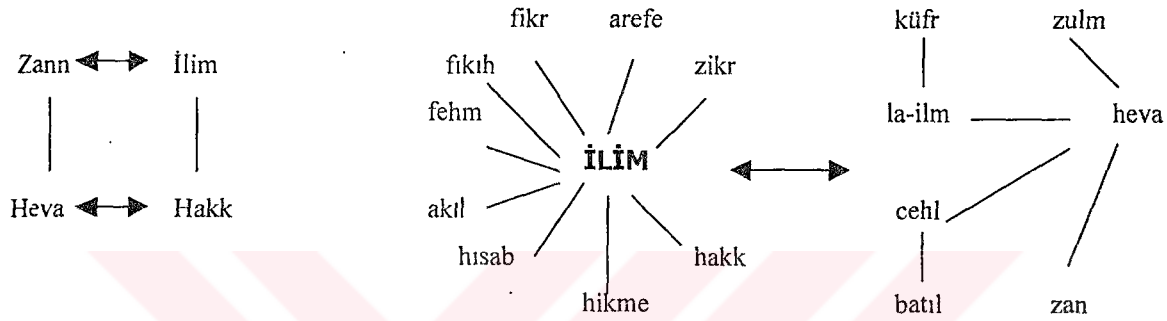
*"Allah kimin için hayır murad ederse onu dinde fakih kılar."*¹⁶⁸

*"İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır."*¹⁶⁹

*"Kim ilim taleb ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefarete olur" buyurmuştur."*¹⁷⁰

Hadislerdeki diğer kullanımlar için hadis mecmualarının ilimle ilgili bablarına müracaat edilebilir.¹⁷¹

Kur'an daki ilmi yapıyı Şakir Kocabaş şu şekilde şematize etmiştir.¹⁷²

A-İlahi Bilgi:

Allah(c.c)'ın bilgisi: Bu bilgi, yalnız Allah(c.c)'a has olan bilgidir. Her şeyi kuşatmış, hiç kimsenin muttali olamadığı, mahiyetini bilemediğimiz mutlak bir bilgidir. Kur'an da bu bilgiden, Allah'ın katında bulunan gayb bilgisi olarak bahsedilir. Kur'an da en çok bahsedilen bilgi de Allah(c.c)'ın bu ilmi ve vahiy bilgisidir. Allah(c.c), Kur'an da ilmin kaynağını, kullanıldığı üçyüzseksen civarında ayette isim, sıfat ve muhtelif sigalarla kendisine nisbet etmiştir.¹⁷³ insanın hiçbir şeyi bilmez olduğu halde dünyaya geldiğini, "Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi".¹⁷⁴ ilmi, insana Allah(c.c)'ın öğrettiğini "Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir"¹⁷⁵ bildirmektedir. Bir çok yerde de kendisi "âlim", "alîm", "alâm", "habîr", "basîr", "şehîd",

¹⁶⁷ Ebu Davud, İlm 1; Tirmizi, İlm 19

¹⁶⁸ Tirmizi, İlm, 1

¹⁶⁹ Tirmizi, İlm, 1

¹⁷⁰ Tirmizi, İlm, 2

¹⁷¹ Wenzich, Concordance, c.4, s.330-336, London, 1962

¹⁷² Kocabaş, Şakir, İslâm'da Bilginin Temelleri, s.27, İstanbul, 1997

¹⁷³ Fuad, Abdülbaki, age, "ilim" mad c.22, s.109-110

¹⁷⁴ Nahl 16/78

¹⁷⁵ Alak 96/3-5; 2/31; 43/52

“hafid” gibi sıfatlarla vasıflandırarak, ilmin hepsine vukuf olduğunu bize bildirmiştir.¹⁷⁶ İlahi bilginin temelini gaybi bilgi oluşturur.“Ğayb” kelimesi arapça “غاب” fiilinden türetilmiş bir mastar olup, lugatte “gizlenmek, gizli olmak, gözden ve diğer duyulardan gizli olmak” anlamlarına gelmektedir. Istılahta ise “duyulardan ve insan ilminden gizli olan her şey” için kullanılır.¹⁷⁷Ğayb kelimesi Kur’an da altmış yerde¹⁷⁸ şu anlamlarda kullanılmıştır.¹⁷⁹

Allah(c.c), hesap, sırat, cennet, cehennem¹⁸⁰, kuyu karanlığı¹⁸¹, Süleyman(a.s)’ın ölümü¹⁸², ölümün bilinmezliği¹⁸³, yağmurun bilinmezliği¹⁸⁴, Levh-i mahfuz¹⁸⁵, mal ve nefis (namus)¹⁸⁶, azabın inmesi¹⁸⁷, zan üzere konuşmak¹⁸⁸, yok olma, bulunmama¹⁸⁹, vahiy manasına¹⁹⁰ bunlara ilaveten; yerlerin ve göklerin sırları¹⁹¹, görünmeyen ve bilinmeyen şeyler¹⁹² içinde kullanılmıştır. Görüldüğü gibi “ğayb” kelimesi bazen ilim¹⁹³, bazen bir varlık¹⁹⁴, bazen bir haber¹⁹⁵, bazen de bunların hepsini içine alacak şekilde genel kullanılmaktadır.¹⁹⁶Yukarıdaki kullanımlardan da anlaşıldığına göre “ğayb” Kur’an da iki türlü kullanılmıştır.¹⁹⁷

Birincisi; hiçbir delili bulunmayan ğayblarki bunları ancak Allah bilir. Bunlar, mahlukun ne duyularının ne de bilgisinin ulaşamadığı “mutlak ğayb”tır. “*Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş*

176 En’am 6/80; 13/8-10

177 Râğıb, Ebû’l Kasım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an, s.366, İstanbul, 1986

178 Fuad Abdülbaki, age, s.507

179 Demeğâni, el- vücu ve’n Nazair, s.344-345, 1985

180 Bakara 2/2: 35/18; 50/33; 36/11; 19/61

181 Yusuf 12/10-15

182 Sebe 34/14

183 Â’raf 7/188; 31/34

184 En’am 6/59; 31/34

185 Meryem 19/78

186 Nisa 4/34

187 Cin 72/26

188 Sebe 34/53 ; 49/2

189 Yusuf 12/52

190 Tekvir 81/24 ; 3/44 ; 11/49

191 Bakara 2/33; 11/123 ; 16/77 ; 27/65

192 Hucurât 49/18 ; 59/23 ; 39/46 ; 13/9

193 Tevbe 9/78 ; 53/35 ; 5/109-116

194 Bakara 2/2 ; 35/8

195 Âli İmran 3/44 ; 11/49 ; 12/102

196 Kehf 18/26 ; 23/92

197 Yazır, age, c.7 s.522, c.1 s.167

ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır".¹⁹⁸

İkincisi; delili bulunan gayblardır ki, bunlar bazı yaratıklar için bilinmesi mümkün olmayan "izafi gayb"tır. *"O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz; Ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar"*¹⁹⁹

Kur'an da, Allah(c.c)'ın ilmi ile ilgili olarak, yanında bulunan bir "kitap"tan bahsedilir. Bu kitap mahiyetini bilemediğimiz, ama Kur'an'daki kullanımlardan anladığımıza göre, içinde "gayb ve kader bilgisinin", "vahyin" mevcut olduğu genelde de "Levh-i mahfuz" olarak bilinen bir kitaptır. Bu kitaptan Kur'an da; "Kitap"²⁰⁰, "el- Kitap"²⁰¹, "Kitabün Mübin"²⁰², "Kitabün ma'lum"²⁰³, "Kitabün Hafid"²⁰⁴, "Kitabün Meknun"²⁰⁵, "Ümmü'l Kitap"²⁰⁶, "İlmü'l Kitabe"²⁰⁷, "Levh-i Mahfuz"²⁰⁸, "İmanün Mubin"²⁰⁹ şeklinde bahsedilmektedir. Gaybi olması hasebiyle mahiyetini bilemediğimiz bu kitap, Allah(c.c)'ın ilminin varlığı bilinip mahiyeti bilinmeyen, korunmuş bir ilim olduğunu göstermektedir.

B-Beşeri Bilgi:

Beşeri bilgi, Allah(c.c)'ın mutlak bilgidir. İnsanların bilgi diye vasıflandırdıkları, bu tür bilgidir. Bunlar içerisinde de mutlak bilgiye en yakın bilgi, peygamberlerin bilgileridir. Allah(c.c) peygamberlere nübüvvet, ilim, hikmet, hepsini beraber vermiştir. Bu anlamda İnsanlığın maddi ve manevi anlamda öğreticileri ve rehberleri (2/31) peygamberlerdir.²¹⁰

Kur'an, beşeri bilginin kaynağı olarak bize vahyi, akı, duyuları ve ileri derecede sezgiyi gösteriyor.²¹¹ Duyular, akıl ve idrakler ilahi bilgiyi destekleyen, doğrulayan tecrubi ve nazari bilgilerdir. İlke olarak vahiy bilgisi mutlak ve dışındaki bilgileri içerir. Buna karşılık

198 Enam 6/59; 10/20; 11/23...

199 Cin 72/26-27; 3/179; 6/75; 12/21...

200 Taha 20/22 ; 57/22

201 En'am 6/38 ; 17/58

202 En'am 6/59; 10/61; 11/6

203 Hicr 15/4

204 Kâf 50/4

205 Vakıa 56/78

206 R'ad 13/39; 43/4

207 R'ad 13/43

208 Buruc 85/22

209 Yasin 36/12

210 Bilgiz Musa , Kur'anda Bilgi, s.226, İnsan Yay. İstanbul, 2003

211 A'raf 7/179, Nahl 16/78 , İsra 17/36, Şura 42/51

duyu ve akıl seviyesindeki bilgi mutlak bilgiyi kuşatma kudretine sahiptir.²¹² Kur'an'a göre beşeri bilgi kaynakları şu şekilde sıralanabilir.

I-Akıl

Din, zarûriyattan sayılan şeylerin akılla bilinebileceğine hükmetmiş, akıllı korumanında dinin temel esaslarından olduğunu bildirmiştir. Kur'an düşüncesinde ilme büyük yer verilir, teşvik edilir ve ilim sahipleri övülür. Kur'an, bir çok yerde kendini ilimle vasıflandırmaktadır. Kur'an daki bu ilmin üzerine bina edildiği temelde akıldır. Şayet akıl yoksa Kur'an daki bu çağrılar kendine muhatap bulamayacaktır.

“Akıl” kelimesi (عقل) fiilinden türemiş mastar olup, cemisi (عقول) şeklindedir. Lügatte; bağlamak, tutmak, menetmek, engellemek, koruma altına almak, sığınmak, tedbir almak, anlamak, görüş, fikir, zeka, idrak, düşünme, tefekkür, kuvve-i hafıza, hatır, ilim, kalp, iyiyi kötüden ayıran güç, insanı diğer canlılardan ayıran meleke (farîza)diyet ödemek, saç tararken vurulan darbe vb. gibi değişik kavramları ifade etmek için kullanılmış onlarca manası vardır.²¹³ Ehli sünnet alimlerinin çoğunluğuna göre akıl, “İnsanda doğuştan var olan, insanı diğer canlılardan ayıran ve iyiyi kötüden ayırt edebilen bir güçtür.”

Yusuf Şevki, Kur'an'da ki kullanımlar ve önceki tariflerden yola çıkarak, akıllı şu şekilde tarif ediyor. “Akıl, duyu organları aracılığıyla ile kendisine ulaşan bilgileri değerlendirerek hakla batılı bir birinden ayırabilen(16/78)her türlü kavramlar ve fikirler arasında mukayeseler yapabilen (7/191-195) varlıkları (9/116)gaye (3/197) imkan ve ihtimal (6/40-41)ihtimal noktasından inceleyip,onlar hakkında doğru bilgiler ortaya koyabilen; ancak, bütün varlık ve oluşları kuşatamadığı için sınırlı bilgi verebilen (3/7) insan bünyesinde var olan ve bilginin oluşumuna etki eden kuruntular ve çeşitli arzular nedeniyle yanıla bilen bundan dolayı da kendisine ışık tutacak sağlam bir kaynağa muhtaç olan; güzel ile çirkini faydalı ile zararlıyı bulabilen(2/44) zihni bir kuvvettir.”²¹⁴

“Akıl” kelimesi, Kur'an'da isim ve mastar olarak kullanılmamış, 49 yerde fiil kipiyle çeşitli sığalarda kullanılmıştır.²¹⁵ Bu kelimenin Kur'an'da fiil kipiyle gelmesi dikkat çekicidir. Bu kullanım, onun mahiyetinden daha ziyade fonksiyonuna vurgu yapılmış olduğunu göstermektedir. Kur'an, aklın mahiyetiyle ilgilenmemiş onun işlevlerine önem

212 Taylan, Necip, “Bilgi” mad. , DİA, VI/158

213 İbn Manzur, Lisânu'l Arab, c.XI, s. 458,Beyrut, 1995; Rağıp,age, s..511-512, Şemseddin Sami, Kamûs-i Türkî, s.943, İstanbul, 1317

214 Yavuz, Yusuf Şevki, Kur'an-ı Kerimde Tefekkür ve Tartışma Metodu, s. 67, İstanbul, 1989

215 Fuad Abdülbaki, age, s.468-469

vermiştir. Bu konuda Rasulullah (sav) tarafından da sahih bir haber gelmemiştir. Aklın mahiyeti ile ilgili rivayetlerinde mevzu oldukları bildirilmiştir.²¹⁶

Kur'an'da "akletme" fiili şu manalarda kullanılmıştır. "*Düşünmek, ibret almak , öğüt almak , hidayete ermek, cehalette kalmamak, (gönül yönünden) kör, sağır, dilsiz olmamak ve özellikle Kur'an'ın manasının anlaşılması*"²¹⁷ Bunlara ilaveten şeytana karşı uyanık olmak ve ona uymama konusunda akli kullanmak(36/42), kulluk vazifelerinin yerine getirme hususunda akli kötü kullananları uyarmak, düşüncesiz ve uygunsuz davranmamak(49/4) gibi hususlarda da akletme fiili kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de akıl kelimesi ile ilgili ahlâki- değersel anlamın ön plana çıktığını ve Kur'an'ın genelinde iyi ile kötüyü, hidayet ile dalâleti bir birinden ayırmak ve ilim elde etmede bir araç olarak kullanıldığını görürüz.²¹⁸ Dikkatimizi çeken hususlardan birisi de bu kelimenin hep olumlu gelmesi, akletmeyi teşvik etmesi ve akletmeyenleri kınaması şeklindeki kullanımlardır. Günümüz insanların olumsuz manadaki akıl anlayışları ile, Kur'an'da ki akıl anlayışı ciddi manada farklılıklar arz etmektedir. Bir çok kavramda olduğu gibi akıl kavramında da ciddi şekilde anlam kayması olmuştur. Kur'an'da akıl, ilgili ayetlerde hiçbir şekilde istenmeyen, olumsuz veya sakınılması gereken bir fiil olarak geçmemektedir. Sırf bu husus bile akıl kelimesinin günümüz müslümanları tarafından ne kadar yanlış kullanıldığını göstermektedir. Akli, olumsuz manada kullanan bu insanlar, onun yerine heva, heves, zann vb. gibi Kur'an'ın yerdiği düşünce kavramlarını kullansalardı daha isabetli olurdu.²¹⁹ İşte; Kur'an'da istenmeyen, tenkit edilen, insanı yanlışla sürükleyen, eksik olan anlayış ve düşünce bunların(heva,heves,zann) emrinde olan ve bunlardan olumsuz manada etkilenen düşünce olmalı ki, Kur'an bu durumu, aklın doğru kullanılmaması, bu kişileri de akılsız kişiler olarak vasıflandırır.²²⁰

Kur'an'da akıl, isim olarak geçmemesine rağmen, akılla aynı manaya gelen veya akıl kelimesini de zımnen içinde barındıran bazı kelimelerle kullanılmıştır. Aklın değişik isimler altındaki bu farklı kullanımları, onun değişik fonksiyonlarını ve özelliklerini bu isimlerle anlatmak içindir. Kur'an-ı Kerim'de akıl manasını içeren ve onunla eşanlamlı kullanılan

216 İbn Hacer, Metâlibü'l Âliye, c.3, s.13-23, Beyrut, 1414

217 Özermre, Ahmet Yüksel, İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı, s.16, İstanbul, 1996

218 Câbirî, Arap-İslâm Aklının Oluşumu, s.32, İstanbul, 2000

219 Câbirî, age , s.43-44; Kocabaş, Şakir, age, s.124

220 Bakara , 2/44-170-171; Mâide , 5/58-103.

kelimeler şunlardır.²²¹ *Kalb*²²², *fuâd*²²³, *lubb*²²⁴, *hilim*²²⁵, *nühâ*²²⁶, *hıcr*²²⁷, *emânet*²²⁸, *mirra*²²⁹, *hikmet*²³⁰, *ilim*²³¹

Kur'an-ı Kerimde akılla müradif kelimeler olduğu gibi akletmekle müradif ve onun değişik yönlerini ifade eden kullanımlarda vardır. Bu kullanımlar, aklın tek başına olmayıp diğer uzuvlarla paralel çalıştığını, onlarında ilim elde etmede birer aracı olduklarını ve sorumlu tutulduklarını bildirmektedir. Akletmekle müradif kullanılan bu kelimeler, daha ziyade kalb ve gözle irtibatlı olan kelimelerdir. Kullanıldıkları yerlerde onların asli fonksiyonlarına da dikkat çekilmiş ve bu fonksiyonların yerli yerince kullanılması istenmiştir. Kur'an'da akletmekle müradif kullanılan kelimeler şunlardır:

*İlim*²³², *hikmet*²³³, *tefekür*²³⁴, *tezekkür*²³⁵, *tedebbür*²³⁶, *tefegguh*²³⁷, *şuur*²³⁸, *i'tibar*²³⁹, *nazar*²⁴⁰, *tebassur*²⁴¹, ve *ru'yet*²⁴²dir.

Kur'an'da "akıl sahibi insanlar"; iman eden²⁴³, düşünme fiillerini yerine getiren²⁴⁴, ilim sahibi²⁴⁵, iyiyi-kötüyü, hayrı-şerri seçebilen²⁴⁶, sözün en güzeline tabi olan²⁴⁷ kişiler

221 Câbiri, age, s.32; Bayraklı, Bayraktar, Din Eğitiminde Aklın Yeri, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s.45-54, sayı.6, 1999; Fatıma İsmail Muhammed, el-Kur'an ve'n Nazaru'l Akli, s.76-77,U.S.A,1993; Mâruf Nâyır, el- İnsan ve'l Akl, s.176-177, Beyrut, 1995

222 Tevbe9/87,93

223 İsrâ 17/36

224 Bakara 2/179,269

225 Tûr 52/32

226 Taha 20/54,128

227 Fecr 89/6

228 Ahzab 33/72

229 Necm53/6

230 Meryem 19/12

231 Ankebut 29/43

232 Tevbe 9/78

233 Bakara 2/269

234 Nahl 16/44

235 Zümer 39/9

236 Muhammed 47/24

237 En'am 6/65

238 Bakara 2/12

239 Haşr 59/2

240 Tarık 86/5

241 Â'raf 7/179

242 En'am 6/6

243 Ra'd 13/19; 65/10

244 Bakara 2/266,269

245 Ankebut 29/43; 39/9

246 Maide 5/100

247 Zümer 39/18

olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak “akıl sahibi kişiler” mü’minlerin vasıflarıyla vasıflandırılmakta ve mü’minlerle özdeşleştirilmektedir. Elmalî (v.1942) Ra’d 19.ayetindeki “akıl sahibi kişileri” ondan sonraki ayetlerde gelen ve mü’minlerin vasıfları olan vasıflarla vasıflandırmaktadır.²⁴⁸

Kur’an’da “akıl sahipleri” lafzı kullanım olarak “ûlul elbâb” ya da düşünme fiillerini(İlim,hikmet, tefekkür, tezekkür, tedebbür, tefekkuh, şuur, i’tibar, nazar, tebassur, ru’yet’). yerine getiren kişiler olarak kullanılmaktadır. Bunlara iman ve ilim sahibi kişileri de ilave ettiğimiz zaman akıl sahibi kişilerin çerçevesini çizmiş ve bunun Kur’an’da ki kullanımının ne kadar geniş olduğunu görürüz. Kur’an’daki bu ifadelerle akıl sahipleri taltif edilmiş ve ancak bu kişilerin Kur’an’ı anlayıp ibret ve öğüt alabileceğine, Allah’ın emir ve yasaklarına ancak bunların uyabileceğini, geçmişten ders alacak ve ahirette de ancak bu kişilerin kurtulacağını beyan etmiştir.

Kur’an, aklını tam ve doğru bir şekilde kullanmayanları sürekli kınamakta ve azarlamaktadır. Bunları, genelde inkarcılar için kullandığı vasıflarla vasıflandırmakta, hayvandan daha aşağı bir konuma yerleştirmektedir. Bu da insanı hayvandan ayıran meleke olan aklın, tam ve doğru bir şekilde kullanılmadığı zaman hiçbir şey ifade etmeyeceğini, bilakis hayvandan da kötü olunabileceğini bildirmektedir. “Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.”²⁴⁹ Rabbimiz Kur’an’da; küfrü, şirki, nifakı, cehâleti, kötü davranmayı ve doğru düşünmemeyi vb. Allah’ın zemmettiği fiillerin hepsini düşünmenin önünde engel ve akılsızlığın yani aklı dosdoğru kullanmamanın bir sonucu olduğunu bildiriyor. “Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa ki, onlardan bir zümre, Allah’ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.”²⁵⁰ Yine Rabbimiz aklını heva ve hevesiyle kullanan kimseleri zemmediyor ve onları beyinsiz kimseler olarak vasıflandırıyor. Aklını kullanmayan bu kişilerin, dünya da hidayete eremeyeceklerini, dolayısıyla da bu kişilerin ahirette de azab edilecek kişilerden olacaklarını bildirmektedir “Ve: Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemden mahkûmları arasında olmazdık! diye ilâve ederler.”²⁵¹ Bunların yanında, kötü taklitçiliği zann, vehim ve vesveselere uymayı sihir, fal ve büyü yapmayı, yaptırmayı yasaklamakta, cahillerden olmamayı, bunlarla beraber bulunmamayı tavsiye etmekle ve bunlardan yüz çevirmemiz gerektiğini bildiren ayetlerle de bunların değersizliğini

248 Yazır, age, c.V sh.140...

249 Enfal 8/22; 25/44; 2/171...

250 Bakara 2/75; 10/100; 21/67; 7/66-67...

251 Mülk 67/10...

ortaya koymaktadır “O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olamamanı tavsiye ederim.”²⁵² “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır.”²⁵³ “Onlara (müşriklerle): Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, «Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız» dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseleler”?²⁵⁴

Görüldüğü gibi düşünceye ve düşünmeye, çok geniş bir çerçevede yer veren Kur'an, düşüncenin temeli olan akla da büyük önem vermiştir. Hiçbir düşünce sisteminde de akıl, bu kadar değerli olmamış ve dengeli kullanılmamıştır. İslâm'ın dışındaki düşünce sistemlerinin bazılarında akıl, sınır tanımaz bir şekilde kullanılırken kimilerinde de akla hiç yer verilmemiştir. İslâm düşüncesi, gerek insan aklına, gerekse bilgilerine gereken değeri verir. Aklın önüne evreni araştırmak ve incelemek konusunda engeller koymaz. Aksine insan beynini böyle bir araştırmaya yöneltir ve çalışmalarına ivme kazandırır. İslâm düşüncesi, Rabbanî düşünce sınırları içerisinde yeryüzünde halifelik konumu ve yükümlülüğünü, bütünüyle insan aklına ve bilgisine bırakmıştır.

Kur'an'ın hiçbir yerinde akıl ve akletme yerilmemiş bilakis aklın doğru kullanılması istenmiş ve akıl sahipleri de hep övülmüştür. Kur'an, aklı temel kabul etmiş akıl sebebiyle insanı sorumlu tutup ona irade vermiş ve bu iradesinde de onu serbest bırakmıştır. Kur'an, aklı, hak ile batılı, iyi ile kötüyü bile bilen, kendisiyle ilim elde edilen, insanı diğer canlılardan ayıran ve Allah'ın insana bahşetmiş olduğu en büyük nimetlerden sayar.

II-Vahiy

“Vahiy”(وحى)fiilinden türetilmiş mastar olup lügatte; *işaret, kitabet, risalet, gizli konuşmak, emretmek, ima etmek, acele etmek, seslenmek, fısıldamak, mektup yazmak, bilhassa revalasyon yapmak gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.*²⁵⁵ Vahiy kelimesinin aslı, *süuratlı işarettir. Bu bazen rumuz ve tariz yoluyla yapılan sözle, bazen terkipten soyutlanmış sesle, bazen de organlarla ve yazmakla olur.*²⁵⁶ “Vahiy” kelimesinin ıstılahî manası “akıl” kelimesinin manaları kadar çeşitli değildir. Yapılan tarifler genelde aynı olmakla beraber küçükte olsa bazı farklılıkları vardır. Bu tariflerden bazıları şu şekildedir:

²⁵² Hûd 11/46

²⁵³ Hucurat 49/12; 5/90; 6/116

²⁵⁴ Bakara 2/170; 5/104

²⁵⁵ İbn. Manzûr age, c.XV s.379-381; Cerrahoğlu, age, s.37

²⁵⁶ Râğıb, age, s.809 (vahy) mad.

1-“Allah teâlâ’nın peygamberlerine ve velilerine öğretilen ilahi kelimeye denir.”²⁵⁷

2-“Allah teâlâ tarafından peygamberlerine ve bilhassa Hz. Muhammed (s.a.v)’e ulaştırılan vahiy.”²⁵⁸

3-“Allah’ın nebi ve rasullerine irade ettiği bilgileri, kelim, söz ve mana olarak bildirmesidir.”²⁵⁹ Bunlar aynı zaman da vahyin unsurlarındandır.”²⁶⁰

Bu kelime, Kur’an’da 78 yerde değişik şekillerde (isim-fiil) kullanılmıştır. Bunlardan 11 yerde ki kullanımı ıstılahi anlamının dışında ki kullanımlarla, diğerleri ise ıstılahi anlamdaki kullanımlardır.²⁶¹ Yazır(v.1942)Kur’an’da ki vahyi iki kısma ayırıyor ve şöyle diyor:

“Demek ki genelde vahyin, ilk iş olarak ikiye ayrılması gerekir ki, biri Allah’tan başkasından olan işaret ve îlam, diğeri de Allah tarafından olan işaret ve îlamdır. Vahiy, esas lugatta bunların hepsini içine almakta ise de, lügat örfünde ancak Allah tarafından olana işaret ve i’lâma isim olmuştur. Mutlak olarak vahiy denildiği zaman da bu anlaşılır.”²⁶²

a-İlahi Vahiy

1-Peygamberlere gelen ve ıstılahi manada kullanılan vahiy:

Sadece nebi ve resullere gelen ayırıcı vasfı olan vahiydir. Bu vahiy şekli kendine özgü özellikleri ile diğr vahiy türlerinden ayrılır. Peygamber kesin olarak kendisine Allah tarafından ilham edildiğini bilir ve bunun farkındadır. Bu tür bir vahiy insanlığın hidayeti için inanç ilkeleri, emirler, kanunlar ve düzenlemeleri içerir.²⁶³ Vahiy denilince ilk akla gelen ve ıstılahi anlamda da kullanılan vahiy türü bu şekilde ki vahiydir. Kur’an’da ki kullanımların çoğu da bu tür kullanımlardır. Bu vahye mahlukat içerisinde ancak peygamberler nail olabilirler, başkaları için bu imkansızdır.

“Allah bir insanla vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakimdir.”²⁶⁴ “Biz Nuh’a ve ondan

257 Yazır, age, c.3, s.125

258 Cerrahoğlu, age, s.39

259 Gölcük – Toprak, age, s. 318

260 Fahrüddin Râzi, age, c.XIX, s.267

261 Fuad Abdülbaki, age, s. 746

262 Yazır, age c.3 s. 126-127; Cerrahoğlu, age s. 37

263 Mevdûdi, Tefhümü’l Kur’an, c.III s.37; Dihlevi, Huccetullahi’l Bâliğa, c.I, s.65-70, (çev. Mehmet Erdoğan), İstanbul, 1994

264 Şûra 42 / 51

sonra ki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. ”²⁶⁵

2-İnsanlar için söz konusu olan fitri vahiy: (İlham)

Allah teâlânın peygamberlerin dışında ki insanlara yapmış olduğu vahiydir ki bu ilham olarak isimlendirilir. Hz. Musa’nın annesine ve havarilere yapılan vahiy bu türdendir.

“Hani havarilere “Bana ve peygamberime iman edin diye ilham etmişim...”²⁶⁶ “Bir zaman, vahy edilecek şeyi annene (şöyle vahyetmiştik)”²⁶⁷

3-Hayvanlar için söz konusu olan içgüdü: (Sevk-i tabi)

Allah teâlânın hayvanlarda var ettiği ve onların yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan bir takım karakter ve huylardır. Her hayvanın kendi yapısına göre bir iç güdüsü vardır.

“Rabbin bal arısına; dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler(kovan) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yayılım yollarına gir” diye ilham etti.²⁶⁸

4-Meleklere hitaben vaki olan vahiy:

Rabbimiz bu kelimeyi peygamberlere gönderdiği vahiy dışında kullanıyor. Bundan da anlaşılıyor ki Rabbimiz meleklerle de vahiy yoluyla iletişim kuruyor.

“Hani Rabbin meleklerle; Muhakkak ki ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun, ben kafirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına! diye vahyeyiyor du”²⁶⁹

5-Cansız arza ve semaya hitaben vaki olan vahiy:

“Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti...”²⁷⁰
“İşte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.”²⁷¹

b-Gayr-i İlâhi Vahiy

Buda kelime olarak “vahiy” şeklinde geldiği halde, Allah dışında ki varlıklardan sadır olan î’lam ve işarettir.

1-Rumuz ve ima yoluyla yapılan işaret:

²⁶⁵ Nisa 4/163; bnz için ; 17/39; 53/4-10; 18/27; 21/73-108

²⁶⁶ Mâide 5/111

²⁶⁷ Tâhâ 20/38; Kasas, 28/7

²⁶⁸ Nahl 16 / 68-69

²⁶⁹ Enfâl 8 / 12

²⁷⁰ Fussilet 41 / 12

²⁷¹ Zilzâl 99 / 4-5

Zekeriyya (a.s)’ın konuşmayıp işarette bulunması;

*“Bunun üzerine Zekeriyya, mabetten kavminin karşısına çıkarak onlara “Sabah akşam tesbihte bulunun” diye işaret verdi.”*²⁷²

2-İnsan ve cin şeytanlarının birbirlerine ve dostlarına yaptıkları telkin, teşvik ve fısıldama:

Buda insana yapılan her türlü telkin ve vesvesenin bir tür vahiy olduğuna işarettir

*“Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.”*²⁷³ *“Üzerine Allah’ın adı anılmadan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır. Gerçekten şeytanlar dostlarına sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarırsanız şüphesiz sizde Allah’a ortak koşanlar olursunuz.”*²⁷⁴

3-Kendisine vahiy indirilmediği halde, vahiy indirildiğini iddia eden kimse

*“Allah’a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken “Bana da vahy olundu” diyenden ve “Ben de Allah’ın indirdiği ayetlerin benzerini indireceğim” diyenden daha zalim kim vardır! O zalimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, meleklerde pençelerini uzatmış, onlara: “Haydi canlarınızı kurtarın! Allah’a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O’nun ayetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!” derken onların halini bir görsen!”*²⁷⁵ Kur’andaki bu kullanımlar için Mevdûdî (v.1979) şöyle diyor:

Arapça “vahy” kelimesinin sözlük anlamı, sadece konuşanla dinleyenin anlayabileceği bir tür gizli işarettir. Aynı bağlamda “ilka” (bir şeyin kalbe doğması) ve ilham (gizli mesaj ve telkin) anlamında kullanılır. Allah mahlukatını böylece vahiy yoluyla terbiye eder. Terbiye olunan (mahlukat) ile terbiye edici (Rabbul alemin) arasında ki bu eğitim ilişkisi bir başkası tarafından görülemez. İşte bu olay Kur’an’da vahy, ilham ve ilkâ kelimeleriyle ifade edilmiştir. Ancak bu kelimeler ayrı olayları ifade de kullanılır olmuştur. Örneğin “vahiy” peygamberlere “ilham “ velilere ve Allah’ın has kullarına “ilkâ” ise herkese mahsus olmak üzere kullanılmaktadır. Fakat Kur’an, bu kavramların kullanılmasında

²⁷² Meryem 19 / 11

²⁷³ En’âm 6 / 112

²⁷⁴ En’âm 6 / 121

²⁷⁵ En’âm 6 / 93

aralarında bir ayrım gözetmez.

“Allah emriyle semaya vahyetti ve onlar buna uygun olarak hareket etmeye başladılar” (Fussilet :12)“O emriyle arza vahyedecek ve arzda haberlerini anlatacaktır.” (Zilzâl 99/ 4-5)“Rabbın meleklere vahyediyor ki...” (Enfâl 8/ 12)

O arısına da vahiy eder ve onun tüm görevini mükemmel ve içgüdüsel bir şekilde yerine getirmesini sağlayacak özelliklerle donatır. (Nahl: 68) Uçmayı öğrenen bir kuş, yüzmeyi öğrenen balık ve emmeyi öğrenen yeni bir bebek içinde aynı şey geçerlidir. Allah'ın bir insana birdenbire bir fikir ilham etmesi de vahiydir. (Kasas: 7) Bütün büyük keşifleri, icatlar, büyük edebiyat ve sanat eserleri içinde durum aynıdır, vahiy olmasa bunların hiç birisi söz konusu olamaz. Gerçekte her insan şu veya bu zamanda zihni ve ruhi etkisini bir fikir, düşünce veya bir rüya şeklinde duyumsar ve daha sonra yaşanan bir tecrübe ile bunun görülmeyen bir vahiy olduğu ispatlanır.

Vahyin ifade edildiği bu yerlerde, vahyin insanları uyarmak için gönderildiği, (6/19) vahyi Allah'ın kulları içinden seçtiği kimselere indireceği, (40/15) Kur'an'ın Allah tarafından indirilmiş bir vahiy olduğu bildirilmekte,²⁷⁶ ve indirilen vahye en güzel şekilde uyulması emredilmektedir.²⁷⁷ Bu kelimenin Kur'an'da ki kullanımlarının tümüne baktığımız da şu gerçek ortaya çıkmaktadır ki; Allah teâlâ canlı-cansız tüm varlıklara vahiyde bulunmaktadır. Bu da kainattaki bütün mahlukatın vahye muhtaç olduğunu, isteseler de ve istemeseler de vahiy dairesi içinde hareket ettiklerini göstermektedir. “Sünnetullah” denilen hakikatta bu olsa gerek.

III-Duyular

Kur'an, insanın yaratılışından²⁷⁸ve cisminden²⁷⁹bahsederek onları Allah(c.c)'ın yüceliğine, ilahlığına ve O'na inanılması gerektiğine delil olarak sunar. Bunların dışında insan duyularından da ve bunların fonksiyonlarından da bahseder. İnsan uzuvlarından da en çok bahsedilenler; akıl,²⁸⁰kalb=fuad=lübb,²⁸¹ göz ve kulak,²⁸² ağız ve dil,²⁸³ el, ayak ve deridir.²⁸⁴

²⁷⁶ Maide 6/19;17/73; 42/7,52

²⁷⁷ Maide 6/106;7/3;10/109; 33/2; 43/43

²⁷⁸ Hacc 22/5; 40/67

²⁷⁹ A'raf 7/11; 40/64

²⁸⁰ Al-i İmran 3/65; 23/80; 10/42

²⁸¹ A'raf 7/179; 8/22; 13/19; 22/46; 28/10; 6/113

²⁸² Maide 5/45-83; 7/116,179; 8/44; 17/36; 23/78; 46/26

²⁸³ Bakara 2/18-171; 8/22; 9/8-32

Bu yerlerde uzuvların maddi cisimlerinden daha ziyade onların fonksiyonlarına işaret edilmektedir. Kur'an akılları, kalpleri, göz ve kulakları olduğu halde, hidayet üzere olmayanları bu duyulardan yoksun insanlar olarak kabul ediyor. *“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”*²⁸⁵

Kur'an da insanın, şahsından, uzuvlarından sorumlu oldukları ve yaptıklarından hesaba çekileceklerinden de bahsedilir. *“Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme; çünkü kulak, göz, gönül; bunların her biri ondan sorumludur.”*²⁸⁶ yine bu uzuvların kıyamet günü dünya da yapmış oldukları fiillerle, insanın lehinde ve aleyhinde şahitlikte bulunacaklarından da bahsedilir. *“Yapmış olduklarına, dilleri, elleri ve ayaklarının, aleyhlerinde şahitlik edeceği gün onlar için çok büyük bir azap vardır”.*²⁸⁷

Kur'an'da, duyularla elde edilen bilgilerin değeri konusunda net bir şey söylenmez. Ancak insana fücür ve takvanın ilham edildiğini ve ancak nefsinin fücurdan temizleyeninin doğru olabileceğini²⁸⁸ insanın hüsranda olduğu, kurtuluşun iman, Salih amel, sabır ve hakkı tavsiye ile mümkün olduğunu bildirilir.²⁸⁹ Bu uzuvların insanın kötü iradesiyle kullanıldığı zaman asli görevlerini doğru yerine getiremeyeceklerinden ve maddi varlıklarının hiçbir anlam ifade etmeyeceğinden²⁹⁰ özellikle akıl, kalb, göz ve kulağı doğru kullanmayanların hidayet üzere olamayacaklarından, bunların kalplerine ve gözlerine perde çekileceğinden, kulaklarına ağırlıklar konulacağından bahsedilir.²⁹¹ Bu duyular istenildiği gibi kullanıldığı zamanda, insana gerçekleri, doğruları ve hakikatleri gösterecektir.

IV-Hikmet

“Hikmet” Arapça (حکم) fiilinden türetilmiş, mastar ve isim olup lügatte; *“Hakimiyet altına alma, kontrol etme, menetme, işi sağlam yapma, hükmetme, hakimlik yapma, şerefli ve*

284 Maide 5/38-28-29; 36/65; 4/56; 41/20-21

285 A'raf 7/179; 2/171; 22/46; 27/80; 30/54; 25/44...

286 İsra 17/36; 10/100

287 Nur 24/24; 36/65

288 Şems 91/8-9

289 Asr 103/1-3

290 Bakara 2/78; 6/116

291 Bakara 2/7; 16/108

tecrübeli kişi” anlamlarına gelmektedir.²⁹²

İslâm alimleri Kur'an'daki kullanımlardan hareketle onlarca tarif yapmışlardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir. Hikmet; *“Sözde ve fiilde doğruyu tutturma, hem bilgi hem iş, ilim ve fıkıh, varlıkların özündeki mânâları anlamak, varlık düzeninde her şeyi yerli yerince koymak, Allah(c.c)'ın ahlâkı ile ahlâklanmak, Hikmet Allah(c.c)'a itaat, fıkıh ise din ve ameldir”*²⁹³

Bu tarifler kitap ve sünnet, bunları bilmek (ilim), anlamak(fıkıh), yaşamak(amel), yapılan işi yerli yerince yapmak gibi anlamlar üzerine yapılmıştır. “Hikmet” kavramı Kur'an da yirmi yerde kullanılmış bunlardan sekiz yerde müstakil kullanılmışken, on yerde de “kitap”, bir yerde “ayet”, bir yerde de “mülk” kelimeleriyle kullanılır. ²⁹⁴ Bu yerlerde şu manalarda kullanılmıştır.²⁹⁵

1-Vahiy; *“Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.”*²⁹⁶

2-Nübüvvet kurumu ve peygamberlerin pratiği; *“Onun hükümlerini kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma vermiştik”*²⁹⁷

3-Kitabın emir ve yasakları; *“İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.”*²⁹⁸

4-Nasihât ve öğüt; *“(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”*²⁹⁹

5-Akli delil, anlayış, ilim, dinde derin kavrayış; *“Andolsun biz Lokman'a: Allah'a şükret! diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de*

²⁹² Tan Bilal, Kur'an da Hikmet Kavramı, s.15-22

²⁹³ Yazır, age, c.II ,s. 205-215 ; Tan Bilal, age, s.26-29

²⁹⁴ Fuad Abdulbaki, age, s.213-214

²⁹⁵ Tan Bilal, age. S.229-240; Fahrudin Râzi, age, c.V ,s.516-517; Demağani, age s.140-141

²⁹⁶ Bakara 2/269; 54/4-5

²⁹⁷ Sâd; 38/20; 2/251; 3/48

²⁹⁸ İsra 17/39

²⁹⁹ Nahl 16/125; 4/54-113; 2/231; 3/164; 6/89

bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır."³⁰⁰

Hikmet tariflerinin bir kısmı ilme, bir kısmı amele, bir kısmı da her ikisine raci olduğundan şu üç tefsir türü ortaya çıkar.

- a- Faydalı amele götüren bilgi;
- b- Bilgiye dayalı olarak ortaya çıkan amel;
- c- İlimde ve amelde sağlamlık.³⁰¹

Kur'an da bu manalarda kullanılan "Hikmet" kavramını her düşünce sistemi sahiplenmekte ve kendi düşünce yapılarına göre içerik ve mana yüklemektedir. Selef ulemasının çoğu hikmet kavramını; Kur'an ve Sünnet, bunları anlamak ve yaşamak olarak, Kelamcılar; ilim, akıl, anlama ve düşünce melekesi olarak, Tasavvufçular ilm-i ledün ve Allah(c.c)'in ahlâkıyla ahlâklanmak olarak, İslâm Felsefecileri; felsefenin tamamlayıcısı olarak görürken, Batı Felsefesi de felsefe ile aynı manada kullanmışlardır. Ancak bunun tutarsız olduğu da ayan beyan açıktır. Hikmet kavramı Hz.Peygamber(sav)'in hadislerinde de çeşitli şekillerde kullanılmıştır.³⁰²

*"Hikmet mü'minin yitiğidir, O'nu bulduğu yerde alır."*³⁰³

*"Abbas(r.a) için "Allahım ona hikmeti ve kitabın tevilini öğret."*³⁰⁴

*"Hikmetin başı Allah(c.c) korkusudur."*³⁰⁵

Ayet ve hadislerden anlaşılan şu ki, hikmet, dünya ve ahiret hayrını içine almakta, Allah(c.c)'in, ilim ve akıl sahiplerinden dilediği kişilere ihsan edeceği bir iyilik olarak görülmektedir.

V-İlham ve Keşf

"İlham" Arapça (إلهام) fiilinden türetilmiş bir mastar olup lügatte "*içmek, birden yutmak,*

300 Lokman 31/12; 38/20; 19/12

301 Yazır, age, c.II, s.217

302 Wensick, age, c. I, s.491

303 İbn-i Mâce, Muhammed b. Yezid b. Mace, Sünen ibn Mace, (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982), Zuhd,15

304 Buhârî, Fezâilü'l Sahabe, 24

305 Beyhâki, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyin el-Beyhaki, Şuabu'l İman, c.I s.471, tah. Ebu Hacer Muhammed Said, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut 1410

kalbe atmak, feyiz yoluyla bildirmek” gibi manalara gelirken, Istılahta ; “Allah(c.c)’ın doğrudan veya melek aracılığıyla iyilik telkin eden bilgileri insanın kalbine ulaştırması” olarak tarif edilebilir.³⁰⁶

Bu kavram, Kur’an’da bir yerde, insan fitratına yerleştirilen iyilik ve kötülük yapma kabiliyeti olarak karşımıza çıkıyor. “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki”³⁰⁷ Ancak bu fiille olmasa da ilham anlamına gelen kullanımlar Kur’an da vardır. Bunların en yaygını Kur’an da peygamberlerin dışındaki insanlara yapılan ilahi telkin olan vahiylerdir. İsa(a.s)’nın havarilerine , Hz.Musa(a.s)’nın annesine yapılan “Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik”³⁰⁸ vahiyler “ilham” olarak anlaşılmıştır. Aynı kelimenin olumsuz kullanımları da mevcuttur. Bunun dışında şeytanın vesvese vermesinden de bahsedilir.³⁰⁹ Kur’an ın bir isminin de “ruh” olması hasebiyle Kur’an da geçen “ruh” ve “ruhu’l kuds” kelimeleri de Esed(ö.1992) tarafından “kutsal ilham” olarak anlaşılmıştır.³¹⁰

Kur’an da Kehf suresinde Allah(c.c) katından kendisine ilim verilen bir kuldun bahsedilir. “Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona ta’rafımızdan bir ilim öğretmiştik”³¹¹ bu kul Hızır(a.s)’dır. Kendisine özel bir ilim verilmiş, zahiren yapılması doğru olmayan işlerin yapılması kendisine caiz kılınmış bir kul. Bu ilmin ne olduğunu bilmiyoruz. M. Hamdi Yazır(ö.1942) bu ilmin “batın ilmi” olduğunu, Hz.Musa(a.s)’ya verilen ilmin de “zahir ilmi” olduğunu söylemekte iken³¹², Mevdudi(ö.1979) bunun bir melek olabileceğini verilen ilminde insanlara değil, o meleğe has bir ilim olduğunu söyleyerek³¹³ farklı iki görüş ortaya koymaktadırlar.

Hızır(a.s)’a has olan bu “özel ilim” ve yukarıda ki “ilham”, tasavvuf erbabı tarafından zamanla terimleştirilmiş ve “Batini ilim”, “Ledünni ilmi”, “Marifet ilmi”, “Keşf” gibi isimlerle içeriği daha da genişletilmiş ve herkese şamil kılınmıştır.

Kur’an daki bu ayetten ve benzeri ayetlerden hareket eden alimlerimiz İlham-Keşf yoluyla elde edilen bilginin, bilgi kaynağı olup olamayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu alimlerden bir kısmı özellikle tasavvufla ilgisi olanlar Râzi(ö.606/1210)İbn-i Haldun(ö.808/1406) Şevkânî (ö.1250/1832) Âlûsi(ö.1270/1854) Gazzâlî(ö.505/1111) takva

306 Yavuz Yusuf Şevki, “İlham” mad ,DİA, XXII/98;İstanbul, 2000

307 Şems 91/7-8

308 Taha 20/38; 28/7; 5/11

309 Â’raf 7/201; 12/24; 4/120

310 Esed Muhammed, Kur’an mesajı s. 24-77-551; Ruhü’l Kuds ile ilgili farklı açıklamalar için; Yazır, age, c.I s.342-343; 2/87-253;

311 Kehf 18/65

312 Yazır, age, c.V, s.371-372; Esed, age, s.598

313 Mevdudi, Tefhim, c.III, s.190

sahibi insanlara gelen “ilham”ın bilgi kaynağı sayılacağını bildirirken; bazıları da Maturidi(ö.333/944) İbn-i Fürekan (406/1015) Kadı Abdulcebbar (ö.415/1024) İbn-i Hazm(ö. 1064)-bunun ferdi bir bilgi olup, mutlak olamayacağını savunmakta ve delillendirmektedirler.³¹⁴

Kur’an da olumlu ve olumsuz yönleriyle tanıtılan insan³¹⁵ hayrı da şerri de yapmaya meyillidir.³¹⁶ Etrafındaki olumlu ve olumsuz kişilerden, olaylardan etkilenmeye müsait olan bir varlık olduğu³¹⁷ ve hayvandan daha da aşağı bir konuma inebileceği bildirilir.³¹⁸

Kur’an “ilham-keşf”i ferdi bazda olumlu ve olumsuz her iki yönüyle de kabul ederken, bu yolla elde edilebilecek bilgiyi özel bilgi sınıfında sayıyor. Çünkü ilhama kaynaklık eden olaylar özel olaylardır. İlham, şahsi bir olay olduğu ve zahiren ispatı mümkün olmadığı ve kişinin dışındaki etkenlerden de etkilenilebilen –hisler, kişiler, olaylar- bir ortamda meydana geldiği için güvenilirliği ve bağlayıcılığı çok fazla görünmüyor. İlham, ilhamın gerçekleştiği kişiyi bağlar ve dinin temel prensiplerine aykırı bir durum olmaması şartıyla geçerli olur. Dolayısıyla bunu Kur’an ın bize bildirdiği, herkes için geçerli ve bağlayıcı olan genel bilgi kaynaklarından (akıl- vahiy-duyular) kabul etmemiz mümkün görünmüyor.

Görüldüğü gibi Kur’an ilme ve düşünceye büyük önem vermiş, ilim sahiplerini övmüştür. Hatta bazı yerlerde bunun imanla, amelle eş değer kılmıştır. Cehaleti ve insanı cehalete sürükleyen amilleri belirtmiş bunları şirk, küfür, nifak ve ataletin kaynakları olarak görmüştür. İlim adına ortaya konan her şeye itibar edilmemesini de tavsiye etmiş, bilgi alacağımız kaynakları ve onların değerlerini de bildirmiştir. Kur’an’daki bilginin tasnifi şöyledir.

I- Kaynakları itibariyle :

- 1- Allah(c.c)’ın ilmi;
- 2- Beşerin ilmi; a-Meleklerin ilmi
b-Peygamberlerin ilmi
c-Diğer insanların ilmi

II- Mahiyeti itibariyle:

- 1- Gayb ilmi; a- Mutlak gayb
b- İzâfî gayb

314 Yavuz Yusuf Şevki, “İlham”mad., DİA, XXII/98-99, İstanbul, 2000

315 İbrahim 14/34; 4/28; 5/30-31

316 Beled 90/10; 91/8

317 A’raf 7/201; 12/24; 4/120; 6/112-121

318 A’raf 7/179; 25/44

- 2- Şehadet ilmi; a- Kamil
b-Yetersiz

III-Değerleri itibariyle:

- 1-İlim ; a- İlme'l – Yakîn
b- Ayne'l – Yakîn
c- Hakka'l –Yakîn

- 2-Cehalet; a- Zan / Hesap
b- Şekk / Tereddüt / Tezebzüb / Tahayyur
c- Şüphe / İmtar
d- Rayb
e- Hezl /Heva / Ümniyye / Gurur / Ümmiyet / Huzuv / Lağv / Gaflet
f-Hars /Kizb /Zu'm /Esatir /Lehvu'l-hadis /Takavvul/ Zuhufu'l kavı
g-İnkâr / Dalalet Küfr Şirk / Zulm / Tekzib / Batıl / Ğamzet
h-Cuhûd / İnad / Tuğyan / Nifak / Tahrif / Ketm / Halt / Lübs³¹⁹

İlim elde etme yolları içerisinde vahyi; mutlak bilgi kaynağı olarak sunarken inkarını, küfür saymıştır. Akıllı ve duyularımızı; doğru kullanılmaları sonucu kesin bilgi kaynağı olarak görmekte ve bunlara itibar edilmesini istemektedir. Bu üç kaynak bütün insanları bağlayıcı niteliktedir. İlham-keşfi; özel bilgi kaynaklarından saymakta, olumlu ve olumsuz olacağını da bildirmektedir. Olumlu olduğu takdirde şahsı bağlamakta diğer insanlara şamil kılınamamaktadır.

İslâmi düşüncede ilim aynı zamanda ibadetin bir parçasıdır ve hatta ön şartıdır. İlim ve ilim sahipleri övülmüş ve zaman zaman imanla özdeşleştirilmiştir. İlmin zıddı cehalet yerilmiş, zaman zaman küfürle özdeşleştirilmiştir. Bundan dolayı zararlı, gereksiz,amel edilmeyen, faydasız ilim yerilmiş ve rağbet görmemiştir

İslâm da akıl ile vahyin çatışmayacağı prensibi genel olarak kabul edilen bir husustur³²⁰ İslâm'ın ilk yıllarında ve ileriki yıllarda islâmi ilimlerde uygulanan ve kendisine uyulan prensip akıl ile vahyin çatışmayacağı ve mutlaka beraber olacağı,bunlardan biri olmazsa diğerinin anlamsız kalacağı düşüncesidir Bu iki kavram arasında varsayılan

319 Bilgiz Musa , age, s.157

320 Şâtibi ,age, c.III, s.22-23

problemler, cehaletin, taassubun ve İslâm dışı etkenlerin müdahalesi ile ortaya çıkmaya başlamış ve halen de bunların etkisiyle devam etmektedir. Bu etkenler bazen kendisini apaçık ortaya koymuş bazen de islâmî isimler altında kendisini göstermiştir. Her iki durumda da zarar gören İslâm düşüncesi olmuştur.

Referansını Kur'an ve Sünnet'ten alan hiçbir kişi ve ekol yok ki, bu iki kavram arasındaki uygunluğu görmemiş olsun. Ne Kur'an'da ne de Sünnet'te bu iki kavram birbirinin muhalifi kılınmamıştır. Bilakis, her ikisi birbirinin tamamlayıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamber ve ashab döneminde, Kur'an ve Sünnet'le meşgul olan sonraki insanlar arasında bu problemin olmayışı bunun en güzel örneğidir.

II-KUR’AN DÜŞÜNCESİNİN AHLÂKİ BOYUTU

“Ahlâk”, insanın yaratılışından itibaren insanın içine konan bir fitrattır. Hz.Adem(a.s) ve Havva validemizin cennette, Allah Teâlâ(c.c) karşısındaki tevbeleri, çıplaklıkları karşısındaki utançları bunun en sağlam delilidir.³²¹ İlk insandan bu yana fertler ve toplumlar bazında doğru-yanlış, ahlâk hep var olagelmıştır. Peygamberler ve kitapların gönderiliş gayeleri de dini- ahlâki prensipler ortaya koymak ve bozulan bu fitri ahlâkı ıslah etmektir. Hz.Peygamber(sav)’ in gönderiliş gayelerinden birisi de bozulmuş ahlâkı ıslah etmek ve tamamlamak olmuştur.“Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim”³²² Hz.Peygamber(sav)’in vefatından kısa bir süre sonra İslâm toplumunda ahlâk konusunda da yozlaşma başlamış, bunun üzerine bu yozlaşmayı ıslah etmek, düzeltmek ve İslâm ahlâkını tanıtmak adına yüzlerce eser ve risale yazılmıştır. Bu eserlerde, İslâm ahlâkı çeşitli yönleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır.³²³

Ahlâk nazariyelerinin tümü dine dayanır ve prensip olarak ta ahlâk din olmadan var olamaz. Ahlâklı ateist olabilir, ama ahlâklı ateizm olamaz. Din dışı insanın ahlâklı olmasının kaynağı da dindir.³²⁴ İslâm ahlâkının temel kaynağı Kur’an ve Sünnet’tir. Bunların yanında insanın yaratılışından itibaren kendisinde var olan fitrat ve akıl da, ahlâkın kaynakları arasında sayılabilir. Hüküm koyma dışında vahiyle eş değerdir. İcmâ, kıyas, örf ve resmi otorite de akıl ve vahiy çerçevesinde ahlâki esasları tertip etme, uygulama ve bunların müeyyidelerinde yetkili unsurlardır.³²⁵

“Ahlâk” Arapça (خلق) fiilinden türetilmiş olan “huluk” ya da “hulk” kelimelerinin cemisidir. Lugatte; “*sekiye, tabiat, huy, müriyet ve insanın iç halini yansıtan durum*” anlamlarına gelir. İstilahta ise; “*insanın toplum içindeki her türlü davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini düzenlemek maksadıyla ortaya konulan ilkelerin, kuralların tamamıdır*” “*insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü*,”³²⁶ “*İsteklere ve davranış kaidelerine dönüştürülmüş dindir veya Allah(cc)’ın varlığı gerçeğine uygun bir şekilde diğer insanlara karşı tavrıdır.*”³²⁷

321 Âraf 7/22-23; Esed, age, s. 642, 107. dipnot

322 Müsned, c.II, s. 381; Kalem, 68/4

323 Eserler için Çağrıcı “Ahlâk” mad, DİA, II/1-14, İstanbul, 1989

324 İzzetbegović, age, s.153,167

325 Draz, age, s.10-11; Çağrıcı Mustafa, “Ahlâk”mad, DİA, II/2, İstanbul, 1989

326 Erdem Hüsamettin, Ahlak Felsefesi, s.15, Konya 2003

327 İzzetbegović, age, s.153

Kur'an da bu kelime, "ahlâk" şeklinde kullanılmazken iki yerde "huluk" şeklinde kullanılmıştır. Birinde adet ve gelenek "*Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir*"³²⁸ diğesinde de ıstılağı anlamda dır. "*Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.* " ³²⁹
"Ahlâk" kendi fiiliyle Kur'an da çok az kullanılsa da içerik ve muhteva yönüyle "ahlâk" kelimesiyle muradif ve yakın anlamalı birçok kelimeyle çeşitli yönlerini ifade etmek üzere kullanılmıştır. En geniş anlamıyla **amel-i Salih** terkibi ile altmış yerde³³⁰ bunun dışında; **hidayet**³³¹, **tezkiye**³³², **takva**³³³, **sıdk**³³⁴, **tevbe ve dua**³³⁵, **tevekkül**³³⁶, **istikamet**³³⁷, **sırat-ı müstakim**³³⁸, **birr**³³⁹, **maruf**³⁴⁰, **hayır**³⁴¹, **hasene**³⁴², **adalet**³⁴³, **ihsan**³⁴⁴, **ihlas**³⁴⁵, **haya**³⁴⁶, **iffet**³⁴⁷, **sabır**³⁴⁸, **affetme**³⁴⁹, gibi kelime ve kavramlarla olumlu manalarda kullanılmış ve bunlar da emredilip tavsiye edilmiştir.

Kur'ânî ahlâkta, kötü ahlâk sayılabilecek yasaklanan, zemmedilen, benimsenmeyen fiillerden de bahsedilmekte ve bunlardan uzak durmanız emredilip tavsiye edilmektedir. Bunlar başta; **inkar**³⁵⁰, **şirk**³⁵¹, **nifak**³⁵², **sefiğ**³⁵³, **heva**³⁵⁴, **bağy**³⁵⁵, **zulüm**³⁵⁶, **fısk**³⁵⁷, **fücur**,³⁵⁸

328 Şuara 26/37

329 Kalem 68/4

330 Fuad Abdulbaki, age, s.522-523

331 Bakara 2/159; 6/88; 47/18

332 Nur 24/30

333 Maide 5/2; 2/197,237

334 Maide 5/119; 33/8,24

335 Bakara 2/186; 14/119; 66/8; 40/60

336 Âli İmran 3/159

337 Fussilet 41/30; 46/13

338 Hac 22/67

339 Âli İmran 3/92; 2/177,189

340 Bakara 2/229-178; 31/17

341 Bakara 2/110; 3/115; 4/127; 22/11

342 Bakara 2/201; 4/40; 6/160

343 En'am 6/152; 4/58

344 Nahl 16/190; 28/77

345 Nisa 4/164; 39/11,14

346 Kasas 28/25

347 Nisa 4/6; 24/33,60; 2/273

348 Bakara 2/153,156; 3/200; 38/17; 73/10

349 Nur 24/22; 3/134,159; 42/40

350 Enfal 8/36; 2/89,257

351 Nisa 4/48; 46/4-5

352 Münafikun 63/1-3; 59/11-12

353 Â'raf 7/66-67; 2/13

354 Furkan 25/43; 45/23

355 Nahl 16/90; 7/33

356 Nisa 4/10,30; 31/13

357 Bakara 2/197; 49/7

ism³⁵⁹, dalâl³⁶⁰, fahşa³⁶¹, münker³⁶², seyyie³⁶³, hata³⁶⁴, israf ve cimrilik³⁶⁵, cehalet³⁶⁶, gibi kelime ve kavramlardır. Olumlu ve olumsuz zikredilen bu davranışlar, bütün insanların zorunlu olarak yapması (farzlar) ya da yapmaması (haram) gereken emirlerdir. Bunların dışında, insanın yapıp yapmada serbest olduğu, ancak, insanı olgun mümin yapacak, adabı muaşeret ve nezaket kuralları da vardır. Bunlar da mubah üzerine ikame edilmiştir. Bunların hepsi aynı derecede olmamakta farzların, haramların ve mubahlarında kendi içinde derecelendirilmeleride olmaktadır.³⁶⁷ Bu genel prensipler (emirler, yasaklar, mubahlar) İslâm hukuk usulünde, teklifin çeşitleri olarak 1-Mubah, 2-Mendup, 3-Mekruh, 4-Vacip, 5-Haram şeklinde taksim edilirken³⁶⁸ ahlâk ilminde de şöyle bir derecelendirme yapılmıştır.³⁶⁹

TUTUM	AHLÂKİ DEĞER	MEKÂNİ ŞEMA	ARİTMETİK ŞEMA
Uygunsuz	Kanuna aykırı	En alt tabaka	- 2
Baskı yoluyla uygun olan	Ahlâka aykırı	Alt tabaka	- 1
Fitri istidat sayesinde uygun	Ahlâk dışı	Yer seviyesi	0
İrâdi olarak uygun	Az çok ahlâki		
Ruhsata uygun	Orta	Zemin kat	0'
Tavsiyeye uygun	İyi	1. kat	+1
Yükümlülüğe uygun	En iyi	Üst kat	+2

Kur'an ahlâkı, insanın maddi ve manevi temizliği, adalet ve dürüstlük, tevazu ve fedakarlık, haya ve iffet, sabır ve tevekkül gibi temel prensipler üzerine bina edilir. Kur'an-ı Kerim temelde ahlâki görüş noktasına yerleşmiş bulunmaktadır. Kur'an ve dolayısıyla Hz.Peygamber(sav) bu ahlâki prensipleri, ya yeni olarak vahiyle ikame ederler ya da insanların fitratlarındaki ve önceki ilahi dinlerdeki bozulmuş, tahrif olmuş ahlâki esesları

358 Şems 91/9-10

359 Maide 5/2; 2/173; 7/33

360 Ahzab 33/6

361 Â'raf 7/33; 29/28; 16/90

362 Nur 24/21; 16/90

363 Nisa 4/78,79; 6/160; 41/34

364 Yusuf 12/29; 91/97

365 İsrâ 17/26-27-29; 39/53; 7/31; 25/67

366 Bakara 2/67; 5/50

367 Draz, age, s.44, 364

368 Şâubî, age, c.I, s.101-177

369 Draz, age, s.131

ıslah etmek ve kemale erdirmek suretiyle yaparlar. Fazlurrahman (ö.1988) Kur'an'ın temel hareket noktasının ahlâk olduğunu, bu ahlâkın bünyesinde, tevhid den sosyal adalete kadar bir çok hususun var olduğunu ahlâk konusunun da "Allah(c.c)'ın emri" olduğunu vurgular. "Allah(c.c)'ın emri"nin yerine getirilişine de "ibadet" veya "Allah(c.c)'a kulluk" ismini verir.³⁷⁰ Ahlâkı, ilahi ahlâk ve beşerî ahlâk olmak üzere iki sınıfa ayıran İzutsu, İnsan ahlâkının her yönüyle ilahi ahlâkın bir yansıması olduğunu söylemekte, ahlâkı, temelde "ilahi ahlâka" dayandırmakta ve "ilahi ahlâkı" da el-Esmâü'l hüsna ile ifade etmektedir. İnsanla Allah(c.c) arasındaki bu irtibatıda, merhamet(rahmet) kavramının sağladığını söylemekte dir³⁷¹ bu da Hz.Peygamber(sav)' in "*Allah(c.c)'ın ahlâkıyla ahlâklanınız*" ifadesinin en güzel açıklaması olsa gerek. Fahreddin Râzi(v.606/1210) nin hikmeti "*Allah(c.c)'ın ahlâkı ile ahlâklanmak*" şeklindeki tarifi de buna binaen olsa gerektir.³⁷²

Kur'an ahlâkının birinci hedefi "rızâ-i bârî"dir. Yapılan işlerdeki nihâ-i hedef Alla(c.c)'ı hoşnut ederek onun rızasını kazanmaktır. "*Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et.*" "*Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vâdetti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur.*"³⁷³ Bununla beraber nefsimize ve kendimizin dışındakilere karşı sorumluluklarımızı yerine getirerek dünyevi ve hayvani şeylerin üzerine çıkarmak, bunlardan da erdemli bir toplum oluşturmak, "*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"³⁷⁴ Bu toplumda da adaleti her yönüyle tesis etmek, "*Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın.....*"³⁷⁵ ve nihayetinde cennet nimetlerine nail olup "*Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*"³⁷⁶ cehennem azabın kurtulmaktır. "*Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*"³⁷⁷ Bunlar ahlâktaki temel gayeler değil, ahlâki erdemliliğin güzel sonuçları olarakta görülebilir.

370 Fazlurrahman, İslâm , s.44,(Çev.M.Dağ, S.M.Aydın),Ankara, 1996

371 İzutsu, Kur'an da Dini ve Ahlâki Kavramlar, s.37-38, (çev.Selahattin Ayaz), İstanbul-1991

372 Fahrüddin Razi, age. c.VII, s.68,73

373 Kehf 18/28; Tevbe 9/72; bnz. için; 5/119; 2/165; 5/27...

374 Al-i İmran 3/104 bnz için; 3/103; 2/208...

375 Nisa 4/135 bnz için; 4/58-105; 5/8-42 ...

376 Nisa 4/124 bnz için; 3/133; 9/111; 40/40...

377 Tahrim 66/6 bnz için; 2/24; 3/31...

Kur'an-ı Kerim, ihtiva ettiği diğer konular gibi ahlâk konusunu da herhengi bir ahlâk kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlâk sistemi oluşturacak zenginlikte nazri prensipler ve ameli kurallar getirmiştir.³⁷⁸ İslâm ahlâkçıları Kur'an daki bazı teorik ifadelerden hareketle Kur'an ahlâkının konularını teorik ve pratik olarak sınıflandırmaya gitmişlerdir. Kur'an ahlâkındaki bu sınıflandırmada da teorik ve pratik iç içedir. Kur'an ahlâkındaki nazari ahlâk derken kastedilen, pratik ahlâk öncesinde, yapılma anında ve sonrasında yapılması gereken davranışları, onların gaye ve maksatlarının sonuçlarının işlenmesidir. Yoksa pratik yönü olmayan diğer bazı düşüncelerde olduğu gibi teorikte kalan sözlü bir ahlâk, Kur'an ın benimsediği ve öngördüğü bir ahlâk değildir. Bunlar Kur'an da birbütün olarak değişik yerlerde zikredilmekte ayrılmamaktadır.

Kur'an ahlâkı zamanla İslâm ahlâkçıları tarafından mensup bulundukları ekollerin isimleriyle de isimlendirilmiştir. Bunlar;

Gelenekçi ahlâk: Kur'an ve Sünnette anlatılan ahlâk

Tasavvufi ahlâk: Tasavvufi yaşam ve yaşayışla elde dilen ahlâk

Felsefi ahlâk: Akli yönü ağır olan, daha ziyade ahlâkın nazari ahlâk dediğimiz yönünü konu edinen ahlâktır.³⁷⁹ Bunların yanında ahlâkla ilgili olarak kelam ve felsefede tartışılan hususlar(kulların fiilleri, husun-kubuh, irade, kader, hürriyet, adalet vb.) Kur'an'da mücmel olarak mevcutsa da bu disiplinlerde tartışıldığı şekilde teorik ve tafsilatlı değildir.

Kur'an ahlâkını Hz.Peygamber(sav)'siz düşünmek mümkün değildir. Bizzat Kur'an "*Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.*", "*Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*", "*(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.*", "*(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*"³⁸⁰ şeklindeki ayetler ile Hz.Peygamber(sav)'in "*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*"ve Hz.Aişe(r.aha)nin, ashabın Rasulullah'ın ahlâkını sormaları üzerine "*Siz Kur'an okumaz mısınız? O'nun ahlâkı Kur'an dı.*"³⁸¹ şeklindeki sözleri, Kur'an ahlâkını Hz.Peygamber(sav)'siz düşünemeyeceğimizi gösteriyor. Ahlâkı Kur'an olan Hz.Peygamber(sav), Kur'an ayetlerindeki emir ve yasaklar şeklindeki Kur'an ahlâkının temel prensiplerini, pratik olarak yaşamak suretiyle bize açıklamıştır. Bunun yanında, Kur'an'da doğrudan temas edilmeyen birçok emir, nehiy, âdâb konuları ve nezaket

378 Çağrı, "ahlâk" mad., DİA, II/1, İstanbul, 1989

379 Çağrı, "ahlâk" mad., DİA, II/1 İstanbul, 1989.; Aydın, S.Mehmet, "ahlâk" mad., DİA, II/10-13, İstanbul, 1989

380 Kalem 68/4; Ahzab 33/21; Enbiya 21/7; Al-i İmran 31...

381 Müsned c.II,s.381; Müslim , Munafikin,139...

kuralları ile ilgili ahlâki esaslarda Hz.Peygamber(sav)' tarafından ortaya konmuştur. Hadis külliyyatımızın “iman”, “ibadetler”, “âdâb”, “hulk”, “birr”, “fezâil”, “zühd”, “rekâik” vb. bölümlerinde bunların örnekleri bolca mevcuttur.

Kur’ânî ahlâka bu genel bakıştan sonra onu teorik ve pratik olarak iki kategoride inceleyebiliriz .

A-Nazari Ahlâk Ve Unsurları:

Kur’an ahlâkında, “teorik ahlâk” adı altında bir ahlâkın olmadığını, ancak pratik ahlâkın ön koşulları ya da alt yapısı diyebileceğimiz bazı prensiplerin bu isim altında açıklanabileceğini söylemiştik. Bu temel prensipleri yükümlülük ve sorumluluk, niyet, gaye ve hedefler, amel ve müeyyide şeklinde sıralayabiliriz. Bunlar bir ahlâk sisteminde ödev ve bulunması gereken teorik prensiplerdir.³⁸²

I-Yükümlülük ve Sorumluluk

Kur’an ahlâkı, kesin olarak “yükümlülük” düşüncesi üzerine oturmaktadır. Bu, ahlâkın temeli ve ahlâki sistemin etrafında döndüğü temel çekirdektir.³⁸³ Şayet teklif olmamış olsaydı, ahlâkın diğer unsurları da var olmayacaktı. Kur’an incelendiği zaman görülecek ki, ahlâki yükümlülüğün kaynakları ilahi ve beşeri olarak (akıl- vahiy) karşımıza çıkmaktadır. Bu yükümlülük, insana vahiy yoluyla teklif edilirken, insanda akıl yoluyla bu teklifi kabul etmektedir.

Sorumluluk bağlamında Kur’an ahlâkının, bir sorumlu tutulan kul (mükellef), bir sorumlu tutan Şâri (mükellif), bir de istenen fiil ödev (teklif) olmak üzere üç teorik cephesi bulunmaktadır. Teklifin birinci ve en temel unsuru insan aklıdır. Buna bağlı olarak insanın ruhi ve zihni melekeleridir. Şâri’in teklif mercii akıldır, insanda akıl yoksa teklifte yoktur. Teklifin temel unsuru olan akıl aynı zamanda ahlâki erdemliliklerinde kaynaklarındandır. İkinci unsur, mükellefi sorumlu tutan Şâridir. Şâri ahlâki esasları belirleyen yetkili mercidir. Bu da Allah(c.c)’tır, en genel anlamıyla vahiydir. Şâriyi sorgulama hakkı yoktur. Şâri teklifi istediği şekilde yapma hakkını elinde bulundurmaktadır. Diğer unsur ödevdir yani Şâri tarafından mükellef tarafından yapılması ya da yapılmaması istenen fiil. Bu da Kur’an ahlâkında farzlar(emirler), haramlar(yasaklar), mubah(meşru olanlar) şeklinde ve bunların alt

382 Draz, age, s.360; Çağrı, Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı, s.102-186, İstanbul, 1996

383 Draz, age, s.3

katmanları olarak sıralanır. Bu amellerin yükümlülük ve müeyyideleri de kendi içindeki derecelendirmeye göredir.³⁸⁴

Teklifin Kur'ânî ifadeleri çeşitlidir. Kur'an da yapılması kesin olarak istenen davranışlar“فرض” “(Resûlüm!) Kur'an'ı (okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı) sana farz kılan Allah, elbette seni (yine) dönülecek yere döndürecektir.”³⁸⁵, “كتب” “Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”³⁸⁶ “امر” “..De ki: «Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emr olundu.....”³⁸⁷ “قضى” “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti..”³⁸⁸ gibi belirli fiiller ve yapılması istenen fiillerin kendi emir sigalarıyla; yapılmaması kesin olarak istenen fiiller, “نهى” “(Resûlüm!) De ki: Bana Rabbinden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi.”³⁸⁹ “حرم” “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı....”³⁹⁰ Ve fiillerin nehiy sigalarıyla; yasaklanmayan davranışlar için “لأجناح” “(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur...”³⁹¹ “حل” “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı...”³⁹² fiilleri kullanılır ya da bahsedilmez.

Kur'ânî teklifte en esaslı konulardan biri de irade ve hürriyet meselesidir. Külli iradeyi, dahlimiz olmayan fiiller oluştururken cüz'i iradeyi, bilerek ve isteyerek yapmış olduğumuz fiiller oluşturur. Kur'an da Allah(c.c)'ın külli iradesinden bahsedildiği gibi “Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi.”³⁹³ İnsanın cüzi iradesinden de bahsedilir. “Bu, dünya da iken kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmetmez.”³⁹⁴ Kur'an-ı Kerim'in, beşeri iradeyi tamamen ilahi iradeye tâbi kılıyor gibi görünen ayetlerinde bile Allah(c.c), Allah(c.c) katındaki sorumluluğumuzu ilanda ısrar etmiş olduğu görülmektedir. Kur'an daki hürriyet, insanı kullukla mükellef tutan bir

384 Draz, age, s.44

385 Kasas 28/85 bnz. için; 2/236-237; 4/11-24; 9/60...

386 Bakara 2/183 bnz. için; 2/178-180-216; 4/103...

387 R'ad 13/36 bnz. için; 9/31; 16/90; 19/55

388 İsra 17/23 bnz. için; 33/36; 2/117; 3/47..

389 Mü'min 40/66 bnz. için; 60/9; 6/56..

390 Bakara 2/173 bnz. için; 4/23; 5/3-96

391 Bakara 2/235

392 Bakara 2/187 bnz için; 2/275; 5/1,5,88

393 Saffât 37/96 bnz. için; 76/30; 17/97...

394 Al-i İmran 3/182 bnz. için; 10/99; 41/17; 42/30

hürriyettir. İnsanın iradesi de Allah(c.c)'ın külli iradesine (kader) tâbî, cüzi bir iradedir. Ancak bu tabilik cüzi iradeyi hiçe sayan bir tabiilik değil, kendi başına müstakil hür ve bağımsız bir iradedir. Sorumluluk insana zorla yüklenmemiştir. İnsan bunu kendi iradesi ile seçmiştir. Allah(c.c)'ın Rabblığını ikrar etmiş (7/142) ve teklif ettiği emaneti de (31/72) kabul etmiştir. İnsan Allah(c.c)'ın teklifine uyup uymama hakkına sahip olmakla (18/29) beraber, kendi seçeceği yolu tayin etmeye yetkili değildir.(33/36) Bu ve benzeri ayetlere hepsi dikkate alınmadan parçacı yaklaşıldığı zaman insan çıkmaza girebilir ve insan kendi iradesi ile yanlışla sürüklenmiş olur.

Teklifin tabi sonucu sorumluluktur. Kur'an da sorumluluk üç çeşittir. Bunlar dini, toplumsal ve ahlâki sorumluluklardır,³⁹⁵ bir başka deyişle dini, ictimai ve vicdanidir. Bunların hepsinin kaynağı ilahi ya da ilahi bir kanuna tabi kılınmaktadır. Hepsi de nihayetinde ahlâki bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorumlulukların şartları da şunlardır.³⁹⁶ **Akıl** *"..Onun aklında bir noksanlık biliyor musunuz, normal bulmadığınız bir davranışına rastladınız mı?" diye tahkik ettirdi. Ancak hep beraber: "Biz onu gördüğümüz kadarıyla, aramızdaki sâlih kişilere denk akıl (ve feraset) sahibi biliyoruz" dediler...."*³⁹⁷ **Mükellefiyetin bildirilmesi** *"Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz"*³⁹⁸ **Kast ve niyet** *"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır".*³⁹⁹ **irade**, *"Kim de ahireti diler ve bir mümin olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür"*⁴⁰⁰ **şahsi olması** *"Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir."*⁴⁰¹ Bu şartlara haiz olmayan birine teklif yapmak ve onu sorumlu tutmak Kur'an ahlâkına göre ters bir davranıştır.

Kur'an, insanı sorumlu tutarken bunun sınırlarını da belirlemiştir. Güç yetiremeyeceği görevi insana teklif etmemiştir. *"Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar..."*⁴⁰² Gerek fiilden gerekse mükelleften dolayı meydana gelen nakıslar için, kolaylık prensibi gereği insana ruhsat tanımaktadır. Bu ruhsat, ya kısmen ya da külli muaf tutma şeklinde olmakta ve hafifletme yoluna gidilmektedir *"Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez...."* *"Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur.(Bunlar*

395 Draz, age, s.72-73

396 Çağrı, age, s.152-162

397 Müslim, Hudud, 22

398 İsrâ 17/15; 28/59

399 Buhârî, İtk,6

400 İsrâ 17/19

401 Fussilet 41/46

402 Bakara 2/286; 6/152

savaşa katılmak zorunda değildirler.)...⁴⁰³ Bunun yanında tedrici bir yöntem kullanılarak ta din yaşanılır kılınmaktadır.

Kur'ânî Düşüncede sorumluluk, esas itibariyle ferdidir. Kimse diğerinin ameliyle muaheze edilemez. *"..Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üslenmez."*⁴⁰⁴ Ancak bir ölçüde başklalarından da sorumluyuz ve hesaba çekileceğiz. Sebep olduğumuz bir oumlu fiilden de mükafat olumsuz fiildende ceza verilebilmektedir. İyiliği emretmeyi terkedip kötülöklere engel olmayışımız, bu konuda çaba sarfetmeyişimiz, seyirci ve çekimser kalmamız bizi pasif suçlu duruma düşürmekte ve bunlardan da sorumlu tutmaktadır. *"Onlar, işledikleri kötölükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür!"*⁴⁰⁵ *"Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da onu devam ettirirse, o kimse yaptığı hayrın sevabını eksiksiz alır ve o hayrı takip edenlerin hayrının bir mislini -onların hayırlarından hiçbir eksilme olmaksızın- aynen alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırdan başkaları da giderse, bu adama, o kötü işin günahı eksiksiz gelir; ayrıca o kötü yoldan gidenlerin günahının bir misli de -onların günahından hiçbir şey eksiltmeden- ona gelir."*⁴⁰⁶

Kur'ânî teklifte, ikna yöntemi kullanılmaktadır. Bazen bir şey yasaklanırken ya da emredilirken bunların gerekçeleri ya da muhtemel sonuçları zikredilmekte, insan akletmeye ve düşünmeye sevkedilmektedir. *"..(Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?.."*⁴⁰⁷ *"..Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır.."*⁴⁰⁸ *"(Resûlüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır.."*⁴⁰⁹ *"..Ahiret azabı daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi!"*⁴¹⁰

II-Niyet, Gaye ve Hedefler

"Yönelmek, azmetmek, kastetmek" anlamlarına gelen niyet kalbin bir ameli olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâmda inanç ve ibadetlerin temelinde niyet vardır. Yapılan her iş, yapılma niyetine göre değerlendirilmekte, niyet ve kasıtsız yapılan ameller hükümsüz

403 Bakara 2/185; Fetih 48/17; 22/78; 4/28

404 İsra, 17/15; Bakara 2/134-141

405 Mâide 5/79

406 Müslim, Zekat, 20

407 Zümer 39/9

408 A'raf 7/26

409 Nur 24/30,31

410 Zümer 39/26

kalmaktadır. Ne yalnızca niyet, ne de yalnızca amel yeterli olmaktadır. Amel niyet ilişkisini şu şekilde açıklanmaktadır.

1-Niyetsiz meydana gelen amel: Ahlâki bakımdan hükümsüz

2-Amel ve niyet mevcut, fakat az çok eksik: Ya kötü niyet mevcuttur, ahlâksızlık; veya uygun olmayan amel mevcut. Mahkum edilebilir veya affedilebilir kötü davranış.

3-Niyet ve amel mevcut ve gayet uygundur: Niyetin üstünlüğü ile beraber kâmil ahlâkilik.⁴¹¹ Yukarıda ki ifadelerden de alışıldığı üzere niyet, bir amelin sıhhati ve değer kazanması için ön şarttır. Niyetin geçerli olması için de, kendinde şu üç unsuru taşımak zorundadır.

1-Yapılacak şeyi tasarlamak,

2-Onu yapmayı istemek,

3- Buyurulmuş ve farz kılınmış olarak kesinlikle istemek.⁴¹²

Niyet, Kur'an da bu ismiyle geçmemektedir. Ancak irade,⁴¹³ azm,⁴¹⁴ takva,⁴¹⁵ ihlas,⁴¹⁶ Allah(c.c)'ın rızası⁴¹⁷ vb. kavramlarla kullanılır. Niyetin sahih olması da, bu kavramları içinde barındırmasıyla mümkündür. Bunlara niyetin temel unsurları da denilebilir. İslâm literatüründe bu kelime Kur'an'dan daha ziyade hadislerde kullanılmaktadır. "*Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır.*"⁴¹⁸ Bu hadislerde de amellerin niyetlere göre değer bulacağı, hesabının veya mükafatında bu niyetler çerçevesinde verileceği bildirilmektedir. Hadislerdeki niyet karşımıza üç şekilden biriyle çıkar;

1-Uygulama teşebbüsü ile beraber olan niyet,

2-Teşebbüsü ârizi bir engelle engellenmiş olan niyet,

3-Farazi niyet.⁴¹⁹

Kur'an, insanı hayra çağırır. Hayrı yaşarkende iyi niyet ve iyi gayelerle yapmayı teşvik eder. "*Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir.*"⁴²⁰ Kötülüklerden ve kötü niyetle iş yapmaktan da sakındırır. "*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği,*

411 Draz, age, s.245

412 Draz, age,225

413 Tevbe 9/46;36/82;17/16-18

414 Âl-i İmran 3/159;47/21

415 Hacc 22/37

416 Zümer 39/2-11-14

417 Bakara 2/265-272;4/114;30/39

418 Buhârî, iman,1; Müslim; Libas,10

419 Draz, age, s.248

420 Yunus 10/25 bnz. için; 3/104; 18/28

akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar..”⁴²¹ Yapılan bu amellerin Allah(c.c) tarafından bilindiğini iyi niyet ve ve amelde bulunanlarla, kötü niyetle amelde bulunanların eşit olmayacakları “*Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli, isteklerine erişenlerdir*”⁴²² ve bunların ahirette mutlaka karşılıklarını bulacaklarından bahseder. “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*”⁴²³

Kur’an ahlâkında bencillik, çıkarıcılık, hazcılık, faydacılık gibi Allah(c.c)’ın rızasını hiçe sayan anlayışları görmek mümkün değildir. Kur’an ahlâkına göre bir mü’minin niyetinde ve amelindeki niha-i hedef, Allah(c.c)’ın rızası olmalıdır. Sırf bunlar için amel yapılmaz. Kur’an ahlâkında bunlar, Allah(c.c) rızası için olan niyet ve amelden sonra Allah(c.c)’ın adaletinin ve lütfunun gereği olan nimetler sınıfındadır. Mü’min de bunları umar. İslâm ahlâkının gaye ve hedefleri; Allah rızası , ictimai gayeler, dünya mutluluğu ve ahiret saadeti olarak sıralanabilir.⁴²⁴

Kur’an ahlâkında, gayenin meşru olması, vasıtalarınınkinide meşru kılmaz. Gayenin ve amelin makbul olması için vasıtalarında meşru olması, dine dayanması, ondan ilham alması ve en azından dinin temel prensiplerine uygun olması gerekir.

III-Amel

Kur’an’daki amelî yapı çok geniştir. Bu genel itibarıyla (inanç- amel- ahlâk) kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bu yapı insanın en küçük davranışından, uluslararası hukuku da içine alacak derecede geniş bir yelpazede ifade edilmektedir. Kur’an ahlâkına göre, amelî işleyen kul olmakla beraber, bütün alemlerle beraber fiilleri yaratan Allah(c.c)’tır. “*Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi.*”⁴²⁵ İyi ve kötüyü apaçık şekilde bildiren Allah(c.c), bunları ayırt edecek ölçüleri de bizlere vermiştir. Bunlar akıl, vahiy, his ve melekelerimizdir. Bunlarla beraber insana irade veren Rabbimiz, insanı işlediği hayır ve şerdende sorumlu tutmuştur. “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*”⁴²⁶

421 Nahl 16/90 ben. için; 7/23; 3/80

422 Haşır 59/20; 32/18; 5/100

423 Zilzal, 99/7-8

424 Çağrı, age, s.126-127

425 Saffat 37/96

426 Zilzal 99/7-8

Kur'an, insanı sürekli hayırlı ve iyi amellere teşvik etmiş, bunları yapmamızı bizlere emir ve tavsiye etmiştir. *"Sizden kim, Allah'a ve Resûlüne itaat eder ve yararlı iş yaparsa ona mükâfatını iki kat veririz. Ve ona (cennette) bol rızık hazırlamışızdır."*⁴²⁷ Kötü amelleri de yermiş bunlardan kaçınmamızı da bizlere bildirmiştir. *"Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir."*⁴²⁸ İyiye, güzele ve hayra yönelenlere hayır yollarını, kötüye ve şerre yönelenlere de kötülük yollarını kolaylaştıracağını bildirmiştir. *"Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir".* *"Yeryüzünde haksız yere böbürleneneri âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir"*⁴²⁹ Ahlâk bölümümüzün "Pratik ahlâk" kısmında ve "Kur'an Düşüncesinin kulluk boyutu" bölümünde de bu hususlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

IV-Müeyyide

Olumlu ya da olumsuz cezalandırma bütün ahlâki disiplinlerinin temel prensiplerindendir. Bütün ahlâki sistemlerde doğru ya da yanlış müeyyide mevcuttur. Kur'an da, iyiliklerle insanı iyi ve güzele götüren yollar açıklanmış, kötülüklerle insanı kötü ve şerre götüren hususlarda açıkça belirtilmiştir. Bunların akabinde de bu iyi ve kötü fiilleri işleyenlerin dünya ve ahiretteki sonuçları da bildirilmiştir. Bunların somut göstergesi olarak önceki kavimlerden ve onların vahim sonuçlarından bahsedilmiş bunlardan ders almamız istenmiştir.

İyilerle kötülerin, inananlarla inkarcıların, hayır yolunda çalışanlarla yatanların bir olmayacaklarını ve herkesin dünya daki yaşantısına göre cezalandırılacakları sık sık vurgulanmıştır. *"Öyle ya, mümin olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar"*⁴³⁰. Kur'ânî müeyyide bu esaslar üzerine kuruludur. Daha açıkçası teorik planda

427 Ahzab, 33/31; bnz. İcin, 2/177; 2/277; 103/1-3..

428 Hucurât 49/12; bnz. İcin, 22/30; 5/90; 16/36

429 Ankebut 29/69; Âraf 7/146

430 Secde 32/12; 4/95; 5/100

anlattığımız sorumluluk, yükümlülük, niyet, gaye ve hedefler ve bunlarla işlenen ameller üzerine kuruludur. Çerçevesi çizilmemiş, sonucu önceden bildirilmemiş bir müeyyide Kur'ânî ahlâkta yoktur. İslâm ahlâkçıları müeyyideyi şu başlıklar altında zikrederler.

1-Tabii müeyyide

2-Vicdani müeyyide (kalbin rahat olması)

3-Sosyal müeyyide (kınama, ayıplama, örfi ödüller ve cezalar)

4-Dini müeyyide a- Dünyevi(dini, kanuni müeyyideler hadler,tazirler)

b-Uhrevi(cennet nimetleri, cehennem azabı)⁴³¹ bir başka şekliyle;

1-Ahlâki müeyyide

2-Kanuni müeyyide

3-Dini müeyyide ⁴³²

Bir müeyyidenin dini müeyyide olabilmesi için hukuki bir mesnede dayanması ve yaptırım gücünün bulunması gerekmektedir. Kendisinde yaptırım gücü olmayan ve hukuki mesnede dayanmayan müeyyideler ancak kişiyi bağlayan ferdi müeyyideler olabilir(pişmanlık, vicdan azbı,ayıplama, kınama vb) Kur'an incelendiği zaman görülecek ki, müeyyidelerin tamamına yakını dini müeyyidelerdir. Dini müeyyidelerde dünyevi (kanuni) ve uhrevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyevi(kanuni) müeyyideler, "ukubât"ismi altında terimleşmiş, hadler,⁴³³ kısas ve diyetler,⁴³⁴ keffaretler,⁴³⁵ ve resmi otoriteye bırakılmış tazirler olarak belirlenmiştir. Bu cezalar İslâmi otoritenin nezaretinde ve belli şartları gerçekleştiği zaman uygulanabilir. Kur'an ve Sünnet bunları şartlara bağlamış, suçlar sabit olmadan ya da yanıltıcı ve şüpheli durumlarda dünyevi cezaların uygulanamayacağı prensibi getirilmiştir. ⁴³⁶ Kur'an Ahlâki müeyyidede denge ve adalet unsurunu gözetmektedir. Ümitle korku, rahmetle azab arasında bir anlayışa sahip olmayı yeğler.

Kur'an, ahlâki vazifelerin çoğunu uhrevi müeyyidelere bağlamış iyilere mükafat olarak cennet ve nimetlerini vadedilmiş, kötülere de cehennem ve azabı vaat edilmiştir.⁴³⁷ Kur'an, dünyevi cezaların uygulanmasını kul hakkı terettüp edenlerin cezasını onların olurlarına sunmuş, bunun dışındakilerin uygulanmasında da şartları gerçekleştiğinde ısrarcı olmuştur.

431 Çağrıçı, age, s.163-186 ; Erdem, age, 90-94

432 Draz, age, s.133

433 Maide 5/33,38; 24/2

434 Bakara 2/178,179;4/92

435 Maide 5/89; 4/92,93;66/2

436 Bak. II.Bölüm "Kur'an Düşünceinin Kulluk Boyutu" kısmının, "İbadet" bölümündeki 'Hukuk ve Ceza'bendi

437 Kasas 28/83-84; 20/15; 40/17; 45/27

Uhrevi cezalardaki müeyyideleride uhdesi altına almıştır. Dünya da uygulanan cezaları, kanuni müeyyide olarak değerlendiren Draz (ö:1958)

Dünyevi müeyyideleri;

1-Maddi Cihet: İyi insanların nimetlendirilmesi(65/2-3-4;4/110;37/80) ve kötülerin azaplandırılması(34/17; 18/32,44;68/17,34)şeklinde değerlendirir.

2-Medeni Cihet: Maddi durumunu düşünsel ve teorik bağlamda da ele alarak değerlendirir(24/55;9/32;3/120)

3-Zihni ve Ahâki Cihet: İnsanların zihni ve ahlâki planda istenen seviyeye ulaşması(3/139; 33/71; 29/69)ya da zillate maruz kalması(2/7; 59/19; 43/36)

4-Manevi Cihet: Allah'ın iyilerle beraber olduğu ve onlardan hoşnutluğu(2/195; 14/128) kötülerden uzak oluşu ve kendi başlarına bırakışı(2/205;4/148;17/38)

Uhrevi Müeyyideleride;

1-Ölüm anındaki insana uygulanan azab ve sunulan nimetler:(4/93;8/50;3/170)

2-Kabir Hali: (40/46)

3-Haşır: (6/22,128; 25/17)

4-Cennet ve Cehennem(56/11-56; 39/71-74) olarak değerlendirmektedir.⁴³⁸

B-Ameli Ahlâk ve Unsurları:

Kur'an ahlâkı, esas olarak yukarıda izah edilen teorik çerçevenin üzerine bina edilmiş pratik esaslardan oluşur. İnsan yaratılışı itibariyle boşuna yaratılmamış ve kendi haline başıboşta bırakılmamıştır. Toplum içinde yaşayan bu insan aynı zamanda sorumluluklarla donatılmıştır.⁴³⁹ Kur'an da bu sorumluluklar başlıca;

1-Allah(cc)'a, Rasulüne ve bunların öğretilerine,

2-Kendi nefsine ve aile fertlerine, (eşi, çocukları, anne- baba, diğer hısım akrabaları)

3-Toplumdaki diğer insanlara; (mü'minlere ve mü'minlerin dışındakilere),

4-Alemdeki diğer mahlukata;(canlı, (hayvan-bitki) cansız (tabiat)bütün yaratılmışlar)

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan hareketle İzutsu, Ahlâkı;

1-İlahi Ahlâk ; Allah(cc)'ın ahlâki vasfı ile alakalı yahut bu vasfı anlatan kavramlardır.

⁴³⁸ Draz, age, s.181-212

⁴³⁹ Â'raf 75/36; 29/2-3

2-Beşeri Ahlâk ; a-İnsanın kendisini yaratmış olan Allah(cc)'a karşı temel tutmunun çeşitli cephelerini tasvir eden kavramlar ve,

b-İslâm topluluğuna mensup olup bu topluluk içinde yaşayan bireyler arasındaki ahlâki ilişkileri tanzim eden ilke ve kaidelere ilişkin kavramlar ⁴⁴⁰ olarak sınıflandırmıştır.

Diğer İslâm ahlâkçıları pratik ahlâkı şu şekilde sınıflandırmaya tabi tutmuşlardır.

1-Ferdi Ahlâk	1-Ferdi Ahlâk	1-Ferdi Ahlâk; a-Ferdi davranışlar(doğruluk, haya)
2-Aile Ahlâkı	2-Aile Ahlâkı	b-Dini Ahlâk
3-Medeni Ahlâk	3-Sosyal Ahlâk	2-Sosyal Ahlâk;a-Aile ahlâkı
4-İktisadi Ahlâk ⁴⁴¹	4-Devlet Ahlâkı	b-Toplum ahlâkı;-Emir ve yasaklar
	5-Dini Ahlâk ⁴⁴²	-Karşılıklı görevler
		c-Devlet ahlâkı ⁴⁴³

Kur'an incelendiği zaman ahlâki esasların bu şekilde sınıflandırıldığını görmek mümkün değildir. Çünkü Kur'ânî ahlâk esasları, birbirinin içine girmiş durumdadır. Bir davranışı ferdi, ictimai, dini vb. net bir şekilde ayırmak güçtür. Her bir fiili dolaylı ve dolaysız diğer guruplarla ilişkilendirmek mümkündür. "Adam öldürmek" Kur'ânî bir yasaktır. Allah(cc)'ın yasaklaması hasebiyle dini, ikinci bir şahsın hakkına tecavüz olduğu için İctimai, hukuki boyutu olduğu için devlet, ferdin kendi şahsına ait bir görev olduğu için de ferdi ahlâk sınıfında değerlendirilebilir. Ayrıca bir konunun bu sınıflandırmaların birine dahil edilmesi göreceli bir husus da olabilir. Bir de bu sınıflandırmaların fiillerin sonucu olma ihtimalini de göz önünde bulundurmamak istiyor ve öyle görüyoruz.

Kur'an, ahlâki sorumlulukları ortaya koyarken bir takım fiillerin yapılmasını emreder, bir takım fiillerinde yapılmasını yasaklar. Helal ve haramların çizgileri nettir. Bunlar arasında şüpheli olan şeyler vardır ki din bunlardan da kaçınmayı tavsiye eder. "*Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da korumuş olur*".⁴⁴⁴ Bunların dışındaki alan ise dinin mubah gördüğü fiillerdir. Kur'an daki bu metoddan hareketle İzutsu, Ahlâki fiilleri;

1-Vacip "Zorunlu"

2-Mendup "Tavsiyeye şayan"

3-Caiz "Seçimlilik"

⁴⁴⁰ İzutsu, age, s.37

⁴⁴¹ Draz, age, s.371,129

⁴⁴² Çağrıci, age, s.233,253

⁴⁴³ Erdem, age, s. 104-180

⁴⁴⁴ Buhârî, iman, 39; Müslim, müsakât, 107

4-Mekruh “Onaylanmayan”

5-Mahzur “Yasak” olarak sınıflandırmaktadır.⁴⁴⁵ Biz de buradan hareketle Kur’an Ahlâk ının pratik yönünü emirler, yasaklar ve mubahlar şeklinde izah etmeye çalışacağız.

I-Emirler ve Tavsiye Edilen Fiiller

Kur’ânî emirler, özellikle inanç, ibadet ve ahlâk konularında farz (mutlaka yapılması gereken) fiiller şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu emirlerin uygulanışında, farz olanın dışında mendup cinsinden muradifleri de ortaya çıkmaktadır ki bu fıkıh ve fıkıh usulü ilminde detaylı biçimde açıklanmıştır. Kur’ânî metotta emredilen şeylerin zıddıda yasaklanmış, yasaklanan şeylerinde zıddı genelde yapılması istenilmiştir. Bu emredilen farzlar müminlerin özellikleri olarak zikredilmiş ve övülen fiiller olarak bildirilmiştir. Haramlar ise müminlerin dışındaki insanların özellikleri olarak anlatılmış ve kaçınmamız istenmiştir. Bunun dışında ki hususlarda tavsiye edilen güzellikler, erdemlilik ve faziletler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kur’ânî emirler (قَضِ , فَرَضِ , أَمَرَ , كَتَبَ , وَصَى) vb.gibi fiiller ve emredilen fiillerin emir sigalarıyla yapılmaktadır. Bu emirlerin vucubiyet şekli ise siyak ve sibaklarından anlaşılmaktadır. Bunların dışında tavsiye edilen davranışlar “hayr”, “birr”, “ma’ruf”, “husn”, “amel-i salih”, “tayyib” gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Kur’an i emirler şu şekilde sıralanabilir:

1-Allah(cc)’ın varlığına, birliğine, eşi ve benzeri olmadığına inanmak:“De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.” “Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O’nundur. İzni olmadan O’nun katında kim şefaate edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. (O’na hiçbir şey gizli kalmaz.) O’nun bildirdiklerinin dışında insanlar O’nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.”⁴⁴⁶

2-Yalnız Allah(cc)’a kulluk edip, O’na itaat etmek ve O’nu her şeyden çok sevmek: “Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!”“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah’ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz.”“İnsanlardan bazıları Allah’tan başkasını Allah’a

⁴⁴⁵ İzutsu, age, s.42

⁴⁴⁶ İhlâs 112/1-4; Bakara 2/225

denk tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır... „⁴⁴⁷

3-Allah(cc)'ın peygamberine ve peygamberle gönderdiklerine ve inanılmasını istediği her şeye iman etmek: “...Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır...” “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülûlümre (idarecilere) de itaat edin..” “Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında oturuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanımıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı: .. Sonra tekrar sordu: “Bana iman hakkında bilgi ver?” Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı: “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır.”⁴⁴⁸

4-Allah(cc)'ın yapılmasını istediği ibadetler, Hz.Peygamber(sav)' i örnek alarak ihlas ve samimiyet içerisinde yalnız ona has kılarak yerine getirmek: “Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” “Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”⁴⁴⁹

5-İbadetler öncesinde maddi-manevi temizlik: “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.”⁴⁵⁰

6-Namaz: “Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.” “Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et...” “İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına,

447 Hicr 15/99; Bakara 2/21,165

448 Bakara 2/177; Nisa 4/59; Müslim, İman 1, (8); Nesâî, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Sünenü'n-Nesai, (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982), İman 6

449 Ahzab 33/21,36; 39/2-11

450 Maide 5/6; 4/43; Buhari, Vudu, 25; Müslim, Tahâret, 8

Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'ı haccetmendir...⁴⁵¹

7-Zekat: "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur.." "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır." ⁴⁵²

8-Oruç: "Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz" "...Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun..."⁴⁵³

9-Hacc ve umre: "Haccı ve umreyi Allah için tam yapın..." "Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."⁴⁵⁴

10-Kurban: "Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız (ve kurban ediniz)..."⁴⁵⁵

11- Allah(cc)'ı tekbir, tesbih, tahmid, tehlil vb. zikirlerle anmak: "Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!" "Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma. Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler." ⁴⁵⁶

12-Allah(cc)'ın kevnî ve kavli ayetlerini okumak, düşünüp tefekkür etmek: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılınmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir." "Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!" ⁴⁵⁷

451 İsra 17/78; Taha 20/132; Müslim, İman 1, ; Nesâî, İman 6, ; Ebu Dâvud, Sünnet 17,

452 Tevba 9/60; Bakara 2/267

453 Bakara 2/183,185

454 Bakara 2/196; Al-i İmran 3/97

455 Hacc 22/36,28

456 Bakara 2/152; A'raf 7/205,206; Müslim, Mesâcid 144; Tirmizi Daavât 25

457 Alak 961-5; Al-i İmran 3/191

13-Kişinin ruhunu, heva, heves ve kötü isteklerine karşı korumak: “Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâla ibret almayacak mısınız?” “..Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır..”⁴⁵⁸

14-Allah(cc)'a ihlas ve samimiyet içinde dua ve şükür etmek: “De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın..”“(Resûlüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?..” “Resûlullah (sav): “Dua ibadetin kendisidir” buyurdular ve sonra şu âyeti okudular. (Meâlen): “Rabbimiz: “Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibadet etmeyi kibirlerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir” buyurdu.”⁴⁵⁹

15-İşlenilen günahlara içten gelerek tevbe etmek: “Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbimiz sizin kötülüklerinizi örter...” “Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kim güneş batıdan doğmazdan evvel tevbe ederse Allah tevbesini kabul eder.”⁴⁶⁰

16-Allah(cc) yolunda malla ve canla mücadele ve mücadele etmek: “Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı...”“(De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısımlarınız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.” “Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad edin.”⁴⁶¹

17-İnsanlar arasında her halukarda barış ve huzrun temini için çalışmak: “Ey iman edenler! Hep birden barışa girin...” “Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.”⁴⁶²

18-Emr-i bil maruf nehy-i anil münkeri en güzel şekilde yapmak: “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.” “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız...”“(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!..” “Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem olsun, ya ma'rufu emreder ve münkerden de yasaklısınız veya

458 Casiye 45/23; S'ad 38/26

459 A'raf 7/29; Furkan 25/77; Bakara 2/152; Gâfir 40/60; Ebû Dâvud, Salât, 358

460 Tahrim 66/8; 4/17; Müslim, Zikr 43,

461 Bakara 2/216; Tevbe 9/24; Ebu Dâvud, Cihâd, 18; Nesâî, Cihâd, 1

462 Bakara 2/208; Hucurat 49/10; Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekat, 56

Allah'ın katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez. "463

19-Allah(cc)'ın iyilik yapılmasını emrettiği kişilere, iyilik yapıp onların ihtiyaçlarını karşılamak, sılayı rahmi devam ettirmek: Anne-baba, yakınlar, yetimler, köleler, ihtiyaç sahibi kişiler(miskin, fakir, yoksul, yolcu vb.), komşular *"..Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir..."* *"..De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir"* 464

20-Dini yaşama hususunda önüne çıkan engellere karşı sabır ve sebat içinde olup, ümitsizliğe düşmemek: *"De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.." "Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin.." "Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı ile. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!" "İnsanlara karışıp onların ezalarına katlanan müslüman, onlara karışmayıp, ezalarına katlanmayandan hayırlıdır."* 465

21-Aile kurmak, ailevi ilişkileri Allah ve Rasulünün öğrettiği şekilde yerine getirmek.

a-Nikah: *"Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin..."* 466

b-Talak ve iddet: *"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir. İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikâhınız altında) tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayırılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın..."* 467

463 Al-i İmran 3/104,110; 16/125; Tirmizî, Fiten 9; Müslim, İman,78; Buhârî, Ahkam,42;Mezalim,22;İstihsan,2

464 Bakara 2/177,215; 4/36; Buhârî,Edep,6,13,15; Müslim,Birr,2,9,10,16,17,18,22

465 Zümer 39/53; Bakara 2/153;16/12; Tirmizi, Kıyamet,56; İbnu Mace, Fiten,3

466 Nur 24/32

467 Talak 65/1,2

c-Nafaka ve mehir: “Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarsa onu da afiyetle yeyin.”⁴⁶⁸

d-Tesettür: “Mümin kadınlara da söyle Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler...” “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”⁴⁶⁹

e-Eşler arası hak ve ödevler: “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır...”⁴⁷⁰

f-Miras: “Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır. (Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”⁴⁷¹

g-Lian ve Zihar: “Kadınlara yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer (bu müddet içinde) kadınlara dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir.” “Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, «zihâr» yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir.”⁴⁷²

h-Çocukların bakımı ve eğitimi: “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...” “Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.” “Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba ta'rafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır...”⁴⁷³

22-Allah(cc) adına yapılan antlaşma, ahid ve yeminleri yerine getirme: “Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz...” “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini

468 Nisa 4/4

469 Nur 24/31; Ahzab 33/59

470 Nisa 4/34; Buhârî, Nikah, 8, 85

471 Nisa 4/7, 8

472 Bakara 2/226; Ahzab 33/4

473 Tahrim 66/6; Lokman 31/13; Bakara 2/233; Buhârî, Et'ime, 2-3; Müslim, Eşribe, 108

yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir.”⁴⁷⁴

23-İnsanlar arası ilişkilerde adaletli olmak, doğru şahitlik yapmak: “İşte onun için sen (tevhide) dâvet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum..” “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun..”⁴⁷⁵

24-Müminleri kardeş bilip onları dost edinmek ve onlarla beraber olmak: “Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz”⁴⁷⁶

25-Yapılacak işlerde istişare edip sonrasında tevekkül etmek: “..iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever” “..Onların işleri, aralarında danışma ile dir..”⁴⁷⁷

26-Kişinin kendini Allah(cc)'tan uzaklaştıracak şeylerden uzak durması: “Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.” “Ey insanlar! Allah'ın vâdi gerçektir, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırmasın”⁴⁷⁸

27- Emaneti ehline vermek: “Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...”⁴⁷⁹

28-Cahillerden yüz çevirmek: “(Resûlüm!) Sen âf yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir”⁴⁸⁰

Bunların dışında farz olmamakla beraber yapıldığında güzel olan davranışlar vardır ki bunlarda mendup cinsinden olan güzel fiillerdir. Bunlarda kısaca;

29-Farzların dışındaki nafil ibadetleri yapmak: “Resûlullah (sav) buyurdular ki: “Allah Teâla hazretleri diyor ki: “Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum. O bana bir arşın

474 Maide 5/1; Nahl 16/91; Buhârî, İman,24; Müslim, İman,10

475 Şura 42/15; Nisa 4/135; Buhârî, Rikak,24; Müslim, İmare,18

476 Hucurat 49/10; Fetih 48/29; Buhârî, İman, 9, 14; Müslim, İman, 67, 93

477 Al-i İmran 3/159; Şura 42/38; Buhârî, Tevhid,10

478 Münafikun 63/9; Fatur 35/5; Buhârî, Rikak,3,7,10,14; Müslim,Zühd,2,3,6

479 Nisa 4/58; Buhârî, İman24; Müslim, İman,107-108

480 A'raf 7/199

yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."⁴⁸¹

Bunların dışında 30-Öfkeye hakim olmak,⁴⁸² 31-Affedici olmak,⁴⁸³ 32-Kötülüğe iyilikle muamele etmek,⁴⁸⁴ 33-Şefkatli ve merhametli olmak,⁴⁸⁵ 34-Yardımsever olmak,⁴⁸⁶ 35-Yumuşakbaşlı, tevazusahibi olmak,⁴⁸⁷ ve bunlarla ilgili hadisler⁴⁸⁸

36-Adabı muaşeret babından olan fiilleri yapmak; İzin istemek, selam vermek, ziyaretleşme, cenazeye katılma hediyeleşmek, davete icabet etmek, hapsirınca dua etmek, misafirperverlik vb. ⁴⁸⁹

II-Yasaklar ve Kötü Görülen Fiiller

Kur'an'daki yasaklar, Rabbimizin yapmamızı hoş karşılamadığı fiillerdir. Bu fiillerin durumuna göre haramlık dereceleri de farklıdır. Biz bunları genel itibariyle ele alacağız Kur'ânî ifade de yapılması istenilmeyen fiiller (نهي-حرم) gibi fiillerle ve yasaklanan fiillerin nehiy sigalarıyla yapılmıştır. Bunların yanında fiilin kötülüğü "şerr", "ism", "zenb", "rics", "fahşa", "seyyie" kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Haramlarda hayatın her alanını kapsayan bir genişlikte karşımıza çıkmaktadır. Haramlar Kur'an ayetlerinde, hadislerde temel prensipleriyle ve birçok detay kısmıyla bize bildirilmiştir. Bunlardan hareketle bir çok alim tarafından bunları ihtiva eden, muhtemel sonuçlarını ve cezalarını konu edinen eserlerde yazılmıştır. Bunlardan Zehebi(ö.748/1348) büyük günahları yetmiş olarak belirtmiştir⁴⁹⁰ Kur'an 'da genel olarak yasaklanan ve kötü görülen fiiller şu şekilde sıralanabilir.

1-Allah(cc)'ın zatında ve sıfatlarında şirk koşturmak: *"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşturmayın.." "Allah, kendisine ortak koşturmasını asla bağışlamaz; bundan*

481 Buhâri, Tevhid 50; Müslim, Zikr 2

482 Al-i İmran 3/134; 42/37,40,43

483 Fussilet 41/34

484 Kasas 28/54

485 İsra 17/24; 3/159

486 Maide 5/2

487 Furkan 25/63

488 Buhâri, Bedu'l Halk, 7 ; Edep, 76, 18 ; Eyman,9; Libas,1,2; Müslim, Cihad,111; Fezail,79, 65; Cennet, 64; Birr, 69, 136; Eşribe,136 iman,147,172

489Nur 24/27,28; Nisa 4/86; Buhâri, İman, 20; İsti'zan,13,11,17,27; Cenaiz,2; Müslim, İman, 93; Selam,1,4,15,13

490 Zehebi, Şemsüddin, el Kebâir, el Mektebetü't Ticariye, 1397

başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur” ⁴⁹¹

2-Allah(cc)'tan başkalarını (put,şahıs,düşünce,heva,vb.) ilah edinmek:
“İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a denk tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler...”,*“Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Sen (Resûlüm!) ona koruyucu olabilir misin?”* ⁴⁹²

3-Allah(cc)'tan başkasına kulluk (dua ve tevbe etmek, yardım istemek) yapmak:
“Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler.” *“Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? (Oysa) onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.”* ⁴⁹³

4-Allah(cc)'a ve Rasulü(sav)'ne ve indirdiklerine isyan etmek, karşı gelmek:
“Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” *“Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.”* *“Âyetlerimizi yalanlayanlar ve büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”* ⁴⁹⁴

5-Şeytan ve dostlarına uymak, onların peşlerinden gitmek: *“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır. O size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”* *“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder”* ⁴⁹⁵

6-Allah(cc)'ın yasakladığı bir cana kıymak (öldürmek) ve intihar etmek:
“Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir...Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” *“Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar,*

491 Nisa 4/36,48; 733; Buhârî, Mezalim,3; Edep, 57; Müslim, Birr, 58, 32, 30

492 Bakara 2/165; Furkan 25/43

493 Zümer 39/3; Ahkaf 46/5

494 Ahzab 33/36; Nisa 4/14; A'raf 7/36

495 Bakara 2/168,169; Nur 24/21

*Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur ”*⁴⁹⁶

7-Fitne ve fesat çıkarmak: “O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.” “Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahtır..” “İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...”⁴⁹⁷

8-Zina ve zinaya götüren yollara yaklaşmamak: “Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.” “Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur ”⁴⁹⁸

9-İçki ve sarhoş eden şeylerle, kumar ve şans oyunlarından uzak durmak: “Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür...” “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”⁴⁹⁹

10-Allah ve Rasûlünün yasakladığı yiyecek ve içeceklerden kaçınmak: “Allah size, sadece ölü hayvanı kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa (başkalarının haklarına) saldırmaksızın, sınırı da aşmadan (bunlardan) yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir”, “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Vahşilerden, kesici dişi olan her bir hayvanın yenmesi haramdır.” “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm öldürülmek için hedef ittihaz edilmiş (ve mücesseme denilen) hayvanın yenilmesini, pislik yiyen (ve cellâle denen) hayvanın yenilmesini, sütünün içilmesini ve su tuluğunun ağzından su içilmesini yasakladı.”⁵⁰⁰

11- Allah(cc)'ın istemediği yollarla para kazanmak, mal,mülk edinmek

a-Faiz: “..Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.” “Şayet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Resûlü tarafından

⁴⁹⁶ Nisa 4/92,93; Furkan 25/68;

⁴⁹⁷ Bakara 2/205,217; A'raf 7/56

⁴⁹⁸ İsra 17/32; Furkan 25/68; ; Buhârî, Nikah,11; Mezalim,22; Kader,9 Müslim,Kadr,20;Hayz,74,31

⁴⁹⁹ Bakara 2/219; Maide 5/90,91

⁵⁰⁰ Nahl 16/115; 6/145; Müslim, Sayd 15; Tirmizi, Sayd 3, Et'ime 24; Ebu Davud, Et'ime 25

(faizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun”) “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁵⁰¹

b-Hırsızlık, gasb: “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır..”⁵⁰²

c-Rüşvet: “Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hakimlere (idarecilere veya mahkeme hakimlerine) vermeyin.”⁵⁰³

d-Yetim malı yemek: “Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır.” “Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir”⁵⁰⁴

e-Eksik ölçüp tartmak: “...ölçü ve tartıyı adaletle yapın..”⁵⁰⁵

f-Allah(cc)’ın ayetlerini menfaat karşılığı satma: “Allah’ın indirdiği kitaptan bir şeyi (âhir zaman Peygamberinin vasıflarını) gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır” “Allah’ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin! Şayet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan (sevap) sizin için daha hayırlıdır.”⁵⁰⁶

12-İnsanların arasını bozan, toplumu ifsad eden davranışlardan kaçınmak:

a-İftira etmek, yalan söylemek, yalancı şahitlik yapmak: “Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki, büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.” “Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin” “(O kullar), yalan yere şahitlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler”⁵⁰⁷

501 Bakara 2/275,279; Al-i İmran 3/130; Buhârî, Vasaya,23; Müslim,İman,145

502 Nisa 4/29,30;

503 Bakara 2/188

504 Nisa 4/2,10; Buhârî, Vasaya,23; Müslim,İman,145 .

505 En’am 6/152; Buhârî, Buyu,16,71; Müslim,Musakat; Müsned ,4,120

506 Bakara 2/174; Nahl 16/95

507 Nisa 4/112; Bakara 2/42; Furkan 25/72; Buhârî, Edep,6,69;İman,24; Müslim,Birr,103; İman,106,143,145

b-Zann, tecessüs, gıybet yapmak, laf taşımak: “Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”⁵⁰⁸

c-Kötü söz, alaya alma, lakab takma: “Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.”⁵⁰⁹

d-Kibirli davranma, gösteriş yapma(Riya): “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin.” “Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın..” “..Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız...”⁵¹⁰

e-Kin gütmek, hased etmek, başa kakma: “..Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!..” “..Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin..” “Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın..” “Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.”⁵¹¹

f-Fitne ve fesat çıkarma: “..Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahdır...” “Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler ona baş aşağı dalarlar (daldırılırlar)...”⁵¹²

g-Sözünde durmamak, emanete hıyanetlik yapmak: “Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahidini yerine getirin..” “Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz...” “Ey iman edenler! Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin; (sonra) bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz”⁵¹³

508 Hucurat 49/12; Buhârî, Rikak, 23; Edeb ,49, 50; Müslim, Birr,70,102;

509 Hucurat 49/11

510 İsrâ 17/37; Bakara 2/264,272;) Müslim, Zühd,46; Buhârî, Rikak,36

511 Haşr 59/10; Maide 5/8; Bakara 2/264;74/6 Tirmizi,Birr,18,24; Buhârî, Mezalim,3; Edep, 57 ; Müslim,Birr, 58,32,30

512 Bakara 2/191,217; Buhârî, İman,24; Müslim,İman,107

513 Nahl 16/91; Nisa 4/91; Enfal 8/27; Buhârî, İman,24; Müslim, İman,107-108

h-İsraf etmek ve cimrilik yapmak: “(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.” “Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”⁵¹⁴

i-Fiili ile sözünün aynı olmaması: “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır.” “(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”⁵¹⁵

13-Müslümanların dışında(kafirleri, müşrikleri, ehli kitabı, din düşmanlarını, münafıkları, şeytanı)veli, dost edinmemek: “Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah'a, aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?” “Ey iman edenler! Yahudileri ve hristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır.” “Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin...”, “...Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.”⁵¹⁶

14-Zulmetmek (Allah(cc)'a, Rasulüne, insanlara ve kendi nefesine): “Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.” Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır.” Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlıgayı ve esirgeyici bulacaktır.⁵¹⁷

15-İnsanları Allah(cc)'tan uzaklaştıran ve insanları rahatsız edici fiil ve davranışlardan korunma: “Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.” “Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler;”⁵¹⁸

Büyük günahlardan bazılarını ve insanlar arasındaki bazı davranışların nasıl olması gerektiğini Efendimiz (sav) bize bazı hadislerinde toplu olarak bildirmiştir. Hz.Peygamber(sav)'e bir adam kebâirden sormuştu, şöyle cevap verdiler:

⁵¹⁴ Furkan 25/67; İsra 17/26,27

⁵¹⁵ Saf 61/2-3; Bakara 2/44; Buhârî, Bed'ül halk,10; Müslim, Zühd,51

⁵¹⁶ Nisa 4/144;Maide 5/51; Münthime 60/1;11/45; Nisa 4/89;59/11; Nisa 4/119

⁵¹⁷ Lokman 31/13; 6/21,93; Nisa 4/30,110; Buhârî, Mezalim,10; Müslim ,Birr, 56,58, 61,117

⁵¹⁸ Münafikun 63/9; 23/3; 31/6;Ahzab 33/53; Buhârî, İman,39;Buyu,3; Tirmizi,Kıyamet,19

"Onlar dokuzdur!" buyurdular ve saydılar: "Şirk, sihir, insan öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadınlara iftirada bulunmak, anne ve babaya haksızlık, kıbleniz olan Beytu'l-Haram (da masiyet işlemey)i sağlığınıza veya ölümünüzde helal addetmek."⁵¹⁹

"Resulullah aleyhissalâtu vessalâm buyurdular ki: "Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüs etmeyin, haber koklamayın, rekâbet etmeyin, hasedleşmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları, Allah'ın emrettiği şekilde kardeş olun.

Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona (ihânet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez. Kişiye şer olarak, müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer müslümana haramdır.

Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takva şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti- : Sakın ha! Birinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir müslümanın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz.⁵²⁰

III-Mubah Fiiller:

Kur'an'da emir ve yasakların dışındaki hususlar, Allah(cc)'ın hakkında hüküm va'z etmediği ve yapıp yapılmamasını bizim tercihimize bıraktığı mubahlardan oluşur.⁵²¹ İki kısımda mütala edilir.

a- Zaruri, haci ya da tekmili olan bir aslın hadimi, onun yardımcısı mahiyetinde olan mubah(Allah'ın helal kıldığı şeylerden yemek, içmek, faydalanmak vb)

b- Böyle olmayan mubah(talak, oyun ,eğlence vb.)⁵²²

Mubahların sınırı geniştir. Bir kısmı Kur'an'da belirtilmişken büyük bir kısmı belirtilmemiştir. "Eşya da asıl olan mubahlık" prensibi gereği yapılmasında ya da terkinde bir sakınca görülmemiştir. Mubah asıl, onun dışındaki emir ve yasaklar fe'rdir. Hatta mubah bırakılan bu hususların, emir ya da yasak kılınmasında yasaklamıştır. "Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak «Bu helâldir, şu da haramdır» demeyin, çünkü Allah'a karşı

519 Ebu Dâvud, Vesâya 10; Nesâi, Tahrim 3,

520 Buhari, Nikah 45, Edeb 57, 58, Feraiz 2; Müslim, Birr, 28-34

521 Mubah konusuyla ilgili geniş bilgi ve izah için , Şatibi, age, c.1,s.101-177

522 Şatibi, age, c.1, s.121-122,130

yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler"⁵²³

Kur'an'da mubah davranışlardan bazen (حل, لاجناح, لاخرج) gibi fiillerle⁵²⁴ bahsedilirken genelde bahsedilmez ve helal kılınan şeylerden makul ölçülerden yararlanmayı bildirir. *"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır."* *"Artık, Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin, eğer (gerçekten) yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, onun nimetine şükredin."* *"«Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim»"*.⁵²⁵

Mubahlar, genelde örf, adet ve ananelerle beslenmekte ve onlar tarafından şekillendirilmektedir. Kur'an ve Sünnet'teki "âdâb" ile ilgili tavsiyeler bu mubah fiillerin yapılma çerçevelerini gösterir. Mubah fiiller işlenirken, Allah ve Rasûlünün va'z etmiş olduğu prensipler ihlal edilmemelidir. Bu temel prensipler ihlal edilirse fiil mubah olmaktan çıkar. O halde, temel esaslara aykırı olmayan, zaman, mekan ve kişilere has tutum ve davranışlarda, güzel oldukları müddetçe "Ahlâk" çerçevesi içine dahil edilebilir. Kur'an ahlakı, adalet ve merhameti emreden ve içinde ferdi, ictimai, beşeri ve ilahi unsurların sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğu bir kanundur. Bunların temel merkezide TAKVA dır.

IV-Takva

Kur'an Ahlâkı'nın üzerine bina edildiği ve diğer ahlâki sistemlerde bulunmayan en temel kavram takva dır. Arapça (وقي) fiilinden türetilmiş olan bu kavram lugatte; *"kuvvetli bir himayeye girerek korunmak"*, *"kendisini sakınıp korumak"*, *"muhafaza etmek"*, *"dikkatli ve uyanık olmak"* gibi anlamlara gelirken⁵²⁶, ıstılahta; *"insanın kendisini Allah'ın koruması altına koyarak ahirette zarar ve acı verecek şeylerden iyice koruması, diğer bir ifade ile günahlardan sakınması ve iyiliklere sarılması"* diye tarif olunurki ,gerçek korku ve sevgi ile ilgili olarak biri var olana diğeri olmayana ait iki itibara sahiptir.⁵²⁷ *"kendisiyle bir şahsın doğru ve yanlış ayırtetme kabiliyetine eriştiği ve bunu başarabilmek için gerekli çabaya*

⁵²³ Nahl 16/115

⁵²⁴ Bakara 2/187,235,275

⁵²⁵ Bakara 2/168; Nahl 16/114; Mû'minun 23/51; 2/57,172; 5/88; 7/32

⁵²⁶ Yazır, age, c.I, s. 161; Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı, s. 10, Ankara, 1997

⁵²⁷ Yazır, age, c.I, s. 161

götüren, tutum veya daha doğrusu zihin halidir”⁵²⁸ “Allah’a karşı sorumluluk bilinci duymak”⁵²⁹ gibi tarifler yapılmıştır.

Kur’an da çeşitli kullanımlarla ikiyüzelialtı yerde⁵³⁰ luğavi ve ıstılahi anlamlarda kullanılan ‘takva’, buralarda;

1-Ebedi azaptan sakınmak için Allah’a şirk koştuktan kaçınmakla iman “onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı”(48/26)

2-Büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten sakınmak ile farzları eda etmektir ki, şer’an(İslâmda)bilinen takva budur “O(peygamberlerin gönderildiği) ülkelerin halkı inansalar ve (günahdan) sakınsalardı” (7/96)

3-Kalbin sırrını Allah’tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün varlığı ile Allah Teâla’ya yönelmek ve çekilmedir ki bu da “Ey iman edenler! Allah’tan, O’na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.”(3/102)⁵³¹

Takva’nın temelinde korku olduğunu ve bununla imanın temelini ve merkezini oluşturduğunu söyleyen İzutsu, ‘Allah’a iman etmek kısa tanımıyla, O’ndan kafirleri inatçı küfürlerinden dolayı ebedi Cehennem ateşi ile cezalandıracak olan korkutucu Yargıç, Kıyamet Gününün Rabbi olarak korkmak demektir’ şeklinde açıklamakta ve şu ayetleri delil göstermektedir. “Allah’tan korkun; eğer müminler iseniz”.(5/57) “(O takvâ sahipleri ki) onlar, görmedikleri halde Rablerine candan saygı gösterirler. Yine onlar, kıyametten korkan kimselerdir”(21/49) “Allah buyurdu ki: İki tanrı edinmeyin! O ancak bir Tanrı’dır. O halde yalnız benden korkun! Göklerde ve yerde ne varsa, O’nundur, din de yalnız O’nundur. O halde Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?”(16/51,52) “Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da (öyle) tabakalar var. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Yalnızca benden korkun”.(39/16) “Ey iman edenler! Allah’tan, O’na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin”(3/102) “İşte o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur, inanmışsanız onlardan korkmayın, Benden korkun”.(3/175)⁵³² ve bu korku sıradan bir hayvan ya da polis korkusu değildir. Bu korku, ‘sorumluluk endişesi/korkusudur’.⁵³³Bu korku, -buna sakınmada denebilir- Allah’ın azabının ve kıyamet günün dehşetinden⁵³⁴

528 Fazlurrahman, Allah’ın Elçisi ve Mesajı, s. 62

529 Esed, age, s. 1288

530 Fuad Abdulbaki, age, s. 758-461

531 Yazır, age,c.I, s.162; c.3, s.336

532 İzutsu, age, s. 259-264

533 Fazlurrahman, Allah’ın Elçisi ve Mesajı, s. 11

534 Lokman 31/33; 2/24,48,123; 3/131

Allah(cc)'ı kızdırmaktan ve O'na isyan etmekten⁵³⁵ en zirve şekliyle hakkıyla kulluk edememekten korkmaktır.

Kur'an daki kullanımlar ahlâki bir anlam taşır buda "Ahlâki bozulmaya karşı uyanık olma"veya "kendini Allah'ın cezasına/gadabına karşı koruma" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kur'an da iman, İslâm ve takva bir arada zikredilmektedir. Bu kullanımlarda "dikkat edilmesi gereken ilk husus, iman her şeyden evvel iç yaşantıyla (her ne kadar açık davranışa götürmeside gerekiyorsa) alakalıyken ve İslâm (Allah'ın Kanununa teslim olma) da görünen davranışları ifade ederken(elbette deruni boyutu imana delalet eder), takvanın hem imanı hemde teslim olmayı(İslâmı) kapsadığıdır⁵³⁶

Kur'an'daki kullanımlarda takva, inanç ve ibadetlerin temel hedefidir.⁵³⁷ İnsana iyi ile kötüyü ayırtedecek(furkan)melekenin verilmesi, hidayete ermesi ve Ahiret kurtuluşu içinde ön şart takva sahibi olmaktır.⁵³⁸ Yine amellerin kabulü için bazen ön şart olurken⁵³⁹ bazende halis bir kulluktan sonra elde edilecek bir erdem olarak karşımıza çıkıyor.⁵⁴⁰ İnsanı maddi ve manevi tehlikelerden koruyan en iyi elbise, insanın elde edebileceği en iyi azık ve insanların derecelendirilmesinde en iyi ölçüdür⁵⁴¹

Allah(cc) takva sahibi olanlarla beraber olacağını,⁵⁴² onların günahlarını örtüp işlerini kolaylaştıracağını ve kendilerine çıkış yolu vereceğini de bildirmekte, takva sahiplerini mü'minler olarak vasıflandırmakta, ve kurtulanların bunlar olacağını bildirmektedir.⁵⁴³

H.z.Peygamber(sav) de hadislerinde takvanın değişik yönlerine temas etmiştir.

"Her nerede olursan ol Allah'tan ittikâ et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlâkla muamele et." "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu. *"Ağız ve ferc!"* buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular: *"Allah'a takva ve güzel ahlâk!"* buyurdular."

Übey İbnu Ka'b (ra), *"Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi. Onların takva sözünü tutmalarını sağladı"* (Feth, 26) ayetinde geçen "takva sözü"nden, Lailahe illallah'ın kastedildiğini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den işittiğini söylemiştir.⁵⁴⁴

535 Maide 5/2;6/155;59/7

536 Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı, s. 10-11,20

537 Tevbe 9/8;5/2,8;2/237

538 Bakara 2/2;7/128;8/29;39/73

539 Hacc 22/37;5/27

540 Bakara 2/21;57/28

541 Araf 7/26; (2/197; 49/13

542 Nahl 16/128;2/194

543 Maide 5/2-5; 2/2

544 Tirmizî, Birr 62,65; Tefsir, Feth;

“Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takva şuradadır -eliyle göğsünü işaret etti”⁵⁴⁵

Görüldüğü gibi takva, günümüz insanlarının algıladığı anlamda dar ve sığ bir anlam örgüsü içinde ve yalnızca zahiri şeyleri ifade eden hususlarla açıklanamamaktadır. Bilakis insanın inanç-ibadet, dünya-ahiret, niyet-amel bütün hareketlerinin zemini ve bunları kuşatıcı bir içeriğe sahiptir. İnsanın takva sahibi olmasının tek yolu, kendi güçlerini ve kendi doğasına Allah'ın koyduğu sınırları iyi kavramasıdır. İnsan ne Allah gibi hürdür ne de taş gibi biçaredir. O, ne çok yüce ne de çok aşağıdır; ne her şeyi bilen ne de cahildir. İşte insan, ancak bu çerçeve içerisinde kalarak ahlaki enerjisini en üst düzeye çıkıp gelişme gösterebilir; bu da takvanın özüdür.⁵⁴⁶

Ayet ve hadislerden ortaya çıkan sonuç şu ki, Kur'an'a göre insan başıboş ve kendi haline bırakılmamıştır. Kendine akıl-irade verilmesinden ve toplum içerisinde yaşama zorunluluğundan dolayı bazı hususlarla da sorumlu tutulmuştur. İnsanın bu sorumluluğu başta

- 1-Allah'a, Hz.Peygamber(sav)'e ve Kur'an'a karşı,
- 2-Kendi nefesine ve aile fertlerine karşı,
- 3-Toplumdaki diğer insanlara,
- 4-Kainata ve kainatın içindeki canlı cansız diğer varlıklara şeklinde özetlenebilir.

Kur'an Ahlâk'ındaki emirler ve yasaklar, bu sorumlulukları yerine getirmeye, Allah'ın ve başkalarının haklarına tecavüzden ve toplumu ifsad eden fiillerden sakındırmaya, olgun, yaşanabilir bir toplum oluşturmaya matuf olduğu görülmektedir. Bunlar aynı zamanda temel insan hak ve özgürlüklerinin ölçülerini ve sorumluluk boyutlarını da belirlemektedir.

Kur'an, Ahlâkın temel prensip ve ilkelerini belirlerken, bunların detaylarını ve Kur'an da bulunmayan kısımlarının düzenlemesini Hz.Peygamber(sav)' e bırakmıştır. Bunlarda va'z edilmeyen gerekli düzenlemeleri de örf, adet, gelenek çerçevesinde mevcut otoriteye bırakmıştır. İslâm'ın temel prensiplerine aykırı bir olmadığı müddetçe de her türlü fiili mubah saymış ve konuda geniş bir alan bırakmıştır. Buda insanların daha rahat ve kolay bir yaşam sürmesine yönelik bir durumdur.

Kur'an Ahlâkında bir şey emredilirken ya da yasaklanırken, insan unsuru her türlü durumuyla göz önünde tutulmuş teklif ona göre yapılmıştır. Teklif yapılan hususun gayeleri ve sebepleri, yapılırken takınılması gereken tavırlar, fayda ve zararları, muhtemel sonuçları ve bunlar içerisinde tercih edilenleri de zikredilerek insanın doğruyu kolayca bulmasına yardımcı olunmuştur.

⁵⁴⁵ Buhari, Nikah 45, Edeb 57, 58, Feraiz 2; Müslim, Birr 28-34

⁵⁴⁶ Fazlurrahman, Allah'ın Elçisi ve Mesajı, s. 18

Kur'an Ahlâkı, insanın yalnızca vicdanına hitap eden soyut bir ahlâk sistemi değildir. İnanç ve ibadetler olmadan yalnızca vicdani bir tatmin, örfi, nezaket ve adab kurallarından ibaret görmemiz mümkün görünmüyor. Ahlâki ilkelerden inanç ve ibadetler onun temelini oluştururken, emir ve yasaklar omurgasını mendup ve mubah davranışlarda onun zirvesini oluşturmaktadır.

Ahlâk konusu, ayet ve hadislerde çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. Güzel ahlâkı anlatmak için; iman, islâm, ilim, birr, helal, tayyib, husn, hayr, maruf, zikr, ihlas, şükür, haya, iffet, ihsan, dua, tevbe, huşu, sabır, tevekkül, hilm, rıfk, aff, şecaat, adalet, hikmet ve takva gibi kavramlar, kötü ahlâkı anlatmak için de; inkar, şirk, nifak, fisk, fücür, bağy, cehalet, ma'siyet, ism, habis, gubuh, haram, şer, zulüm, seyyie, cürm, fuhuş, münker gibi kavramlar kullanılmıştır.

III-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN KULLUK BOYUTU

İnsanın yaratılış gayesi Allah(cc)'a kulluktur. “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”⁵⁴⁷ Peygamberler ve kitapların gönderiliş gayeleri de insana yaşamı boyunca Allah(cc)'a kullukta rehberlik etmesi, yol göstermesidir. Bu yönüyle Kur'an, kulluk kitabıdır. İnsana kulluk esnasında gerekli olacak temel prensipler bu kitapta verilmiştir. Kur'an'ın ihtiva ettiği konuları en genel anlamıyla;

1-İnançla ilgili konular

2-Ahlâkla ilgili konular

3-Amelle ilgili konular, şeklinde sıralamak mümkündür.⁵⁴⁸

Bunlardan “ahlâk” ile ilgili konuları önceki bölümde incelemiştik. Bu bölümde inanç ve ibadetle ilgili konuları detaylı olarak işleyeceğiz.

A-Kur'an Düşüncesinin İnanç Boyutu:

Kur'an düşüncesinin itikâdi yönü genel olarak üç temel üzerine bina edilmiştir.Bunlar;

I-Tevhid (Uluhiyyet): Rububiyet ve Uluhiyetle ilgili konularla, Allah(cc)'ın zat ve sıfatlarını konu edinir.

II-Risalet (Nübüvvet): Peygamberlik ve peygamberlik müessesesi ile ilgili (kitaplar, melekler, mucize vb.) hususları konu edinir.

III-Ahiret (Semiyyat): kıyamet ve ölüm sonrası ile ilgili hususları konu edinir.⁵⁴⁹

İnanç esasları, şüphe götürmeyen ve kesin bir inançla kalben inanılması gereken hususlardır. Bunlar bölünme, parçalanma ve şüphe kabul etmezler. Böyle olmayan iman makbul iman olarak görülmemektedir. “İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde «Allah'a ve ahiret gününe inandık» derler.”⁵⁵⁰

İnanç esaslarının temel gayesi; insanları Allah(cc)'ın dışındaki sahte ilahlara kulluktan kurtarıp, alemdeki her şeyin rabbi olan tek Allah(cc)'a kul etmektir. Bundan dolayıdır ki Kur'an'ın üzerinde en çok durduğu konu budur. Hem inanç, ibadet, ahlâkla ilgili ayetlerde hem de Kur'an'da bulunan diğer ayetlerdeki temel mesaj, insanın kendini yoktan yaratan Rabbini bilmesi ve yalnız O'na kul olması gerçeğidir. Hz. Adem(as)'den bu yana gönderilen nebiler ve kitaplarındaki gaye de budur.

Kur'an'daki iman amel ilişkisine gelince bunları birbirinden ayırmak gerçekten güçtür.

⁵⁴⁷ Zariyat 51/ 56

⁵⁴⁸ Zeydan Abdülkerim, age, s.154 ; Gölcük- Toprak , Kelam, s.76

⁵⁴⁹ Topaloğlu , “İslâm” mad., DİA, XXIII/6, İstanbul, 2001

⁵⁵⁰ Bakara 2/8; Hucurat,49/14

Çünkü bunlar Kur'an'da ayrı ayrı da zikredilmekte, birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. Kur'an'da iman ve amel ayrı olarak zikredilmekte, *"Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir.."*⁵⁵¹ çoğu zamanda müminlerin özellikleri olarak birbiriyle bağlantılı zikredilmektedir. *"Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."*⁵⁵² *"İman edip de güzel davranışlarda bulunanlar (bilmelidirler ki) biz, güzel işler yapanların ecrini zâyi etmeyiz."*⁵⁵³ Bu da amel, imandan bir cüz müdür, değil midir tartışmasını beraberinde getirmektedir.

Kur'an'da, amelsiz inanç kabul ediliyor gibi görünse de, imanla amelin beraber zikredildiği ayetler dikkate alınırsa, bunun tasvip edilen bir davranış olmadığı görülüyor. Kur'an tarafından ideal olarak kabul edilen durum, imanın amel ile bütünleşmesidir. Ameller imanın alameti ve yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu en iyi açıklayan ise Hz.Peygamber(sav)' in *"İman yetmiş küsur bölümdür. En üstte "Allah(cc)'tan başka ilah yoktur" sözünü kabul etmek ve en altta "İnsanlara sıkıntı veren bir nesneyi yerden kaldırmak" bulunmaktadır, haya da imanın bir parçasıdır."*⁵⁵⁴ hadisidir. Ehl-i Sünnet alimlerimiz, bu tür hadisleri kamil iman, olgun müminin imanı şeklinde anlamışlardır. Bunların yanında iman ve ameli ayrı ayrı konu edinen ayetler⁵⁵⁵ ve hadisler⁵⁵⁶ ile samimi olarak *"Allah(cc)'tan başka ilah olmadığına"* inanan kişinin cennete gireceğine ilişkin haber de⁵⁵⁷ amelin imandan bir cüz olmadığını göstermektedir.

Kur'an'da iman ve islâm kelimeleri bazen birbirlerinin muradifi olarak *"Çünkü Rabbi ona: Müslüman ol, demiş, o da: Âlemlerin Rabbine boyun eğdim, demişti."*⁵⁵⁸ *"..Halbuki o küfür sözünü elbette söylediler ve müslüman olduktan sonra kâfir oldular..."*⁵⁵⁹ bazende farklı manalarında kullanılmıştır. *"Bedevîler «İnandık» dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama «Boyun eğdik» deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itaat*

⁵⁵¹ Bakara, 2/ 177 bnz için; 2/ 285; 4/ 136

⁵⁵² Asr 103/ 1-3

⁵⁵³ Kehf 18/ 30 bnz için; 10/ 9; 4/ 173; 2/ 3-4

⁵⁵⁴ Müsned,c.11,414 Hadislerde geçen imanın şubelerine alametlerinde sayılan hususlar için ; el- Müsned çev. Oral Rıfat, Sarı Süleyman, c.1, s.102,103,119; Erdem, Sabri, İslâm'da İnanç Esaslarına Farklı Bir Yaklaşım, İslâmi Araştırmalar, 27-40, c13, sayı 1, Ankara, 2001

⁵⁵⁵ Nisa 4/136; bnz. için, Bakara 2/177,285; 6/17,18; 10/67; 13/11...

⁵⁵⁶ Buhârî, İman,37; Müslim, İman,1

⁵⁵⁷ Buhârî., Rikak,13, Enbiya, 48; Müslim,İman,46; Müsned,11,451, v,160

⁵⁵⁸ Bakara 2/ 131

⁵⁵⁹ Tevbe 9/ 74 bnz için ; 62/ 102; 4/ 94; 39/ 54; 10/ 72, 84; 51/ 35-36

ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁵⁶⁰ Ayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, iman ve İslâm kelimelerinin aynı mana ve gayeyi taşıdıkları görülecektir. İman ve islâm kelimeleri, İslâmın temellerini belirten hadislerde ve özellikle de cibril hadisinde iman-inanç; İslâm-amel olarak bildirilmiştir.⁵⁶¹

I-Tevhid

Tevhid konusu Kur'an'da geniş bir yelpazede incelenmektedir. Tevhidin iki yönü bulunmaktadır.

a-İlahi yönü (Uluhiyet); Allah(cc)'ın otoritesinin paylaştırılamaması

b-Beşeri yönü (Ubudiyet); kulun en üst düzeyde, sevmeye ve sayılmaya layık tek varlık olarak Allah(cc)'ı kabul etmesi, başka hiçbir varlığa, beşer üstü bir sevgi ve itaat hissi duymamaktadır.⁵⁶²

a-Allah(cc)'ın Zatıyla İlgili Olanlar(İlâhiyat-Uluhiyyet)

1-Allah(cc)'ın varlığı ve birliğinin delilleri: Bu konuda bir çok ayet mevcuttur. Allah(cc), çeşitli ifadeler,(ehad,vahid,vahd) kelimeler ve kendinden başka hiçbir varlıkta olmayan sıfatlarla kendisini tanıtır. Allah(cc) varlığının, birliğinin, güç ve kudretinin delili olarak;

2-İnsanın kendisini; “Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!”⁵⁶³ “İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş.”⁵⁶⁴ “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır! O, (döl yatağına) akıtılan meninin içinden bir nutfe (sperm) değil miydi? Sonra bu, alaka (aşılanmış yumurta) olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti. Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişi var etmişti. Peki (bunları yapan) Allah'ın, ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi?”⁵⁶⁵ “Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”⁵⁶⁶ “Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tA'rafa) yayılan insanlar oluverdiniz.”⁵⁶⁷

3-Tabiatı, içindekilerini ve tabiatın nizamı; “O ki, birbiri ile âhenkli olarak yedi göğü

560 Hucurat 49/ 14

561 Buhârî, İman,37; Müslim, İman,1, Mûsned, IV, 363,364

562 Topaloğlu, “İslâm” mad. , DİA, .23/7

563 Abese 80/17

564 Yasin 36/77

565 Kıyamet 75/ 36-40

566 Nahl 16/ 78

567 Rum 30/ 20 bnz için; 2/ 21; 4/ 1; 16/ 70; 30/ 27; 36/ 83; 55/ 14-16; 80/ 17,22; 87/ 1-5

yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?"⁵⁶⁸ "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."⁵⁶⁹

4-Diğer yaratıkların zayıflığını;"O halde, yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Hâla düşünmüyor musunuz?" "Allah'ı bırakıp da taptıkları (putlar), hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır."⁵⁷⁰

5-İnsana verilen nimetleri; "Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla (kupkuru), ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece (mezarlarınızdan) çıkarılacaksınız. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar vâretmiştir ki, böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin ni'metini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz (demelisiniz)."⁵⁷¹ gösterir ve bunların akabinde bu nimetleri veren Allah(cc)'a şirk koşulmadan kulluk yapılmasını ister.

-Allah(cc) kendi sıfatlarından da bahseder. Bu sıfatlar, Kur'an'da sınıflandırılmasa da kelam alimleri sınıflandırmaya tabi tutmuşlardır.

Sıfat-1 Nefsiyye: Vücut (57/3)

Sıfat-1 Selbiyye : Kıdem (57/3) Bekâ (55/26-27) Vahdaniyet (112/1-3) Muhalefetün li-l havâdis (42/11) Kıyam bi nefsihi (35/15)

Sıfat-1 Subutiyye: Hayat (3/2) İlim(587) Semî (2/127) Basar(4019) İrade(81/29) Kudret(3/26) Kelam (71/43) Tekvin (16/40)

Sıfat-1 Haberiyye :Yed (3/73) Vech(2/115) istiva (2/29)

Fii'li Sıfatlar: Tahlik (59/23) İhda ve ihlal (7/178,186) İrsal ve inzal (2/213) Ba's ve haşr (31/28;6/49) Ten'im ve ta'zib (5/8)⁵⁷²

Bu sıfatlar yalnızca Allah(cc)'a hastır. Allah(cc) zatına ait bu özelliklerle kendini yaratılmışlardan ayırmıştır. Bazılarının tecellileri yaratılmışlarda görülse de bunlar Allah(cc)'ın sıfatları gibi sonsuz değil, sınırlı özelliklerdir. Sıfatlara Kur'an'da bildirildiği şekilde inanmak, çok fazla te'vil ve yoruma gitmemek gerek. Çünkü bunları biz, bize bildirildiği ve anladığımız kadarıyla bilebiliriz. Bunların künhüne vakıf olmak bizim gücümüz dışındadır.

568 Mulk 67/3

569 Enbiya 21/22 benz; 41/37; 16/12; 23/21-22; 2/164

570 Nahl 16/17,20; Ra'd, 13/16 benz; 7/191, 195; 22/73

571 Zuhuruf 43/11-14 benz.; 45/3-5; 16/14; 50/9-11

572 Gölcük- Toprak, Kelam, s.205

-Rabbimiz(cc) bu sıfatlar dışında bazı isimlerle de anılır. Bunlar “el-Esmâü'l Hüsnâ” olarak bilinen isimlerdir. Bunlar yukarıda ki sıfatları da içine alır ve Kur'an'ın hemen hemen her sayfasında karşımıza çıkar. “O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır. O, öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. O, mülkün sahibidir, eksiklikten münezzehtir, selâmet verendir, emniyete kavuşturandır, gözetip koruyandır, üstündür, istediğini zorla yaptıran, büyüklükte eş olmayandır. Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir.”⁵⁷³ Toplu olarak hadislerde karşımıza çıkan “el-Esmâü'l Hüsnâ” doksan dokuz isim olarak bildirilir. “Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları ezberlerse cennete girer. Allah tektir, teki sever.”⁵⁷⁴

“O Allah ki O'nda başka ilâh yoktur. Er-Rahman'dır. Er-Rahim'dir. El-Meliku'l-Kuddûsu, es-Selâmu, el-Mü'minu, el-Müheyminu, el-Azîzu, el-Cebbâru, el-Mütekebbiru, el-Hâliku, el-Bâriu, el-Musavviru, el-Gaffâru, el-Kahhâru, el-Vehhâbu, er-Rezzâku, el-Fettâhu, el-Alîmu, el-Kâbizu, el-Bâsîtu, el-Hâfidu, er-Râfiu, el-Muizzu, el-Müzillu, es-Semîu, el-Basîru, el-Hakemu, el-Adlu, el-Latîfu, el-Habîru, el-Halîmu, el-Azîmu, el-Gafûru, eş-Şekûru, el-Aliyyu, el-Kebîru, el-Hafîzu, el-Mukîtu, el-Hasîbu, el-Celîlu, el-Kerîmu, er-Rakîbu, el-Mucîbu, el-Vâsiu, el-Hakîmu, el-Vedûdu, el-Mecîdu, el-Bâisu, eş-Şehîdu, el-Hakku, el-Vekîlu, el-Kaviyyu, el-Metînu, el-Veliyyu, el-Hamîdu, el-Muhsî, el-Mubdiu, el-Muîdu, el-Muhyi, el-Mümîtu, el-Hayyu, el-Kayyûmu, el-Vâcidu, el-Mâcidu, el-Vâhidu, el-Ahadu, es-Samedu, el-Kâdiru, el-Muktediru, el-Muahhiru, el-Evvelu, el-Âhiru, ez-Zâhiru, el-Bâtînu, el-Vâli, el-Müte'âli, el-Berru, et-Tevvâbu, el-Müntekimu, el-Afuvvu, er-Raûfu, Mâliku'l-Mülki, Zül-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksitu, el-Câmiu, el-Ganiyyu, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârru, en-Nâfiu, en-Nûru, el-Hâdî, el-Bedîu, el-Bâki, el-Vârisu, er-Reşîdu es-Sâbüru.”⁵⁷⁵

b-İnanılması Gereken Diğer İnanç esasları

Rabbimiz ilahlığının delillerini sunduktan sonra bizlerden, kendisini inkar etmemimizi, kendisine şirk koşmamamızı ve yalnızca kendisini rab ve ilah tanıyıp kendisine ibadet ve itaat etmemizi istiyor. “(Resûlüm!) Şüphesiz ki Kitab'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak (ihlâs ile) kulluk et.”⁵⁷⁶ “De ki: Şüphesiz benim

573 Haşr 59/22-24

574 Buhârî, Daavât 68; Müslim, Zikr 5

575 Tirmizî, Daavât 87

576 Zümer 39/2,11,14

namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir.”⁵⁷⁷ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁵⁷⁸ “(Resûlüm)! De ki: Bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah’ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi.”⁵⁷⁹

Kur’anın üçte birine yakını, inanç ve inançla ilgili konuları ihtiva etmektedir. İmanla, inançla ve müminlerle ilgili ayetlerin sayısı (800) sekiz yüze yakındır.⁵⁸⁰ Rabbimiz kendisine imandan sonra inanılması gereken diğer hususlardan da bahseder. İnanç esasları olarak bilinen bu hususları şu şekilde sıralayabiliriz.

Allah(cc)’a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere, Ahirete, Kaza ve kadere iman gibi başlıklar altında zikredilir. *“Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab’a ve daha önce indirdiği kitaba iman (da sebat) ediniz. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam manasıyla sapmıştır.”*⁵⁸¹ Bunlardan kadere iman toplu olarak sayılan inanç esasları içinde yoktur. Ancak direk bu isimle olmasada dolaylı olarak Kur’an da kadere imandan da bahsedilmiştir. *“De ki: Allah’ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlâmızdır. Onun için müminler yalnız Allah’a dayanıp güvensinler.”*⁵⁸² *“Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de gerçeği bileceksiniz.”*⁵⁸³ Kadere iman kendi ismiyle hadislerde geçmektedir. *“Kul, hayrıyla, şerriyle kadere inanmadıkça, kendine (hayır ve şerden) isabet edecek şeyi atlatamayacağını, (hayır ve şerden) kaçacak olan şeyi de yakalayamayacağını bilmedikçe iman etmiş olmaz.”*⁵⁸⁴ İnanılması gereken bu hususlar Hz.Peygamber(sav)’ in hadislerindedir bulunmaktadır. *“Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna da inanmandır.”*⁵⁸⁵ Hatta imanın şubeleri sayılan hususlarda açıklanmıştır.

İnanç konusundaki temel prensipler Kur’an’da çok açık bir şekilde ve şıklıkla vurgulanır. İmanın ye’s halinde olmaması; *“...Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz”!*⁵⁸⁶ İmanda samimiyet ve ihlas

⁵⁷⁷ A’raf 6/162

⁵⁷⁸ Zariyat 51/56

⁵⁷⁹ Mü’min 40/66

⁵⁸⁰ Topaloğlu, “İslâm”mad DİA, 23/5

⁵⁸¹ Nisa 4/136; bnz. için, Bakara 2/177,285; 6/17,18; 10/67; 13/11...

⁵⁸² Tevbe 9/51;

⁵⁸³ Enam 6/67,17,18; 13/11..

⁵⁸⁴ Tirmizi, Kader 10

⁵⁸⁵ Buhari, İman 37; Müslim, İman 1

içinde olmak; “*Rablerine olan saygıdan dolayı kötülükten sakınanlar; Rablerinin âyetlerine inananlar; Rablerine ortak tanımayanlar; Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar; İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışırlar.*”⁵⁸⁷ İmanda sebat etmek, şüphe etmemek; “*Gerçek olan, Rabbinden gelendir. O halde kuşkulananlardan olma!*”⁵⁸⁸ Hidayetin, insanın istemesiyle Allah(cc)'ın elinde olduğu; “*(Resûlüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?*”⁵⁸⁹ gibi hususlar zikredilebilir.

c-Tevhidi Bozan Fiil ve Davranışlar

Kur'an, tevhidin dışındaki bütün inanış şekillerini batıl kabul eder ve batıla sebep olan ve tevhidi bozan unsurlardan da genişçe bahseder. Bunlar en geniş anlamıyla şirk, küfür ve nifaka sebep olan söz ve fiillerle ifade edilirken bunlardanda şu şekilde bahsedilir.

Allah(cc)'ı ilah kabul etmemek ve başkalarına tapmak,⁵⁹⁰ Allah(cc)'ın Rasulünü ve kitabını kabul etmemek,⁵⁹¹ Allah(cc)'ın diniyle alay etmek ve onu eğlence konusu yapmak,⁵⁹² Kendini Allah(cc) yerine koyma (tağut),⁵⁹³ Ahiret gününü ve melekleri inkar etmek,⁵⁹⁴ Allah(cc)'ın nimetlerine nankörlük etmek,⁵⁹⁵ Allah(cc)'ın dinine karşı mücadele etmek⁵⁹⁶ gibi hususlar zikredilir. Bunların dışında küfür sözler ve küfür halleri detaylı olarak akaid kitaplarında zikredilmektedir.⁵⁹⁷ Allah(cc)'ın dışında cansız put ve heykellere inanmak,⁵⁹⁸ Allah(cc)'la beraber başkalarına da kulluk etmek,⁵⁹⁹ Allah(cc)'tan başkasına dua etmek, dilekte bulunmak, kurban kesmek vb. tazimde bulunmak,⁶⁰⁰ peygamberleri ve din adamlarını rab edinerek putlaştırmak,⁶⁰¹ ataları körü körüne taklit etmek,⁶⁰² heva ve hevesi ilah

586 Enam 6/158; 10/91; 21/12,15

587 Mü'minin 23/57-61; 3/16,17

588 Bakara 2/147; 3/60; 6/114

589 Yunus 10/99,100; 12/103; 42/8

590 Âi-i İmran 3/79-80; 2/28

591 Bakara 2/34; 6/33; 27/14; 4/136

592 Tevbe 9/66; 18/56; 67/20

593 Bakara 2/257; 5/60,64; 4/60

594 Nisa 4/136; 16/22

595 Bakara 2/152; 14/29; 17/66-67

596 Enfal 8/36; 18/56-57

597 Gölcük, Toprak, age, s.131

598 Nisa 4/ 117 bnz; 7/91; 30/40

599 Müminun, 23/117 bnz; 5/76; 46/15

600 Zümer 39/3 bnz; 1/4 ; 2/165

601 Tevbe, 9/31 bnz; 3/79-80

602 Bakara 2/170; bnz; 5/103-104; 7/28..

edinmek,⁶⁰³ Kur'an'la peygamberle ve ayetlerle alay etmek,⁶⁰⁴ Allah(cc)'a çocuk isnad etmek,⁶⁰⁵ Allah(cc)'ın dışındakileri Allah(cc)'tan daha çok sevme, onları dost edinme ve onlardan şefa'at beklemek,⁶⁰⁶ cinleri ve melekleri Allah(cc)'a eş koşmak,⁶⁰⁷ kalben inanmadıkları halde inandıklarını söylemek,⁶⁰⁸ hak ile batıl arasında gidip gelmek,⁶⁰⁹ Allah(cc)'a ibadet ve itaatten hoşlanmamak bunları, gösteriş için yapmak,⁶¹⁰ insanları aldatmak, yalan söylemek, sözlerinde durmamak ve arkalarından çekiftirmek,⁶¹¹ insanlar arasında fitne ve fesat çıkarmak,⁶¹² mü'minlerle ve dinin ahkamıyla alay etmek,⁶¹³ Allah(cc) yolunda cimrilik yapmak,⁶¹⁴ kötölüğü emretmek, iyilikten alıkoymak⁶¹⁵

Tevhidin zıddı ve en amansız muhalifi şirk'tir. Bundan dolayı nebevi mücadelenin aslı şirkle mücadeledir. Kur'an, tevhidi bozan, zedeleyen bu unsurlardan bahsettiğı yerlerde, Allah(cc)'ın küfre razı olmayacağını ve kafirleri sevmediğini,⁶¹⁶ küfürden sakınmamız gerektiğini bildirir,⁶¹⁷ inkarcıları düşünmeye ve iman etmeye davet eder.⁶¹⁸ Mü'minlerinde bu fiillerden ve kişilerden uzak kalmasını ister. *“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediğı kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.”*⁶¹⁹ *“Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”*⁶²⁰ *“De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiğı halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim! De ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! (denildi).”*⁶²¹

603 Casiye 45/23 bnz; 47/12

604 En'am 6/25 bnz; 10/42-43

605 En'am 6/100 bnz; 10/68,70; 9/30 ; 2/116; 41/50; 5/18; 4/171

606 Tevbe 9/24 ; Yunus, 10/18 bnz; 2/165-166

607 Al-i İmran 3/80; En'am, 6/100

608 Bakara 2/8,13,14

609 Muhammed 47/25,26

610 Nisa 4/142; 9/81,86,107; 107/4-6

611 Mâide 5/41; 4/142; 2/9-10

612 Bakara 2/11-12,205; 9/47-48

613 Tevbe 9/64-65,124; 104/1

614 Nisa 4/37; 63/7; 57/24

615 Tevbe 9/67

616 Zümer 39/7; 3/32; 30/45

617 A'la 87/14,18,19

618 Bakara 2/164,242,252; 6/65,105,109

619 Nisa 4/48

620 Lokman 31/13

621 En'am 6/14 bnz.; 2/22; 10/105; 39/65; 22/31..

II-Risalet

İnanç konusunun ikinci unsuru risalettir. Kur'an da bu konu risaletle ilgili unsurları (peygamberliği, peygamberleri, kavimlerini, mesajlarını, mücadeleleriyle beraber risaletle alakalı olarak melekler, mucizeler ve kitapları) içine alacak şekilde geniş bir yelpazede incelenir.⁶²² Risalet konusu (nübüvvet) Kur'an'da nebi veya enbiya (haber verici) rasul, rusul veya mürsel (elçi) kelimeleriyle (500) beş yüze yakın yerde işlenmiş ve rasul kelimesiyle bazen meleklerde kastedilmiştir⁶²³

Kur'an'da peygamberliğin gerekliliğinden ve lüzumundan,⁶²⁴ peygamberliği Allah(cc)'ın dilediği kimselere vereceğinden,⁶²⁵ ve bunlar arasında inanma konusunda ayırım yapılmaması gerektiğinden bahsedilir.⁶²⁶ Peygamberlerin gönderiliş gayesi de; İnsanları tek olan Allah(cc)'a kulluğa çağırarak⁶²⁷ insanlara dini tebliğ etmek, pratik olarak açıklamak ve onlara örnek olmak⁶²⁸ insanları cennetle müjdelemek, cehennemle korkutmak⁶²⁹ inanılması gereken hususlara, kendilerine iman ve itaate davet⁶³⁰ Allah(cc)'ın dinini yüceltmek⁶³¹ ve insanlara rahmet olsun diye⁶³² gönderildiklerinden bahsedilir.

Peygamberlerin özelliklerinden de; sıdk,⁶³³ emanet,⁶³⁴ tebliğ,⁶³⁵ fetanet,⁶³⁶ ismet,⁶³⁷ beşer ve erkek olmaları,⁶³⁸ gaybı bilmemeleri⁶³⁹ gibi özellikler sayılabilir.

Kur'an da yirmi beş peygamber isimleriyle zikredilir, bunlardan bazılarının vahye muhatap oluşları, hayatları mücadeleleri ve özelliklerinden uzun uzadıya bahsedilirken bazılarının da kısaca bahsedilir. Bazı peygamberlerin ismi de surelere isim olmuştur. Kur'an da ismi geçen peygamberler şu şekildedir; Hz. Adem,⁶⁴⁰ Hz. İdris,⁶⁴¹ Hz. Nuh,⁶⁴² Hz. Hud,⁶⁴³

622 Tevbe 9/128; 2/98; 3/73-74

623 Fuat Abdulbaki, age, "Nebe" mad. s.686-687 "Rasele" mad. s.314,320

624 İsra 17/15; 6/131; 7/6; 11/117; 5/19

625 Hacc 22/75; 3/73-74; 16/2

626 Bakara 2/285

627 Nahl 16/36; 22/67; 28/8,7

628 Ahzâb 33/21,25;60/4,6; 13/40

629 Bakara 2/213; 4/165; 6/48

630 Bakara 2/98; 3/84; 70/103

631 En'am 6/19; 9/33

632 Tevbe 9/61,128; 44/5-6; 57/9

633 Meryem 19/41,51,56

634 Al-i İmran 3/161; 16/107; 4/18

635 Mâide 5/67; 46/23

636 Tevbe 9/128; 44/17

637 Tahrim 66/1; 9/43

638 Kehf 18/110; 3/164; 12/109

639 En'am 6/59; 10/20

640 Bakara 2/31-37; 4/116-120; 7/19-24; 20/116-124...

Hız.Salih,⁶⁴⁴ Hız.İbrahim,⁶⁴⁵ Hız.Lut,⁶⁴⁶ Hız.İsmail,⁶⁴⁷ Hız.İshak,⁶⁴⁸ Hız.Yakub,⁶⁴⁹ Hız.Yusuf,⁶⁵⁰ Hız.Eyyub,⁶⁵¹ Hız.Zülkifl,⁶⁵² Hız.Şuayb,⁶⁵³ Hız.Musa,⁶⁵⁴ Hız.Harun,⁶⁵⁵ Hız.Davud,⁶⁵⁶ Hız.Süleyman,⁶⁵⁷ Hız.İlyas,⁶⁵⁸ Hız.Elyasa,⁶⁵⁹ Hız.Yunus,⁶⁶⁰ Hız.Zekeriya,⁶⁶¹ Hız.Yahya,⁶⁶² Hız.İsa,⁶⁶³ ve Hız.Muhammed(sav)dir. Bunların dışında ismi zikredilmeyen peygamberlerinde oldukları bildirilmektedir.⁶⁶⁴ Peygamber olup olmadıkları tartışılan Lokman⁶⁶⁵ Uzeyr⁶⁶⁶ Zülkarneyn⁶⁶⁷ (as)lardan da bahsedilir.⁶⁶⁸

Kur'an, Hız.Peygamber(sav)'e de detaylı yer verir. Diğer peygamberlerle yukarıdaki sayılan özellik ve amaçlardan başka Hız.Peygamber(sav)' e ait hususiyetlerden de bahseder. yukarıdaki ortak özelliklere sahip olan Hız.Peygamber(sav)'in bunların dışında; üstün bir ahlâka sahip olduğu⁶⁶⁹ son peygamber olduğu⁶⁷⁰ ümmi bir peygamber olduğu⁶⁷¹ bütün insanlar için gönderildiği⁶⁷² önceki peygamberleri doğrulayıcı⁶⁷³ gibi özelliklerle ve hayatıyla

641 Meryem 19/56; 21/85,86

642 Hüd 11/25-46; 23/23-27; 26/105-118; 7/59-64...

643 Hüd 11/50-60; 7/65-74...

644 Hüd 11/61-65; 7/73-77; 26/141-157; 27/45-53...

645 Bakara 2/51-73; 125-131; 6/80-83; 19/41-50; 16/101-121; 20/70-82; 21/52-68..

646 Â'raf 7/80-84; 11/77-83; 15/61-77; 26/160-175; 27/54-58...

647 Meryem 19/54-55; 21/85-86; 37/100-107...

648 Bakara 2/136; 6/84; 29/27..

649 Hüd 11/69-73; 15/51-55; 38/45-47..

650 En'âm 6/84; 12/3-102

651 Sâd 38/41-44; 4/163; 21/83...

652 Enbiya 21/85-86; 38/48

653 Hüd 11/84-93; 7/85-93; 26/176-188; 29/36-37,189-191..

654 Bakara 2/40-102; 7/103-171; 18/60-82; 20/9-98; 26/10-67; 28/3-30...

655 Â'raf 7/142-150; 20/24-36; 21/48

656 Sebe 34/10-13; 38/17-30; 21/78-81..

657 Sâd 38/31-40; 27/15-44..

658 En'âm 6/85; 37/123-132...

659 En'âm 6/86; 38/48...

660 Nisa 4/163; 21/87,88; 37/140-146; 68/48-50...

661 Al-i İmran 3/38-41; 19/7-11; 21/89,90...

662 En'âm 6/85; 19/14,13

663 Al-i İmran 3/45-59; 4/156-171; 5/110-117...

664 Mü'min 40/78; 4/164

665 Lokman 31/12-19

666 Tevbe 9/30

667 Kehf 18/65-98

668 Peygamberlerle ilgili toplu bir Çalışma; Köksal, Mustafa Asım, Peygamberler Tarihi, T.D.V.yay., Ankara 1993

669 Kalem 68/4; 17/79; 33/21...

670 Ahzâb 33/40; 73/5...

671 Â'raf 7/157; 28/45,46; 29/48...

672 Enbiya 21/107; 34/28; 62/3...

673 Sâfât 37/37

ilgili olarak bazı pasajlarla anlatılır.

Kur'an risaletin unsuru olan kitaplardan da bahseder. Bunların en başında Kur'an gelir.⁶⁷⁴ Kur'an ın dışında Tevrat, İncil ve Zebur'dan da bahsedilir.

Tevrat: Kendi ismiyle (18) on sekiz yerde zikredilir.⁶⁷⁵ Buralarda Tevratın Hz.Musa(as)'a ve İsrail oğullarına indirildiğinden,⁶⁷⁶ özelliklerinden, İsrailoğulları tarafından tahrif edildiğinden vb. hususlar konu edilir.⁶⁷⁷

İncil: İncilden kendi ismiyle (13) on üç yerde bahsedilir.⁶⁷⁸ Buralarda İncilin Hz.isa (as)'a verildiğinden, hidayet, öğüt ve nur oluşundan,⁶⁷⁹ ve hristiyanların tahrif ettiğinden⁶⁸⁰ bahsedilir.

Zebur: Kur'an da kendi ismiyle (9) dokuz kullanım vardır. Bunlardan dördünde Hz.Davut(as)'a verilen zeburdandan bahsedilirken diğer yerlerde kitap, yazma ve suhuf anlamında kullanılmıştır.⁶⁸¹ Bu kitapların dışında Hz.İbrahim(as) ve Hz.Musa(as)'a verilen suhuflardan da bahsedilir.⁶⁸² bunlardan başka kitaptan bahsedilmez. Bazı peygamberlere verilen sahifeler hakkında ayet bulunmamaktadır. Bu sahifeler Hz.Peygamber(sav)' den rivayet edilen bir hadise dayanmaktadır.⁶⁸³ Yukarıdaki ismi geçen kitaplar kitap, hakk, hüda, furkan, nur, zikir, ayet, rahmet , burhan vb gibi isimlerle ifade edilmiştir.

Nübüvvetin kitaplarla ilgili diğer bir unsuru da vahiy ve vahiy meleğidir.⁶⁸⁴ Vahiy getiren melek Cebraildir.⁶⁸⁵ Cebraille ilgili olarak onun emin, üstün akıl sahibi, güçlü ve şerefli olduğundan bahsedilir.⁶⁸⁶ Bazı yerlerde de Cebrailden Ruh'u'l Kuds olarak da bahsedilir.⁶⁸⁷ Peygamberlerin peygamberliklerini isbat sadedinde kullandıkları mucizelerden de bahsedilir. Kur'an mucizeler konusunda ısrarcı olmaz. Mucizenin en son fırsat olarak gösterildiği görülür⁶⁸⁸ ve mucizelerin Allah(cc)'ın izniyle olacağı bildirilir.⁶⁸⁹ Kur'an'da

674 Kur'an la ilgili detaylı açıklama birinci bölümde verilmiştir.

675 Fuat Abdulbaki, age,s.158

676 Bakara 2/51,53,87; 6/154; 11/10; 32/23

677 Bakara 2/75,79,97; 3/65,75; 4/46

678 Fuat Abdulbaki, age,s.688

679 Al-i İmran 3/48; 5/46; 57/27

680 Bakara 2/79;3/65,78; 5/110

681 Fuat Abdulbaki, age,s329

682 Necm 53/36,37; 87/14,19

683 İbn Hibban,Muhammed bin Ahmed Ebu Hatim et-Temimi, Sahihu İbni Hibban, Beyrut,1414, c.2 s.77 ; Köksal, age, c.1,s.19

684 Vahiyle ilgili açıklama "Kur'an Düşüncesinin Bilgi Boyutu" bölümünde verilmiştir

685 Bakara 2/97; 16/102; 53/5

686 Şuarâ 26/193; 53/6; 81/19,21

687 Bakara 2/87,253

688 İsra 17/59

689 Ankebût 29/50; 40/78; 13/38

Hız.Peygamber(sav)'in mucizelerinden Kur'an, İsrâ, ayın yarılması olarak bahsedilir.⁶⁹⁰ Bunların dışındaki mucizeler hadislerde bildirilmiştir.

Diğer peygamberlere verilen mucizelerden de bahsedilir. Musa(as)'a ait olan; asa ve beyaz el⁶⁹¹ dokuz mucizesi, on iki pınarın fışkırması, denizin yarılması, çöldeki bıldırcın eti ve kudret helvası, İsa(as)'ın; babasının olmaması, beşikte konuşması, kuşları diriltmesi, kör ve alacaları iyileştirmesi⁶⁹², Salih(as)'ın devesi⁶⁹³, Nuh(as)'ın gemisi⁶⁹⁴, İbrahim(as)'ı ateşi yakmaması,⁶⁹⁵ Süleyman(as) ve Davut(as)'a verilen mucizeler,⁶⁹⁶ Yunus(as)'ın balığın karnında kalması⁶⁹⁷ gibi peygamberliği isbat sadedinde ve harikulade olan olaylardan bahsedilir. Kur'an daki bu mucizelerin gayesi, insanların apaçık gördükleri mucizeler karşısında kendi iradeleriyle iman etmelerini sağlamaktır. Mucize yapılacak en son tebliğdir. Mucizeden sonrada inanılmazsa o kavmin helak edilmesi hak olmaktadır.⁶⁹⁸

Kur'an'da risalet konusundan bahsedilmesi Allah(cc)'ın insanlara olan rahmetinin en açık tecellisidir. Allah(cc) insanlara peygamber göndermek, kitap indirmek ve bunlarla insanlara yol göstermek suretiyle rahmet etmiştir. Dini canlı yaşayan insanlar olması ve bu dininde yaşanılabilirliğini isbat içinde peygamberleri göndermiştir. Yine önceki kavimlerin düştükleri hataya düşmemeleri ve onlardan ders ve ibret almalarını sağlamak içinde geçmiş peygamberler ve ümmetlerden bahsedilmiştir.

III-Ahiret

“Ahiret” ölümden sonra başlayan ve mahşerdeki dirilişten sonra ebediyyen devam edecek olan bir hayattır.⁶⁹⁹ Kur'an ın en temel öğretilerden biri ahirettir. Kur'an daki ana hedeflerden biride insanı bu ebdilik yurduna hazırlamaktır. Bu konu Kur'an da genel olarak iki bölümde incelenir. İlki dünya daki nizamın bozulması ve ondan önceki durum (kıyamet), diğeri insanların tekrar dirilmeye başlayıp ve ebedi olarak devam edecek hayat(ahiret) Bunlar bazen birbirlerinin yerlerinede kullanılmıştır.⁷⁰⁰ Ahiret ve kıyamet sahnelerinin anlatıldığı bu yerlerde;

690 Ankebut 29/50,51;17/1; 54/1

691 Â'raf 7/107; 20/19,23; 17/101; 7/160; 26/63

692 Bakara 2/253; 3/46; 19/29,32; 349; 5/110

693 İsrâ 17/59; 7/73

694 Hûd 11/36,40

695 Enbiya 21/69

696 Enbiya 21/79,81,82;27/15,19; 34/12,14

697 Enbiya 21/87; 37/140,146

698 İsrâ 17/59

699 Gölcük Ş, Toprak S.,age, s.391

700 Bakara 2/30,113; 6/164; 3/9,28

Ahireti isbat sadedinde misaller verilerek insanlar inanmaya ve ikna edilmeye davet edilir, “Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız”.⁷⁰¹ Kıyamet ve Ahiret'in mutlaka meydana geleceğini dolayısıyla inanılması ve ahiret için hazırlık yapılması gerekliliğinden, “Allah'ın vâdi gerçektir, kıyamet gününde şüphe yoktur» dendiği zaman: Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; (onun hakkında) kesin bir bilgi elde etmiş değiliz, demiştiniz”⁷⁰² Dünya ile ahiretin karşılaştırılmasından “Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!”⁷⁰³ Kıyamet ve Ahiretin mahiyetini bilemediğimiz bir üfürüşle(sur)gerçekleşeceği “Artık Sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olur (kıyamet kopar).”⁷⁰⁴ Herkesin öleceğinden ve ölüm anındaki hallerinden “Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbet öleceksiniz.”⁷⁰⁵ Ve detaylarını anlatacağımız üzere ahiret hallerinden de(berzah, b'as, haşr, hesap, mizan, sırat, cennet, cehennem) bahsedilir.

a-Kıyamet ve öncesi

“Kalkmak, dirilmek ve doğrulmak anlamlarına gelen kıyamet, bu dünya nizamının bozulup, mahvedilmesi ve onun yerine yeni bir nizam ve dirilişi takiben yeni bir hayatın kurulmasıdır”.⁷⁰⁶ Kıyamet olayı, bu isimle ve muradif isimlerle Kur'an da onlarca ayette anlatılmaktadır. ‘kıyamet’ kelimesi kullanıldığı (70) yetmiş yerde hep ‘yevmü'l kıyame’ terkiibiyle kullanılmıştır.⁷⁰⁷ Bunun dışında ‘es-Sâa’,⁷⁰⁸ ‘el Hâkka’,⁷⁰⁹ ‘et Tâmmе’,⁷¹⁰ ‘el Vâkıa’,⁷¹¹ ‘es Sâhha’⁷¹² ‘el Kâria’⁷¹³ gibi müradiflerle de ifade edilmiştir.

701 A'raf 7/57;bnz için. 29/19; 6/94; 2/259,260;36/77-83..

702 Casiye 45/32; 4/38,39, ,59,162; 2/4,46,48

703 Ankebut 29/64; 93/4; 16/30,41

704 Hâkka 69/13,14; 27/87; 39/68

705 Mü'minun 23/15; 3/185; 2/155,157; 16/28,33

706 Gölçük Ş, Toprak S.,age, s.406-407

707 Fuat Abdalbaki, age, “kıyamet” mad. S.581

708 Kamer 54/1; 22/55; 45/27

709 Hâkka 69/1,3

710 Nâziat 79/34

711 Vâkıa 56/1

712 Abese 80/33

713 Kâria 101/1-2

Çoğunlukla Kıyamet sahnelerinin anlatıldığı bu yerlerde, kıyametin mutlaka gerçekleşeceği ve bunu yalnızca Allah(cc)'ın bildiği, “Kıyamet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır”⁷¹⁴ Kıyamet’in kopmasıyla kainattaki düzenin bozulmasından “İşte, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay biraraya getirildiği zaman!” “Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü, denizler birbirine katıldığı, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, insanoğlu (yapıp) gönderdiklerini ve (yapamayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlar.”⁷¹⁵ İnsanların bu olay esnasındaki dehşetli durumlarından “Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!”⁷¹⁶

Kıyamet öncesi bazı alametlerden(ayın yarılması, dabbe, duman, yecüc–mecüc, güneş ve ay tutulmaları) zanni olarak bahsedilmektedir “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı”, “Onlar, kıyamet gününün ansızın gelip çatmasını mı bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar!”⁷¹⁷ Kıyamet alametleri büyük ve küçük almetler şeklinde daha ziyade hadislerde anlatılmıştır. Kıyâmetin büyük alâmetleri ise şu hadis-i şerifte toplu olarak zikredilir: Huzeyfetu'l-Gifarı (r.a)'den rivayet edilmiştir: Biz bir gün kendi aramızda konuşurken, Hazreti Peygamber yanımıza çıkageldi. Bize "Ne konuşuyorsunuz?" dedi. Biz de "Kıyâmet gününden konuşuyoruz" diye cevap verdik. Hazreti Peygamber" Şüphesiz on alâmet görülmedikçe kıyamet kopmayacaktır" dedi ve "Deccâl'i, dumanı(duhan), Dâbbetü'l-arz'ı, güneşin batıdan doğmasını, İsa (a.s.)'ın yere inmesini, Ye'cüc ve Me'cuc'u, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında olmak üzere üç yer çöküntüsünü, son olarak da Yemen'den çıkarak insanları Mahşere sürecektir ateşin vuku bulacağını söyledi".⁷¹⁸ Bu anlatımlardaki temel amaç insanları kıyamete hazırlamaya çalışmaktır. Kıyamet alametleri ile ilgili rivayet edilen bazı hadislerin zayıf ve uydurma olduğuda söylenmektedir.⁷¹⁹

b-Berzah ve Kabir Hayatı

Kıyametten önce ölenler için ahiretteki dirilişe kadar kabir(berzah) hayatı vardır.⁷²⁰ Bu

714 Hacc 22/7; 31/34; 21/1;40/59; 15/85;56/13;77/7;33/63..

715 Kıyame 75/8,9;Tekvir 82/1-5; 69/13-16; 20/105-107

716 Hacc 22/1-2; 365; 75/1-12,22; 39/68

717 Kamer 54/1; Muhammed 47/18; 27/82; 44/9,14; 21/96; 75/7-9

718 Müslim, Fiten, 39

719 Yavuz, Y. Şevki, , “kıyamet” mad, DİA, 25/522-525

720 Kabir hayatı ile ilgili detaylı bir çalışma, Toprak Süleyman, Ölümden Sonraki Hayat, Konya,1989

hayat Hz.Peygamber(sav)'in tabiriyle ahiret duraklarının ilki, insanın imtihana çekileceği, azap göreceği, nimetlendirileceği bir hayat ve mekandır. “*Kabir, ahiret menzillerinin birinci menzildir. Kişi ondan kurtulabilirse, ondan sonrakiler daha kolaydır. Ondan kurtulamazsa ondan sonrakiler bundan daha zordur, daha şediddir.*”⁷²¹ Bazı ayetlerde de bu hususlardan bahsedilmiştir. “*Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de: Firavun ailesini azabın en çetinine sokun (denilecek)!*”⁷²² Yasin suresindeki şehid edilen kişinin söylemiş olduğu «*Keşke, dedi, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!*» sözlerinin de berzah aleminin varlığına işaret etmektedir.⁷²³

İ-Kıyamet Sonrası

Kıyamet sonrası hayat, ahiret hayatıdır. Kur'an da çok geniş bir kullanımla bahsi geçen ahiret hayatı, değişik isimlerle ifade edilmiştir. Bunlardan en çok kullanılanı 'ahirettir'. Ahiret şekliyle (115) yüz on beş yerde kullanılırken 'yevmü'l ahira' şeklinde (26) yirmi altı yerde kullanılmıştır.⁷²⁴ Bunların dışında otuza yakın yerde de değişik isimlerle, o günün özelliklerini, durumunu, vehamet ve dehşetini, o günde yapılacak işleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bunlar; yevm,⁷²⁵ yevmü'l hısab,⁷²⁶ yevmü'l ceza, yevmü'd dîn,⁷²⁷ yevmü'l fasl,⁷²⁸ yevmü'l huld,⁷²⁹ yevmün asîr,⁷³⁰ yevmü'l vaîd,⁷³¹ yevmü'l hakk,⁷³² yevmü'l hurûc,⁷³³ yevmü't teğâbün,⁷³⁴ yevmü yûbasün,⁷³⁵ yevmün la raybe fih,⁷³⁶ yevmün azîm,⁷³⁷ yevmü yelgavn,⁷³⁸ yevmün meşhûd,⁷³⁹ yevmün kebîr,⁷⁴⁰ yevmin elîm,⁷⁴¹ yevmün mühîd,⁷⁴²

721 Tirmizi, Zühd 5

722 Mü'min 40/46; 3/169,170

723 Mevdudi, Tefhimu'l Kur'an, c.IV s. 579

724 Fuat Abdalbaki, age, "ahiret" mad. S. 21-23

725 Bakara 2/48,123,259

726 İbrahim 14/41; 38/16,26,53

727 Fatiha 1/3;26/82;37/20

728 Sâffât 37/21;44/40;77/13,14,38

729 Kaf 50/34

730 Kamer 54/8; 7/49

731 Kâf 50/20

732 Nebe 78/39

733 Kaf 50/42

734 Teğâbün 64/9

735 Â'raf 7/14;23/100;26/87

736 Nisa 4/87

737 Yunus 10/15;19/37;46/21

738 Tevbe 9/77

739 Hûd 11/103

yevmün ma'lum,⁷⁴³ yevmü't talâk, tevmü't tenâd, dâru'l karâr,⁷⁴⁴ yevmü'l hasr,⁷⁴⁵ gibi isimlerle ifade edilmiştir. Bunların dışında ahiret, ahiret safhaları ya da ahiret halleri diyeceğimiz birtakım bölümlere de ayrılmaktadır. Ahiret hallerini birbirinden ayırmak zordur. Hepsi aynı zamanda olacağı için bazen birbirinin içine girer. Gaybi konulardan olduğu için teferruatını bilemiyoruz. Ancak ayet ve hadislerden öğrenebildiğimiz kadarıyla anlayabiliyoruz. Ahiret halleri; ba's, haşr ve mahşer, hesap ve mizan, sırat, cennet ve cehennemdir.

1-Ba's

Ba's ahiret hayatının ilk durağıdır. İkinci surun üflenmesiyle ölümlerin yeniden dirilmesi olayıdır. Kur'an da yeniden dirilmeyle ilgili bir çok ayet bulunmaktadır. “*«Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız» dedi.*”⁷⁴⁶ Buralarda inkarcıları ikna etmek, inanan insanların kalplerini mutmain kılmak sadedinde misaller verilmiştir.⁷⁴⁷ Allah(cc), bu diriltmenin kendisine hiç zor olmayacağını, bir şeyi diledi mi ol demesiyle oluvereceğini de bildirmiştir. “*«Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız» dedi.*”⁷⁴⁸ İnsanların dirilişlerinin de ilk yaratıldıkları gibi olacağı ⁷⁴⁹ korku ve şaşkınlık içinde, boynu bükük bir vaziyette, ürkek bakışlarla ⁷⁵⁰ haşr meydanına doğru yönelecekleri haber verilir.

2-Haşr ve Mahşer

Haşr insanların diriltildikten sonra hesap vermek için toplanmaları olayıdır. Toplanma yerine de mahşer denilir. Ahirette insanların en dehşetli anlarının bu yerde yaşanacağı bildirilmektedir. “*İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardırO gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir. Yine o gün birtakım yüzleri de keder bürümüş, hüzünden*

740 Hûd 11/3

741 Zuhuf 43/65

742 Hûd 11/84

743 Şuara 26/38; 56/50

744 Mû'min 40/15,32,39

745 Meryem 19/39

746 A'raf 7/25 bnz. için; 54/7-8; 39/68; 27/87; 18/99; 82/4; 50/40,44

747 Bakara 2/55-56,259-260

748 Yasin, 36/79 bnz. için; 22/5,7; 23/12,16

749 En'am 6/94; 18/48

750 Neml 27/87; 54/7-8; 39/68

kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır."⁷⁵¹ İnsanlar, haşr yerine bölük bölük üç sınıf olarak gelecekler⁷⁵² inananlarla inkarcılar ayrılacaklar⁷⁵³ bazı yüzler aydınlık bazıları karanlık olacaktır.⁷⁵⁴ O yer, gözlerin belereceği, herkesin orada davalışacağı vahşi hayvanların toplanacağı ve herkesin önderleriyle beraber haşr olacağı⁷⁵⁵ bir yerdir.

3-Hesap ve Mizan

Hesap, haşr meydanında toplandıktan sonra başlayacak ve herkesin amel defteri kendisine verilecek ve 'oku' denecek "*Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.*"⁷⁵⁶ mü'minlerin amel defterleri sağdan verilecek ve hesapları kolay olacak, haksızlığa uğratılmayacaklardır⁷⁵⁷ inkarcılarınki soldan verilecek ve hesapları da çok çetin olacaktır.⁷⁵⁸ Herkes (peygamberlerde dahil)hesaba çekilecek ve O gün pişmanlık fayda vermeyecek "*Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz*"⁷⁵⁹ yapılan bütün amellerden, yapılması gerekip te ihmal edilenlerden de hesaba çekileceklerdir. "*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*"⁷⁶⁰ Ağızlar mühürlenecek organlar ve yer lehte ve aleyhte şahitlik yapacaktır. "*Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşuran Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler.*"⁷⁶¹ Hesap sırasında herkes kendi derdine düşecek, kimsenin kimseye faydası olmayacak, kimseden de fidye kabul edilmeyecektir. "*Dost, dostu sormaz Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın.*"⁷⁶² Verilen bütün nimetlerden hesap sorulacak ve bu

751 Abese 80/36-40 bnz için; 14/31,42

752 Vâkıa 56/7,14; 30/43

753 Rum 30/14; 8/37

754 Âl-i İmran 3/106,107;75/22-25

755 İbrahim14/42; 39/31; 81/5; 17/71;7/97;21/101,103

756 İsrâ 17/13,14; 69/19

757 İnşıkak 84/7,10

758 Vâkıa 56/9,41;84/11,13

759 A'raf 7/6;bnz için,15/25;55/31-35

760 Zilzal 99/7,8; 86/9

761 Fussilet 41/20-22 bnz. için; 24/24; 36/65

762 Meâric 70/10-14 bnz. için; 14/31

hesap çok çabuk olacaktır “Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Bilesiniz ki hüküm yalnız O'nundur ve O hesap görenlerin en çabuğudur.”⁷⁶³ O gün adalet terazileri kurulacak kimseye zerre kadar haksızlık yapılmayacak “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz.”⁷⁶⁴

Allah(cc)'in izni ve dilemesi dışında kimse şefaati edemeyecek ve kimseye de şefaati edilmeyecektir. “Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fayda vermez.”, “De ki: Bütün şefâat Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümlerini O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz...” “...İzni olmadan O'nun katında kim şefaati edebilir?...”⁷⁶⁵

4-Sırat

Cehennem üzerinde olduğu söylenen bir köprüdür. Ayetlerde kendisinden doğrudan bahsedilmezken bazı ayetlerde işaret edilir “ Sonra, orayı boylamaya daha çok müstahak olanları elbette biz daha iyi biliriz. İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür.”⁷⁶⁶ Sırat konusu hadislerde daha açık ve ayrıntılı geçmektedir. “...Sen Rabbimizsin!” derler. Rabb Teâla onları (cennete) davet eder. Cehennemin üzerine Sırat kurulur. Peygamberler arasında, ümmetiyle Sırat'tan ilk geçen ben olurum. O gün peygamberler dışında kimse konuşmaz...”⁷⁶⁷

5-Cennet

Hesap ve amellerin tartılmasından sonra insanlar ya cennete ya cehenneme gideceklerdir. Bazı kimselerinde bir müddet a'rafta kalacakları ve daha sonra cennete girecekleri bildirilmiştir.⁷⁶⁸ Cennetten Kur'an da yüz kırka yakın yerde cennet ismiyle⁷⁶⁹ kırka yakın yerde de değişik isimlerle bahsedilir. Bunların cennetin kısımları olduğu ve ayrı cennet oldukları da söylenmektedir. Bunlar adn cennetleri,⁷⁷⁰ firdevs cennetleri,⁷⁷¹ na'im cennetleri,⁷⁷²

763 En'am 6/62 bnz. İçin; 3/99; 102/8; 13/41

764 Enbiya 21/47 bnz. İçin; 101/6-9

765 Sebe 34/23; Zümer,39/44; Bakara, 2/255 bnz. İçin;19/87; 2/123,254

766 Meryem , 19/69-70 bnz için; 66/8

767 Buhari, Rikak 52, Ezan 129, Tevhid 24; Müslim, İman 299; Tirmizi, Cennet 20

768 Â'raf 7/40-51

769 Fuad Abdulbaki, “cennet” mad. S.180-182

770 Nahl 16/30-31; 18/31; 35/33;76/12,21; 9/72...

771 Kehf 18/107-108; 23/8,11

772 Saffat 37/40-44; 56/12; 82/13

cennetü'l me'vâ,⁷⁷³ dâru's selâm,⁷⁷⁴ ukbe'd dâr,⁷⁷⁵ dâru'l bevâr.⁷⁷⁶ Bu cennetlerin ebedî, geniş, içlerinden ırmakların aktığı, sekiz kapısının bulunduğu gibi özelliklerine temas edilir. *"Rabbimizin bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"*⁷⁷⁷ Kullanıldığı bu yerlerde mü'minleri cenneti kazanmaya davet eder ve cennet nimetlerinden bahsedilir. Bunlar, cennette her şeyin olduğu, ölümün, korku ve üzüntünün, boş söz ve kötülüğün olmadığı, her türlü yiyecek,içecek ve giyeceğin, temiz eşler ve hizmetçilerin olduğu ve bunlardan daha öte Allah(cc)'ın hoşnutluğundan bahsedilir. *"Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir, karşılıklı olarak oturup yaslanırlar Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır; Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle. Bu şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir. (Onlara) beğendikleri meyveler, Canlarının çektiği kuş etleri, Saklı inciler gibi, iri gözlü hûriler, Yaptıklarına karşılık olarak (verilir). Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler. Söylenen, yalnızca «selâm, selâm»dır. Sağdakiler, ne mutlu o sağdakilere! Düzgün kiraz ağacı, Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları, Uzamış gölgeler, Çağlayarak akan sular, Tükenmeyen ve yasaklanmayan, sayısız meyveler içindedirler; Ve kabartılmış döşekler üstündedirler Gerçekten biz hûrileri apayrı biçimde yeni yarattık. Onları, eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık."*⁷⁷⁸ *"Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda dahası da vardır"* *"Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir)."*⁷⁷⁹

Cennete girecek ve cennetin haram kişilerden, cenneti kazandıracak amellerden de bahsedilir. *"Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcıları yoktur» demişti."* *"Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler; Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler; Onlar ki, zekâtı verirler, Ve onlar ki, iffetlerini korurlar, Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (câriyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerden dolayı) kınanmış değillerdir. Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir. Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler; Ve onlar ki,*

773 Secde 32/19; 53/13-15

774 En'am 6/127; 10/25

775 R'ad 13/22-24

776 İbrahim 14/28

777 Al-i İmran 3/133bnz için; 2/25,82;3/15,136,198,133; 57/21; 47/15; 15/44

778 Vâkıa 56/15-37 bnz için; 78/31-37; 41/30-31; 55/30-54; 76/12-21

779 Kâf 50/35; Kıyame, 75/23

namazlarına devam ederler. İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır; (Evet) Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdırlar.”⁷⁸⁰

Cennetle cehennem ve bunların içindekilerin karşılaştırılması yapılır. “De ki: Bu mu daha iyi, yoksa takvâ sahiplerine vâdedilen ebedilik cenneti mi? Orası, onlar için bir mükâfat ve (huzura kavuşacakları) bir varış yeridir.” “Ancak sağdakiler başka. Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? diye uzaktan uzağa sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, (Bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk, Ceza gününü de yalan sayıyorduk, Sonunda bize ölüm geldi çattı Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez.”⁷⁸¹

6-Cehennem

Kafirlerin, münafıkların, zalimlerin gerçeğe boyun eğmeyenlerin kalacağı yer cehennemdir. Kur'an da (77) yetmiş yedi yerde⁷⁸² cehennem kelimesiyle, bunun dışında (60) altmışa yakın yerde de cahim,⁷⁸³ haviye,⁷⁸⁴ hutame,⁷⁸⁵ ceza,⁷⁸⁶ sair,⁷⁸⁷ sahar,⁷⁸⁸ harik,⁷⁸⁹ hamim,⁷⁹⁰ semum,⁷⁹¹ siccin,⁷⁹² dâru'l bevâr,⁷⁹³ sâu-d dâr,⁷⁹⁴ gay, veyl, esfeli safilin, nâr, mesvâ, me'vâ şeklinde kullanılmıştır. Bu cehennemler, yakıtı insanlar ve taşlardan olan inkarcılar ve suçlular⁷⁹⁵ için hazırlanmış çok kötü bir konaklama yeridir. “Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.” “Onlar cehenneme girecekler. Orası ne kötü bir kalma yeridir.”⁷⁹⁶, yiyecek ve içeceği zakkum, irin ve kaynarsular olan “Ardından da (o inatçı zorbaya) cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir! Onu yudumlamaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecek ve ona her yandan ölüm gelecek, oysa o ölecek değildir (ki

780 Mâide 5/72; Mü'minun, 23/1-11 bnz için; 2515/4/13,57; 10/9; 56/24; 3/198; 50/33..

781 Furkan 25/15; Müddessir, 74/56 bnz için; 35/21; 7/4351; 37/50,59;

782 Fuad Abdalbaki, age, “cehennem” mad. s.184

783 Bakara 2/119; 5/10; 9/113

784 Yunus 10/9-11

785 Yunus 104/4-7

786 Mearic 70/15-16

787 Mülk 67/5

788 Müddessir 74/27-29

789 Burûc 85/10

790 Vakıa 56/43-44

791 Tûr 52/27

792 Mutaaffifin 83/7-8

793 İbrahim 14/28

794 R'ad 13/25

795 Al-i İmran 3/106; 7/40

796 Bakara 2/24; Sa'd, 38/6 bnz için; 66/6; 3/12; 50/30

azaptan kurtulsun). Bundan ötede şiddetli bir azap da vardır.” “Şimdi, ziyafet olarak, cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne (imtihan) kıldık.”⁷⁹⁷, demir kamçılar, topuzlar ve zincirlerle azap edilen “Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.”⁷⁹⁸, azabı çetin, sürekli ve eksiltilmeyen, ölümün olmadığı, ebedî “İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız.”⁷⁹⁹, hiçbir kimsenin faydasının olmadığı, pişmanlık ve yalvarmanın da fayda vermeyeceği “Allah kimi saptırırsa, bundan sonra artık onun hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zalimlerin: Dönecek bir yol var mı? dediklerini görürsün.”⁸⁰⁰, büyük uğultulu, geniş bir yeri, yedi kapısı ve bekçileri olan “Ve Biz cehennemin muhafızlarını meleklerden başka kılmadık ve onların adetlerini kâfir olanlar için ancak bir fitne kılmış olduk...” “Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır.” “Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.”⁸⁰¹ Cehennem ebedidir. “(Onlar) orada ebedî olarak kalacaklar, (kendilerini koruyacak) ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır.”⁸⁰² özelliktedirler.

İnsanlar cehennemle uyarılırlar “Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının!”⁸⁰³ Cehenneme girecekler ve cehenneme girmeye sebep olan fiiller şu örneklerdeki gibi anlatılır. Zalimler, azgınlar, isyankarlar, inkarcılar, müşrikler, büyüklük taslayanlar; “Eğer onlar birer tanrı olsalardı oraya (cehenneme) girmezlerdi. Halbuki hepsi (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardır.” “O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren kötüler girer.” “(Bu toplama) Allah'ın murdarı temizden ayıklaması (mümini kâfirden ayırması) ve bütün murdarların bir kısmını diğer bir kısmının üstüne koyup hepsini yığarak cehenneme atması içindir. İşte onlar ziyana uğrayanların kendileridir.”⁸⁰⁴ Kur'an'a sırt çevirenler; “İçimizde, (Allah'a) teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var. Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır. Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır”⁸⁰⁵ Kasden adam öldürme; “Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir

797 İbrahim 14/16-17; Saffat, 37/62-63 bnz için; 22/19-20; 56/ 42-55; 88/6-7

798 İnsan 76/4 bnz için; 22/20-22; 40/71

799 Fâtır 35/36; Taha, 20/127 bnz için; 20/74; 7/41,38; 3/177-178; 17/57; 25/13-14; 40/76; 45/10; 78/23-30

800 Fâtır 35/37 bnz için; 40/50; 42/44; 66/7

801 Müddessir 74/31; Hicr, 15/44; Mülk, 67/7bnz için; 39/71; 8/81; 96/17-18; 50/30

802 Ahzab 33/65

803 Al-i İmran 3/ 131 bnz için; 66/6; 3/12; 92/14-21; 67/6; 2/24

804 Enbiya 21/99 Leyl, 92/15-17; Enfâl, 8/37 bnz için; 97/6; 52/14; 5/86; 39/60; 7/37,41; 38/ 55-56,59 ; 42/ 44; 4/15,56 ; 20/107; 40/43,75

805 Cin 72/14-15

azap hazırlamıştır.”⁸⁰⁶ Savaşta kaçma; “Tekrar savaşmak için bir tA’rafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşip mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse muhakkak ki o, Allah’ın gazabını hak etmiş olarak döner. Onun yeri de cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir!”⁸⁰⁷ Allah(cc)’in yolundan alıkoyma; “Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükme isteyen zalimlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir.”⁸⁰⁸ İnsanları kaş-göz işaretleriyle çekiştiren, malıyla kibirlenen; “Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline! O ki, mal toplamış ve onu sayıp durmuştur. (O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder. Hayır! Andolsun ki o, Hutame’ye atılacaktır.”⁸⁰⁹ Büyük günahta ısrar edenler; “Büyük günahı işlemekte direnir dururlardı.”⁸¹⁰

Cehenneme girenlerin durumları da şöyle anlatılır; “(İnkârcıların liderlerine:) İşte bu sizinle beraber cehenneme girecek topluluktur (denildiğinde, liderler:) Onlar rahat yüzü görmesin (derler). Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir. (Liderlere uyanlar ise:) Hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin! Onu bize siz sundunuz! Ne kötü bir yerdir! derler. Yine onlar: Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını iki kat artır! derler. İnkârcılar) derler ki: Kendilerini dünya da iken kötülerden saydığımız kimseleri burada niçin görmüyoruz? Alaya aldığımız onlar değil miydi? Yoksa (buradalar da) onları gözden mi kaçırdık? İşte bu, cehennem ehlinin tartışması, şüphesiz bir gerçektir.”⁸¹¹

Kur’an ahiret inancıyla insanları dünya da frenler ve selamete götürür. Kur’an’ın ahiret inancındaki hedef Kur’an’ın temel hedefidir. Yani bütün inanç sistemi ahiret inancı üzerine bina edilmektedir. Bunun için en temel öğretilerden biridir. İnsanı inanmaya, erdemli bir hayat yaşamaya sevk eden amillerin başında gelir. Ahiret hayatı, dünya da yapılan işlerin hesapsız ve karşılıksız kalmayacağını, Allah(cc)’in yapılan bütün işleri değerlendireceği bir hayattır. Bundan dolayıda insanı kötülükten alıkoyan iyiliğe yönelten bir yönü bulunmaktadır. Bunun için Allah(cc), dünyanın geçici olduğunu ahiretin ise ebedi olduğunu bildirmekte ve ahirete hazırlıklı olunmasını istemektedir.

Allah(cc), peygamberler göndermekle, kitap indirmekle, hidayet yollarını göstermekle insanlara rahmet etmiştir. Görüldüğü üzere İslâmın inanç esasları, tevhid, risalet, ahiret üçlüsü çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. İnançta; kalbi iman, imanda sebat ve samimiyet, dinin yalnızca Allah(cc)’a has kılınması ön plana çıkmaktadır. İnanç esaslarına Kur’an ve sahih

806 Nisa 4/93

807 Enfal 8/16

808 A’raf 7/45

809 Hûmeze 104/1-4 bnz için; 9/34

810 Vakıa 56/46 bnz için; 44/44

811 Sa’d 38/59-64 bnz için; 14/22; 34/31-33; 2/166-167; 45/32-34; 26/97-102; 33/67-68

Sünnet çerçevesinde inanılmalı, te'vil ve üzerinde nass olmadan tefsir edilmemelidir. İnanç esasları tevkîfidir, nasslarla bildirilmiştir, bir bütündür, parçalanma kabul etmez. Özellikle gaybıla ilgili inanç esaslarına bildirildiği şekli ve kadarıyla iman edilmelidir. İnanç esasları çerçevesinde ortaya çıkan teorik tartışmalar Kur'an'a dayandırılmaya çalışılsa da Kur'an'ı ayetler bütüncül anlam çerçevesinde düşünüldüğü zaman, bunların boş tartışmalar olduğu anlaşılacaktır.

B-Kur'an Düşüncesinin İbadet Boyutu:

Kur'an Düşüncesinin pratik alanlarını amel olarak isimlendirdiğimiz “fıkıh” oluşturur. Bunlar yaratılmışların Allah(cc) karşısında bizâtihi sorumlu oldukları fiilleri ihtiva etmektedir. Kur'an'da bir sorumlu olanların insanların, cinlerin⁸¹², bir de sorumsuz olan varlıkların zorunlu olarak yaptıkları ibadetten, tesbih ve zikirden bahsedilir.⁸¹³ Dolayısıyla kainatta bulunan bütün varlıkların ibadetle yükümlü olduklarından ancak şekil ve muhtevasının değişik olduğundan bahseder. Kulluk, inanç ve ibadetle olur. İnanç teorik yapıyı oluştururken amel onun pratik olarak uygulama alanını oluşturur. Kur'an Düşüncesinin ameli yönü “fıkıh” olarak terimleşmiş, “ibâdât”, muâmelât” ve “ukubât” bölümlerini ihtiva etmektedir. Bu genel bir tasniftir. Bazen bunları birbirinden kesin sınırlarla ayırmak ta mümkün olmamaktadır. Bu esasların bir kısmı Kur'an'da detaylı olarak verilirken, diğer bir kısmı da ana hatlarıyla verilir, detaylar ve pratik uygulamaları Hz.Peygamber(sav)' e bırakılır. İslâmın pratiği olan bu hususlardan “ibadetler,” ferdi ilgilendirirken, “muamelat” toplumdaki diğer nsnlarla ilişkileri , “ukûbat” ise resmi otoriteyi daha çok ilgilendirmektedir.

Kur'an'ın inançta olduğu gibi ibadetler hususunda da temel prensipleri vardır. Bu prensipler yapılan fiillere anlam katmakta ve onları ibadet haline getirmektedir. Bu prensiplerin dışına çıkmakta, ibadetlere zarar vermektedir. İbadetlerde ki temel prensipler; İbadetlerden önce halis bir imanla iman etmek, ibadeti yalnızca Allah(cc)'a yapmak “*De ki:«Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu.” “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız”*”⁸¹⁴ Dini Allah(cc)'a has kılmak “*(Resûlüm!) Şüphesiz ki Kitab'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has*

812 Zariyât 51/56

813 Nahl 16/49; 55/6; 64/1

814 Ra'd 13/36; Fatiha, 1/4

kılarak (ihlâs ile) kulluk et....De ki: Bana, dini Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk etmem emrolundu.. De ki: Ben dinimde ihlâs ile ancak Allah'a ibadet ederim.”⁸¹⁵ Allah(cc)'tan başkaları için ibadet yapmamak “De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir.”⁸¹⁶ Amelleri halis niyetle, ihlaslı, huşu ve takva elbisesini bürünmüş olarak yapmak. İbadetleri Hz.Peygamber(sav)' in talim ettirdiği şekilde yapmak. İbadetlerden sıkıntı duymamak. Gösteriş ve belli bir menfaat için yapmamak.

İbadetler genellikle yapıldıklarında mükafat, terk edildiklerinde kınama gerektiren hususlardır. İbâdi konularda sorumluluk ferdidir. Yani her fert, gücü nisbetinde, imkanları ölçüsünde sorumludur. İbadet şartlarını haiz olmayan kişiler durumlarına göre ibadetlerden muaf tutulmaktadır (ruhsat). Bu muafiyet bazen külli olurken bazende geçici bir dönemi içine almaktadır.

İbadi konular Kur'an'da, anahatlarıyla verilir. Yani özü ve amacına yönelik prensipler bulunur. Bazen de bunların yalnızca yapılması emredilir. Bunların detayı (yer, zaman, uygulama şekilleri vb.) Hz.Peygamber(sav) tarafından ortaya konmuştur. İbadi konular (içerik ve şekil her ikisi de önemlidir) tevkîfi olduklarından Hz.Peygamber(sav)' i dikkate almadan, sadece Kur'an ifadeleriyle anlamaya ve uygulamaya çalışmak insanı çıkmaza götürür. Bunları Hz.Peygamber(sav)' in gösterdiği şekilde icra etmek esastır. Bu anlamda Kur'an Hz.Peygamber(sav)'i tebliğ, teybin, tezkiye, talim, tahkim ve örnek olmakla görevlendirmiştir.⁸¹⁷ Bizi de Hz.Peygamber(sav)'e inanmak, itaat etmek ve onu örnek almakla memur kılmıştır.⁸¹⁸ İbadi konularda hikmet, amaç, fayda vb. özellikleri aramak yerine, bir görev şuuru içerisinde Allah(cc)'ın emri olduğu için yapmak gerekir.

Kur'an'ın ibadet anlayışı çok geniştir ve yalnızca bilinen ibadetlerden müteşekkil değildir. Bunlar ibadetlerin farz ve temel olan kısımlarıdır. Bunların dışında “ Allah(cc) rızası için yapılan” ve “Salih amel” kategorisine giren her söz ve davranış ibadet olarak telakki edilir ve değer kazanır. “Bir müslüman bir ağaç diker veya bir tohum eker de bunların mahsulâtından bir kuş veya insan veya hayvan yiyecek olsa, bu onun için bir sadaka olur.”⁸¹⁹ “Güzel söz sadakadır, namaza gitmek üzere attığın her adım sadakadır. Yoldan rahatsız edici bir şeyi kaldırıp atman sadakadır”⁸²⁰

815 Zümer 39/2,11,14

816 En'am 6/162

817 Bakara 2/213,151; 3/103, 164; 62/2; 16/44,64; 5/67; 33/21

818 Bakara 2/177,285; 4/67,70; 59/7

819 Buhari, Hars 1, Edeb 27; Müslim, Mûsakat 12; Tirmizi, Ahkâm 40..

820 Buhârî, Cihâd 72, 128, Sulh 33; Müslim, Mûsâfirîn 84, zekât 56

İbadetler kişi ile Allah(cc) arasında yapılması gereken davranışlardır. Araya başkalarının girmesi, sokulması ya da Allah(cc)'ın rızası dışında dünyevi menfaatleri gözetmek ibadetlerin ruhuna aykırıdır. Bunlar Kur'anın ibadetlerde kesinlikle yasakladığı hususlardır ve Kur'an bunu şirk davranışları içerisinde mütalaa eder.

Kur'an'daki ameli konular Kur'an yaklaşık olarak beşyüz ayette işlenmektedir. Bunların yarıya yakını hukuki konularla ilgili iken diğer yarısı ibadetlerle alakalıdır.⁸²¹

Kur'an'daki ibadet inanç temeline dayanmaktadır. Kur'an, sahih bir inanç olmadan yapılan ibadetlerin hiçbir değer taşımayacağını “..Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünya da da ahirette de boşa gider..”⁸²² inanmayanların yapmış oldukları güzel işlerin mükafatını dünya da aldıklarını bildirmektedir.

İbadetler Kur'an ve Hz.Peygamber(sav) tarafından va'z edilmiştir. Bunların dışında ibadi konularda ihdas ve ekleme yapma, muhteva değiştirmeye yönelik faaliyetler bid'at olarak telakki edilmiş ve sapıklık olarak görülmüştür. “*Muhakkak ki, en güzel söz Allah'ın kitabıdır. En güzel yol da Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in yoludur. İşlerin en kötüsü de dine aykırı olarak sonradan çıkarılanıdır. Size vâdedilen mutlaka yerine gelecektir. Siz Allah'ı aciz bırakamazsınız.*” “*Kim şu dine uymayan bir şey uyduracak olursa, bu merduddur kabul edilmez*”⁸²³

Kur'an'daki ibadet sahası geniştir. İnsanın hayatının her alanına nüfuz etmektedir. Ferdi davranışlardan , ailevi ilişkilere, ticaretten yönetime kadar insanın olduğu her alanı içine almaktadır. Kur'an, güzel ve salih ameli teşvik etmekte, bunların ahirette kurtulandan olacağını bildirirken, ısrarla kötü amellerden kaçınılmasını istemekte ve onların kötü sonlarını haber vermektedir. İbadetlerin dünyevi yönleri (mükafatları- cezaları) olduğu gibi asıl hesabın görüleceği ahiret yönü daha ağır basmaktadır. Bu temel esaslardan sonra Kur'an Düşüncesinin amel yönünü irdeleyebiliriz.

I-İbadetler

İbadetler Kur'an'da ayırım yapılmadan incelenir. Ancak fıkıh ilminde; bedeni, mali, hem bedeni hem de mali olmak üzere üç kısımda incelenir.

1-Niyet ve Temizlik

⁸²¹ Zeydan Abdülkerim, age, s.154-157

⁸²² Bakara 2/217 benz için; 3/22; 5/53; 7/147; 9/17,69; 18/105; 6/88; 14/18

⁸²³ Buhârî, İ'tisam 2,5, Edeb 70; Müslim, Akdiye 18; Ebu Dâvud, Sünnet 6

İbadetlerin (farz,vacib,sünnet) temelinde, ibadet olarak yapılma zorunluluğu vardır. İbadetler yapıldıkları niyetlere göre değer kazanır. *“Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır.”*⁸²⁴ Niyet olmadan yapılacak ibadetler ibadetten elde edilecek sonucu vermeyecektir. Niyet aynı zamanda ruhi bir arınma, temizlenme ve yöneliştir.⁸²⁵

Bazı ibadetler için de temizlik ön şarttır. Bu ibadetler temizlik olmadan geçerli olmamaktadır. İbadetlere temel teşkil maddi ve hukmi arınma, temizlik; gusül, abdest ve teyemmüm ile gerçekleşmektedir. Bunların uygulanışında ayet ve hadislerde açıklanmıştır. *“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk halinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz”.*⁸²⁶

2-Namaz

Namaz, Kur'an da en çok bahsedilen ibadettir. Yaklaşık doksan ayette “salât” kelimesi ve türevleriyle kullanılmıştır.⁸²⁷ Bu ayetlerde; Namazın vucubiyetinden *“Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et...”*⁸²⁸ namazın nasıl kılınması gerektiğinden (dosdoğru kılmak, korumak, sürekli ve huşulu kılmak, gösteriş için kılmamak) *“Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler;”* *“Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devamlıdırlar (ihmal göstermezler;)”* *“De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir.”* *“Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan kimselerdir..”*⁸²⁹ Namazın fonksiyonlarından (günahları giderir, kötülükten alıkoyar) *“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”* *“Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. ..”*⁸³⁰ bazı namaz çeşitlerinden ve vakitlerinden; beş vakit *“Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün*

824 Buhâri, Bed'ü'l-Vahy 1; Müslim, İmâret 155

825 Detay için bak. “Kur'an Düşüncesinin Ahlâki Boyutu” “Niyet, Gaye ve Hedefler” bölümü

826 Maide 5/6; 4/43

827 Fuad Abdulbaki, age, “Namaz” mad. S.413-414

828 Taha 20/132 benz için; 2/43,83..

829 Mû'minin 232 ; Meâric 70/22-23; En'am 6/162 bnz için; 23/9..

830 Hud 11/114; Ankebut, 29/45

sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur.”⁸³¹ savaş, sefer ve cuma namazlarından “Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur” “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın”⁸³² nafile ve cenaze⁸³³ namazları gibi namazlardan ve onun içeriğinden bahsedilir.

Namazı kılanların mükafatından “(Bu alış verişi yapanlar), tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O müminleri müjdele!”⁸³⁴ ve namazı terk edenlerin cezasındanda bahsedilir. “Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? diye uzaktan uzağa sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik”⁸³⁵

Namazın temel prensiplerini bu şekilde veren Kur'an, namaz esnasında yapılan rükû, secde,⁸³⁶ tekbir,⁸³⁷ kıraat⁸³⁸ vb. bazı fiillerden de bahseder ancak namazın kılınışı şekli ile malumat vermez. Namazın kılınışı şekli Cebrâil(as)'ın bizzat Hz.Peygamber(sav)'e öğretmesiyle bildirilmiştir. Hz.Peygamber(sav)'de buna binaen “ Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız, o şekilde namaz kılınız”⁸³⁹ emrini vermiştir.

Hız.Peygamber(sav) namazın önemini belirten, namazla ilgili bazı uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur; “Namaz dinin direğidir”,⁸⁴⁰ “Namaz kirlerden arındırır”,⁸⁴¹ “Kişi ile küfür arasında namazı terk vardır”.⁸⁴² Namazla ilgili diğer hususlar hadis külliyatlarındaki “namaz” ile ilgili kitaplarda bulunmaktadır.

3-Oruç

Oruçtan Kur'an'da onüç yerde bahsedilir.⁸⁴³ Bu ayetlerde ; Orucun farziyeti, tutulacağı zaman, iftar ve sahur zamanları, orucun kazası, oruç tutamayacaklardan; “Ey iman edenler!

831 Rum 30/17-18

832 Nisa 4/101,103; Cuma 62/9

833 İsrâ 17/79; 73/20; 9/84

834 Tevbe 9/112

835 Müddessir 74/40-43

836 Hacc 22/77

837 İsrâ 17/111

838 Müzzemmil 73/20

839 Müslim, Mesacid,178-179; Müsned,I/333,354

840 Tirmizi, iman, 8; Müsned, V/231

841 Buhârî, Mevâkıf,6; Müslim,Mesacid, 282

842 Müslim, İman, 134; Müsned, III/370

843 Fuad Abdalbaki, age, s.417

Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.. Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilerseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır...Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin....Sabahın beyaz ıplığı (aydınlığı), siyah ıplığından (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın.”⁸⁴⁴ Keffaret oruçlarından; yemin,⁸⁴⁵ katl,⁸⁴⁶ zihar,⁸⁴⁷ Oruç tutanların mükafatlarından “...oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar...var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”⁸⁴⁸ Ramazan ayıyla ilgili olan “itikaf”tan⁸⁴⁹ bahsedilir.

Bu konu hadislerde geniş şekilde işlenmiştir. Buralarda; Orucun günahlara kefarete olacağından,⁸⁵⁰ kalkan olduğundan,⁸⁵¹ oruç tutan kimsenin takınması gereken tavırlardan,⁸⁵² oruç tutma vakitlerinden, tavsiye edilenlerden, yasaklarından,⁸⁵³ orucu bozanın durumundan,⁸⁵⁴ İtikafın⁸⁵⁵ vb. gibi oruçla ilgili hususlar hadis külliyatlarımızın “oruç” ile ilgili bölümlerinde bulunmaktadır.

4-Zekat, Sadaka ve İnfak

Mali ibadetler olarak kabul edilen zekat, sadaka ve kurban da başlıca ibadetlerdendir. Bu konu Kur'an'da otuzüç yerde zekat⁸⁵⁶ ondört yerde sadaka⁸⁵⁷ yetmişüç yerde infak⁸⁵⁸ şeklinde işlenmektedir.İşlendiği bu yerlerde diğer konularda olduğu gibi temel prensipler va'z edilmektedir.

⁸⁴⁴ Bakara 2/183,184,185,187

⁸⁴⁵ Maide 5/89

⁸⁴⁶ Nisa 4/92

⁸⁴⁷ Mücadele 58/4

⁸⁴⁸ Ahzab 33/35 bnz için; 9/112; 66/5

⁸⁴⁹ Bakara 2/187

⁸⁵⁰ Buhârî, Savm,6

⁸⁵¹ Buhârî, Savm,9

⁸⁵² Buhârî, Savm, 8-9

⁸⁵³ Buhârî, Savm,67; Müslim, Sıyam,21,196,197; Ebu Davud, Savm,10,60

⁸⁵⁴ Buhârî, Savm, 26,30; Müslim, Sıyam, 17,81

⁸⁵⁵ Buhârî, İtikaf,3 ; Tirmizi, Savm, 80

⁸⁵⁶ Fuad Abdulbaki, age. s.331-332

⁸⁵⁷ Fuad Abdulbaki, age. s. 406

⁸⁵⁸ Fuad Abdulbaki, age. s. 715-716

Zekatın farziyeti “Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtip yüceltirsın.”⁸⁵⁹ Zekat ve sadaka verilecek kimseler “Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur..”⁸⁶⁰ Zekat ve sadakanın faydası “Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O herşeyi bilir.”⁸⁶¹ Zekat ve sadakayı verirken dikkat edilecek hususlar “Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça «iyi»ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir”⁸⁶² Allah(cc) yolunda infak⁸⁶³, infak edenlerin mükafatları⁸⁶⁴, infak etmeyenlerin durumları⁸⁶⁵ Zekatla ilgili ölçüler – hangi maldan ne kadar, ne zaman verileceği gibi fihhi hükümler- Hz.Peygamber(sav) tarafından bildirilmiştir.⁸⁶⁶

5-Kurban

Kurban ibadeti ilk insanlardan bu yana süregelen bir ibadettir. Bu husus Kur'an'da Habil ile Kabil arasında geçen olaylar bildirilmektedir.⁸⁶⁷ Kurbandan günümüz anlamındaki şekliyle Kur'an'da kat'i olarak anlatılmaz. Ancak zanni delillerle ve genel bir ibadet olarak bahsedilir. “Biz, her ümmete -(Kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye- kurban kesmeyi gerekli kıldık. ..”⁸⁶⁸ Bundan dolayı da kurbanın hükmü mezheplere göre değişir. Kurbandan bahsedilen ayetlerde; Allah(cc)'tan başkasına kurban kesilmesinin haramlığından “Allah size ancak ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı...”⁸⁶⁹ Hacda kesilen kurbandan “Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer (bunlardan) alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin...”⁸⁷⁰ Hz.İbrahim(as)'ın oğlunu kurban edişinden,⁸⁷¹ kurban kesmedeki hikmetten⁸⁷² vb gibi

859 Tevbe 9/103 benz için; 24/56

860 Tevbe 9/60 benz için; 2/215,271,273

861 Bakara 2/261 benz için; 2/271; 57/18; 30/39

862 Al-i İmran 3/92 bnz için; 2/263,267; 25/67; 73/20

863 İbrahim 14/31; 63/10; 57/7; 2/254

864 Hadid 57/7; 35/29; 34/39

865 Yasin 36/47; 9/54,34-35; 47/38

866 Buhârî, Zekat,1 bnz için; Buhârî, Zekat, s. 37-38,74-76

867 Maide 5/27

868 Hacc 22/34 ,38,36

869 Bakara 2/173 bnz için; 53; 6/118-119,121

870 Bakara 2/196; 22/28; 5/95

871 Sâffât 37/102-107

hususlardan bahsedilir. Kurbanla ilgili diğer hususlar Hz.Peygamber(sav) tarafından belirlenmiştir.⁸⁷³

6-Hacc ve Umre

İslâmın temel şartlarından olan hacc ibadeti ve umre özel bir ibadettir. Belli zamanlarda, belli yerlerde, şartlarını taşıyan insanlara vecibedir. Bu ibadette Kur'an da temel prensipleri va'z edilerek verilir. Haccın farziyeti “..Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”⁸⁷⁴ ve hacdaki temel esaslardan, yasaklardan⁸⁷⁵ hac ve umreyi Allah(cc) için yapmak⁸⁷⁶ gibi esaslardan bahsedilir.

İbadetin uygulanışı bizzat Hz.Peygamber(sav)' tarafından yapılmış ve bu konuda kendisine uyulmasını istemiştir. “Hac menasikini benden alın, benden gördüğünüz gibi yapın.”⁸⁷⁷ “Hacc, A'rafattan ibarettir.”⁸⁷⁸ Hac ve umrenin faziletiyle ilgili olarak ta “ Geçmiş günahlara kefarete olacağını”⁸⁷⁹ “Kabul olunmuş haccın karşılığının cennet olacağı”⁸⁸⁰ nı bildirmiştir.

7-Zikir, Tesbih, Dua, Tevbe, İstiğfar

Belli bir zaman, mekan ve şekille sınırlanmayan ibadetlerde vardır. Bunlar her zaman ve mekanda yapılan kişinin isteğine bırakılan ibadet şekilleridir. Bunların ibadetler içinde yapılanı olduğu gibi genelde belli bir şekli yoktur. “Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!” “Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın...”⁸⁸¹

Her şeyin Allah(cc)'ı tesbih ettiğinden “Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ı tesbih eder...”⁸⁸² dolayısıyla insanında diğer ibadetlerde olduğu gibi bu türden ibadetlerinde yalnızca Allah(cc)'a yapılması istenir ve bazı dua örnekleri öğretilir. “Rabbimiz! Bize,

872 Hacc 22/37

873 Müsned, II/321

874 Al-i İmran, 3/97 bnz için; 22/27,28,34

875 Bakara 2/197,203; 22/28,32; 5/2,95,96

876 Bakara 2/158,196

877 Müslim, Hacc, 310

878 Tirmizi, Tefsir,3

879 Buhârî, Hacc,4; Müslim, Hacc,438

880 Müslim, Hacc,437

881 Al-i İmran 3/191; Nisa,4/ 103

882 Saf 61/1 bnz için; 62/1; 17/44; 24/41

peygamberlerin vasıtasıyla vâdettiklerini de ikram et ve kıyamet gününde bizi rezil-rüsvey etme; şüphesiz sen vâdinden caymazsın!”⁸⁸³ zikir ve tesbihin insanı gafletten kurtaracağından “Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”⁸⁸⁴ bu tesbih vezikirlerin insanı Allah(cc)'a daha da yaklaştıracığından bahsedilir.⁸⁸⁵ Hz.Peygamber(sav)'de konuyla ilgili bize fazlaca örnek bırakmıştır.

II-Muameleler

Kur'an düşüncesinin pratik yönünü oluşturan diğer hususlar onun hukuki kısmıdır. Bunlarda “muamelat” ve “ukubat” tır. “Muamelat” kısmı insanlar arasındaki ilişkileri oluşturur. Bu da aile hayatına, ticaret ve iktisadi hayata, sosyal ve siyasi hayata ilişkin unsurları kapsamaktadır.

a-Aile Hayatı

Toplumun en küçük birimini oluşturan aile ve aile hayatı Kur'an'ın önem verdiği hususların başında gelmektedir. Bundan dolayı da aile ile hükümler bazen ayrıntısına varıncaya kadar anlatılmaktadır. Kur'an öncelikle evliliğin öneminden bahseder. “Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir.”⁸⁸⁶ Evlilik öncesi dünürçülük ve nişandan,⁸⁸⁷ evlenilmesi helal “..Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir...”⁸⁸⁸ ve haram “Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiginiz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı...Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir...”⁸⁸⁹ olan kadınlardan, sayısından,⁸⁹⁰ nikahtan “Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden

883 Al-i İmran 3/194 bnz için; 3/191; 2/286; 1/1-7...

884 Ra'd 13/28 bnz için; 7/205; 57/16-17

885 Bakara 2/152

886 Rum 30/21 bnz için; 2/187; 4/1,3,20,21,24; 49/13

887 Bakara 2/234-235

888 Mâide 55 bnz için; 4/25; 2/221

889 Nisa 4/23

890 Nisa 4/3

elverişli olanları evlendirin...”,⁸⁹¹ nikahla beraber mehirden “Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa onu da afiyetle yeyin.”⁸⁹² Talaktan “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın...”⁸⁹³ talaktan önce yapılması gerekenler⁸⁹⁴ iddet,⁸⁹⁵ nafaka,⁸⁹⁶ zihar,⁸⁹⁷ lian,⁸⁹⁸ karşılıklı hak ve ödevler,⁸⁹⁹ emzirme,⁹⁰⁰ çocukların bakım ve eğitimi,⁹⁰¹ tesettür,⁹⁰² kadınlara özel haller,⁹⁰³ miras, “Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır.”⁹⁰⁴ ve Vasiyet “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin...”⁹⁰⁵ gibi aile ve aile hukuku ile ilgili hususlardan bahseder.

İslâmın buradaki temel hedefi aileyi hukuki bir zemine oturtmak, karşılıklı hak ve ödevler çerçevesinde mutlu bir yuva oluşturmaktır. İnsanların neseplerini korumak, mal ve servetlerini adaletli bir şekilde dağıtmaktır.

Konunun detay kısımları ve konu ile ilgili tavsiyeleri Efendimiz(as)’ın hadislerinde mevcuttur. Evlenmeyi teşvik,⁹⁰⁶ nikahta şahitlik,⁹⁰⁷ talakla ilgili maddeler,⁹⁰⁸ nikahta velayet,⁹⁰⁹ kimlerle niçin evlenilmesi gerektiği,⁹¹⁰ başkasının istediği kişiye dünürçü olmamak evliliği ilan, yemek verme, davet,⁹¹¹ mehir verme,⁹¹² evliliğe mani haller,⁹¹³ haram kılınan nikahlar⁹¹⁴ eşler arası ilişkiler vb. ele alınır.

891 Nur 24/32

892 Nisa 4/4

893 Talak 65/1 bnz için; 65/1-5; 4/20-21; 2/227,237,241..

894 Nisa 4/19,34-35

895 Talak 65/1-4

896 Nisa 4/19,34-36; 2/228,233; 65/6-7

897 Ahzab 33/4; 58/2-3

898 Bakara 2/226

899 Bakara 2/187,223,228,229; 4/4,21,35,128,129; 65/7

900 Bakara 2/233; 65/6-7; 31/14

901 Tahrir 66/6; 2/233; 25/74; 1440; 3113,19

902 Ahzab 33/59; 24/30-31; 16/5,81

903 Bakara 2/222

904 Nisa 4/7 bnz için; 4/12,13,33,127,176 ; 2/180,182,233,240

905 Mâide 5/106 bnz için; 5/108; 2/180-181-182; 4/106,108

906 Buhârî, Nikah,3; Müslim, nikah,1

907 Buhârî, Şehadet, 8

908 Ebu Davud, Talak, 3,9

909 Buhârî, Nikah, 36

910 Buhârî, Nikah, 15; Müslim, Rada, 53,11

911 Müslim, Nikah,90

912 Müslim, Nikah, 78,63; Buhârî, Nikah,40

b-Ticaret ve iktisat

İnsanların yaşamlarını devam ve ihtiyaçlarını temin için yaptıkları işlerin başında ticaret ve ticari faaliyetler gelir. Bu ihtiyaçlarına binaen de Rabbimiz(cc) insanlara bu konunun temel prensiplerini va'z etmiştir. Bu prensipler, insanlar arasında adaleti temin, haksızlığa mani olma sadedindedir.

Muamelat, üçüncü kişileri ilgilendirdiğinden sıkça konu edilmiş, Kur'an'da ticari ve iktisadi hususlar meşru yollarla yapılması kaydıyla teşvik edilmiştir. İnsanların mülkiyet edinmeleri meşru kılınmış, sermayenin tek elde toplanmasına karşı çıkılmıştır. Bunları yaparken de helal ve harama dikkat edilmesi öğütlenmiş, Allah(cc)'a kulluğa engel olan mal ve mülk tasvib edilmemiştir. *“Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır”*⁹¹⁵

Ticaretin meşru olduğu *“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin...”*⁹¹⁶ bunun meşru yollarla yapılması gerektiği⁹¹⁷, ticarette adaletle davranılması gerektiği⁹¹⁸ bildirilir. Faizin haram olduğu *“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların «Alım-satım tıpkı faiz gibidir» demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır...”*⁹¹⁹ ve ortaklıkta haksızlığın haram kılındığı bildirilmiştir. *“..Doğrusu ortakçılardan çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az!...”*⁹²⁰

Ticaret yaparken uyulması gereken hususlar; Başkalarının mallarına tecavüz ve yalan yere yemin yasağı⁹²¹, ahidlerin yerine getirilmesi *“Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz...”*⁹²² alışveriş, borç verme ve borçların kaydedilmesi ve şahitlendirilmesi,⁹²³ rehin ve kira,⁹²⁴ stokçuluk ve karaborsa yasağı,⁹²⁵ ziraat, çiftçilik, hayvancılık,⁹²⁶ madencilik,

913 Müslim, Radâ, 11

914 Buhârî, Nikah, 28,36(şığar); Müslim, Nikah, 19,26(mut'a)

915 Mûnâfikun, 63/9 benz için; 62/9-10

916 Nisa 4/29 benz için; 2/16,282; 9/24; 24/34 Buhârî, ,Buyu, 15; Müsned, IV, 141

917 Nisa 4/29,31; 2/188,282 Buhârî, ,Buyu, 112,89,61,85 Müslim, Buyu, 7,8,11,21

918 En'am 6/152; 7/85; 11/84,86; 17/30-35; 26/181,183; 83/1-3 Buhârî, ,Buyu, 42,48,75,61

919 Bakara 2/275bnz için;2/188; 3/130; 4/28,31 Buhârî, Buyu, 72-81,54; Müslim, Musakat,96-79

920 Sa'd 38/24; 24/61 Buhârî, ,Şirket,13

921 Bakara 2/188; 4/28,161; 5/38-39 Buhârî, ,Buyu, 26; Müslim,Musakat, 131

922 Maide, 51 bnz için; 2/235; 4/3; 17/34

923 Bakara 2 /281-282-283 ; 30/39; 64/17 Müslim, Buyu,16

924 Bakara 2/283; 51; 28/26,29 Buhârî, , Buyu,14

925 Âl-i İmran 3/49; 9/34-35 Müslim, musakat,129-130

sanayi, inşaat vb meslekler.⁹²⁷ Kazanılan malın zekatını vermek, Allah(cc)' yolunda infak etmek, işçi ve iş veren haklarına riayet,⁹²⁸ hibe, kefalet, şuf'a, kiralama, muhayyerlik, sarf ve selem gibi konularda hadislerde detaylı bir şekilde ifade edilmektedir.⁹²⁹

c-Sosyal ve Siyasi Hayat

Aile ve toplumdaki ticari faaliyetin dışında kişilerin karşılıklı sorumlu oldukları ve uyması gereken diğer hukuki esaslarda bulunmaktadır. Bunlar ikili ilişkilerden daha ziyade fert- devlet, devlet- devlet ilişkilerine matuftur. Kişilerin karşılıklı hak ve ödevlerine, çalışmamızın “Ahlâk” bölümünde temas edilmiştir. Bunun dışındaki savaş hukuku (cihad), devlet hukuku (siyaset) ve devletler arası hukuk konuları da beşinci bölümde detaylı şekilde incelenecektir.

III-Hukuk ve Ceza

İslâmın ceza ve yargılama esaslarını ihtiva eden bu bölüm, gerek Kur'an ve gerekse Sünnette genel hatlarıyla, fıkıh kitaplarında da teferruatlarıyla açıklanmış bulunmaktadır.⁹³⁰ İslâm Ceza hukukunu genel bir sınıflandırmaya;

Nassla olup olmaması yönüyle (hadler, kısas, diyet nassla olup ta'zirde nass yoktur),

Haklar yönüyle (Allah hakkı, kul hakkı, Allah hakkı ve kul hakkı beraber olanlar),

Cezanın büyüklüğü ve şiddeti yönüyle (hadler, kısas ve diyet, ta'zir, keffaretler ve fidye) üç şekilde sınıflandırılabilir.⁹³¹ Bu cezalar, müeyyidenin uygulanması yönüyle de dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki çeşittir. Uhrevi cezalar genelde ibadetlerle (Allah(cc) hakkına yönelik cezalar) ilgili hususları ihtiva etmekteyken, dünyevi cezalar ise genelde muamelatla (diğer kişilerin haklarına yönelik hukukla) ilgili hususlara yöneliktir. Kur'an'da dünyevi olarak verilen cezalar ferdi ve ictimai birtakım hakları ihlal etmenin karşılığıdır. Bunların hepsi ceza ise de aynı hükümlere ve sonuçlara sahip değildir. Kendi aralarında ciddi ve önemli ayrıntıları da vardır.⁹³²

926 Bakara 2/267; 6/95,141; 7/58

927 Kehf 18/96; 34/10,12; 57/25; 22/45; 26/129; 27/44

928 Buhârî, İcare, 10; İtk, 16

929 Buhârî, Hibe, 11; Şuf'a, 1, Buyu, 78; Selem, 1-2; el-Hars ve-l Müzaraa, 7, 18; Müslim, Buyu, 16; İman, 164; Musakat, 17; Ebu Davud, Buyu, 75, 88

930 Zuhayli, Vehbe, İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi, c.7s.315-485, c.8 s.1-173 (çev. Komisyon), Risale yay., İst. 1992

931 Zuhayli, Muhammed, en-Nazarâtü'l Fıkhiyye, s. 26-28, Şam, 1992

932 Zuhayli, Vehbe, age, c.8 s.51

Ceza hukukunun temelleri sabittir. Ancak uygulamadaki bazı teferruatlar değişebilir bu hususta hukuk tarafından belirlenmektedir. Kur'an'da ve Sünnette nassla belirlenen bu cezalar sınırlıdır ve uygulama şartları da sıkı tutulmuştur. Kur'an'ın ceza sisteminde bazı prensipler de vardır. Bu prensipler cezanın uygulanması için olmazsa olmaz prensiplerdir. Bunlar; Cezanın önceden ilanı ve suçun isbatı,⁹³³cezanın şahsiliği,⁹³⁴cezayı uygulama da adaletli olma ve haddi aşmama,⁹³⁵ niyet ve amel,⁹³⁶ cezayı uygulayacak şartların oluşması⁹³⁷ ve cezayı uygulayacak resmi otoritenin bulunması⁹³⁸ vb. gibi hususlardır. Bazı durumlar da var ki bunlar cezayı düşürür. Suçlunun ölümü, kısas edilecek uzvun yok olması, suçlunun tevbesi, sulh, kısas hakkına varis olmak, af ve zaman aşımıdır.⁹³⁹ Ukubat kısmındaki cezayı müeyyideleri; hadler, kısas ve diyetler, ta'zir ve kefaretlar şeklinde açıklayabiliriz. Bu cezalardan; Hadler, kısas ve diyet, fidye ve keffaret nassla tayin edilen cezalar iken, ta'zir cezasının şekli ve miktarı resmi otoriteye bırakılmış cezadır.

1-Hadler

Lügatta 'menetmek, engel olmak' anlamına gelen 'had' dini ıstılahta "Allah'ın hakkı olarak tayin ve takdir edilmiş bir cezadır."⁹⁴⁰

Hadler kısasa göre hem kamu hem de şahsa yönelik suçlara matuftur. Toplumu ifsad edici yönü ağırdır. Hadlerin sınırları nasslarla tayin edilmiştir. Bu konuda değişiklik yapmak mümkün değildir. Cezayı gerektirecek şartlar oluştuğu zaman hadlerin uygulanması Kur'ânî bir emirdir. Hadler; zina,⁹⁴¹ kazf,⁹⁴² hırsızlık,⁹⁴³ isyan ve Allah(cc) ve Rasulüne harb ilan etmek,⁹⁴⁴ irtidat,⁹⁴⁵ recm,⁹⁴⁶ suçlarına yöneliktir. Hadlerle birlikte ta'zir cezası da verilebilecek

933 İsra 17/15; 28/59; 4/15; 6/19; 24/4,13 Müslim ,Hudud, 22; Lian,4

934 En'am 6/164; 53/39; 41/46; 4/123; 35/18 Buhârî, ,Hudud,11,12,14

935 Nisa 4/58,105,109; 5/8,40 Tirmizi,Hudud, 2

936 Bakara 2/178,179; 4/45

937 Buhârî, ,Hudud, 13; Müslim,Hudud, 24; Tirmizi, Hudud, 20

938 Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslâm Hukuku, 1996, İstanbul, c. 1s. 193-195 ; Mevdudi, Modern Çağda İslâmi Meseleler, çev. Yusuf ışıık, 1993, Konya , s.274-285

939 Karaman, age, s.213-215

940 Zuhayli, Vehbe, age, c.7 s.319

941 Nisa 4/15; 24/2 Buhârî, Hudud, 30-31; Müslim, Hudud, 15

942 Nûr 24/4-5 Ebu Davud, Hudud, 35; Tirmizi, Hudud, 28

943 En'am 6/39 Buhârî, Hudud, 13

944 Mâide 5/33-34

945 Bakara 2/218 Buhârî, Muharibin, 16-17-18; Müslim, Kenane, 9; Ebu Davud, Hudud, 1-13

946 Buhârî, Hudud, 21-37; Müslim, Hudud, 22; Ebu Davud, Hudud,24

olan suçlarda şunlardır; içki,⁹⁴⁷ sihir yapmak,⁹⁴⁸ livata,⁹⁴⁹ hayvanla temas kurmak⁹⁵⁰ şeklindeki suçlardır.

2- Kisas ve Diyetler

Lügatte “izin takip edilmesi, sürülmesi, misilleme ve ceza” anlamlarına gelen ‘kisas’ dini ıstılahta “suçluya yaptığı işin misliyle ceza vermektir.”⁹⁵¹ Diyet “cana karşı yada can hükmünde olana karşı işlenen cinayet sebebiyle ödenmesi gereken maldır.”⁹⁵²

Kisas cezaları, daha ziyade ferdin hakkının ağır bastığı fiillere yönelik cezalardır. Hakkı tecavüze uğrayan kişi, suçluyu affetme ya da diyet alma hakkına da sahiptir. Ancak hadlerde bu ihtimal yoktur. Olay yargıya intikal ettiği zaman ferdin yapacağı bir şey yoktur.⁹⁵³ Kisas ve diyetin öldürmeler ile yaralanmalarda olduğunu görüyoruz. Kisasın gerekli olduğunu Allah(cc)' şu ayetlerde bildiriyor. *“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kisas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür). Ancak her kimin cezası, kardeşi (öldürülenin velisi) tarafından bir miktar bağışlanırsa artık (ta’raflar) hakkaniyete uymalı ve (öldüren) ona (gereken diyeti) güzellekle ödemelidir. Bu söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır.”*⁹⁵⁴

Hataen ve kasten adam öldürme, *“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır”*⁹⁵⁵ öldürmenin dışında uzuvlarla ve sebep olmayla ilgili kisaslarda vardır. Diş, göz, kulak,

947 Buhârî, Hudud,2-5; Ebu Dvud, Hudud, 37

948 Tirmizi, 1466

949 Tirmizi, Hudud, 24

950 Tirmizi, Hudud, 23

951 Zuhayli, Vehbe, age, c.8 s.49-50

952 Zuhayli, Vehbe, age, c.8 s.81

953 Müslim, Hudud, 25; Ebu Davud, Hudud, 26

954 Bakara 2/178

955 Nisa 4/92,93; 17/34 Ebu Davud, Diyât, 3-4,17,28

burun, parmaklar, cenin, yaralamalar, bunların miktarları ile ilgili hususlar hadislerde ve fıkıh kitaplarımızda detaylı bir şekilde bildirilmiştir.⁹⁵⁶ Kısasın uygulama şartları - baba ile oğul arasında bir kişiye karşı cemaatin ve kaire karşı müslümana kısas yapılamıyacağı gibi- hadislerde ve fıkıh kitaplarında bildirilmiştir.⁹⁵⁷

3-Ta'zir

Lügatte “menetmek, engel olmak” anlamına gelen ‘ta'zir’ dini ıstılahta “Hakkında had ya da keffaret bulunmayan bir suç veya günahdan dolayı gereken cezadır.”⁹⁵⁸

Ceza hükümleri nassla sabit olmayan cezalardır. Bunlar insanları günahlardan sakındırmak için miktarı ve uygulanışı otoriteye bırakılmış cezalardır. Ta'zir cezaları kınama, sopa, hapis gibi te'dip ve terbiye maksatlı cezalardır.⁹⁵⁹

4-Keffaretler

Lügatte “örtmek, gizlemek” anlamına gelen ‘keffaret’ dini ıstılahta “ işlenen bir kusur ve günahdan dolayı Allah'tan af ve mağfiret dilemek niyetiyle yapılan, ceza özelliği bulunan bir tür mali ve bedeni ibadettir.”⁹⁶⁰

Hukuki cezaların dışında bazı ibadetleri terk etme ve ibadetler esnasında yapılan bazı yanlışlara konulmuş cezalarda vardır. Bu cezalar; hataen adam öldürme kefareti,⁹⁶¹ yeminkefareti,⁹⁶² ihram kefareti,⁹⁶³ zihar kefareti,⁹⁶⁴ oruç keffareti⁹⁶⁵ ve hayızlı kadınla cinsel temas⁹⁶⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu cezalar, nassla belirlenmiş cezalar olup, maddi cezalar olabileceği gibi (yedirme, giydirme, köle azad etme, kurban, sadaka) ibadet türünden (kaza, oruç tutma gibi) cezalarda olabilmektedir. Bu cezalar aynı zamanda ibadet yönü ağırlıklı olan cezalardır.

İslâm ceza hukuku, suçlunun durumu ve ıslahı ile cemiyetin menfaat ve himayesi gayelerine göre suçları ikiye ayırmıştır. Hadler, kısas ve diyet suçlarını -ki bunlar sınırlıdır- doğrudan doğruya cemiyet nizamına karşı işlenmiş ve onu tahrip etmeyi hedef alan suçlar

956 Maide 5/45 Buhârî, Diyât, 19-20; Tirmizi, Diyât, 1; Ebu Davud, Diyât, 3,8,16,18,20,21; Zuhayli, Vehbe, age, c.8 s.124-150

957 Buhârî, Diyât,31; Ebu Davud, Diyât, 11; Karaman, age, s.193-195; Zuhayli, Vehbe, age, c.8 s.52-71

958 Zuhayli, Vehbe, age, c.7 s. 472

959 Geniş bilgi için Karaman ,age s. 197-203

960 Bardakoglu, Ali, İlimihal, İSAM, c.2 s.13

961 Nisa 4/92,93

962 Tahrim 66/2; 5/89

963 Maide 5/95

964 Mücadele 58/3-4; Muvatta, Nüzûr 7

965 Bakara 2/184-185 Buhari, Savm 29, 31; Müslim, Sıyâm, 81

966 Tirmizi, Taharet 103, 136, 137; Ebu Davud, Taharet 106, 264, 265, 266

olarak kabul etmiş ve bunların cezasında suçludan ziyade cemiyet menfaatini gözetmiştir. Ta'zir suçlarında ise suç ile mücadeleyi ve cemiyetin himayesini ihmal etmemekle beraber daha ziyade suçlunun durumunu gözetmiş ve ıslahını hedef edinmiştir.⁹⁶⁷

Kur'an'da bu cezalara sebep olan fiiller konusunda insanlar uyarılmış ve cezaları da belirtilmiştir. İslâm ceza hukukundaki bu maddi müeyyideler, insanı uhrevi sorumluluklardan kurtardığı gibi, mağdur olan şahısların mağduriyetini giderme ve toplumun bozulmasına engel olmak gibi güzel sonuçlar da doğurmaktadır. Cezalar kişileri rencide etmek, onlara zulmetmekten ziyade toplumun huzur ve refahını, başta Allah(cc)'ın hakkı olmak üzere insanların haklarını muhafaza etmeye yönelik caydırıcı tedbirlerdir.

Hukuki cezaların gayesi de şu şekilde izah edilebilir. İnsanları korkutmak, ezmek, baskı altında tutmak için değil, alemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber(sav)'in getirdiği dine dayanan ceza hukukunun gayesi, elbette ki intikam ve işkence olamazdı. Bu müeyyidelerin gayesi, insanlığı ıslah, onları kötülük ve cehaletten korumak, eğri yoldan ve ilahi emirlere muhalefetten alıkoymak, kanunlara itaati sağlamak ve cemiyet nizamının korunmasına sevk ve teşvik etmektir. Cezalar Allah(cc)'ın kullarına merhameti sebebiyle va'z edilmiştir, halka rahmet ve onlara iyilik esassından çıkmıştır. Bunu için insanları cezalandıranların gayeleri, babanın çocuğunu terbiye ederken, doktorun hastasını tedavi ederken kastettiği gibi iyilik ve merhamet olmalıdır.⁹⁶⁸

Bunların yanında kişinin fert olarak yapması gereken bazı davranışlarda bulunmaktadır ki bunlar; Allah(cc) hakkına tecavüze istinaden “tevbe”, kulların hakkına tecavüze istinaden “helallik”, ibadetlerin hakkına tecavüze istinaden de “kaza” gibi insanı madden ve manen rahatlatacak, yapılan hataları telafiye yönelik bazı unsurlarda bulunmaktadır.

967 Karaman, age, s.211

968 Karaman, Hayreddin, age, s. 210-211

IV-KUR'AN DÜŞÜNCESİNİN SOSYAL-TOPLUMSAL BOYUTU

Sosyolojinin içerdiği konular daha önceki dönemlerde ve metinlerde de mevcut idiye de, sosyoloji, bu isimle son yüzyıllarda ortaya çıkmış bir sosyal bilim dalıdır. Sosyolojiden daha önce var olan Kur'an konularının bir kısmını, bu günkü sosyoloji de temel konular kabul etmektedir. Tanrı, tabiat, toplum, kültür, medeniyet, din ve sosyal olaylar bunların başlıcalarıdır. Konu bakımından benzeşen bu durum, olaylara bakış, olayları değerlendirme ve sonuçlandırma yönüyle birbirinden ayrılmaktadır. Bundan dolayıda klasik sosyoloji ile Kur'an sosyolojisi birbirinden tamamen ayrılmaktadır.

Kur'an sosyolojisi için şöyle bir tarif yapılabilir; "Kur'an'ın tanrı, kâinat, insan, dünya ve ahiret telakkilerinden yola çıkarak ve konuyu ilgilendiren bütün ayetleri nazar-ı itibara alarak insan cemiyetlerini statik ve dinamik bakılmadan ele alıp yapısal vasıflarını ve değişme şartlarını (sosyal değişme şartlarını) araştıran, tabii hadiselerle sosyal hadiseler arasındaki irtibatı arayan ve bu hususlarda Cenâb-ı Allah'ın sünnetlerini tesbite çalışan bir ilimdir."⁹⁶⁹

Kur'ân sosyolojisinin temelini ve metodunu "Sünnetullah"-Allah(cc)'ın Sünnetleri oluşturmaktadır.⁹⁷⁰ Sünnetullah "Allah(cc)'ın kainatı idare ederken koyduğu kurallar; Cenâbı Allah(cc)'ın yaratıkları hakkındaki hüküm ve adetleri anlamına gelir".⁹⁷¹ "Sünnetullah" Kur'ân'da çeşitli kelime ve kavramlarla ifade edilmektedir. Bunların başında ve temelinde "sünnetullah", "sünnetü'l evvelin", "sünnetün", "sünnetüna", "sünen"⁹⁷² gibi kendi fiilleri, "kelimâtullah", "kelimetü'l azab", "kelimetü'l fasl", "kelimetünâ",⁹⁷³ "emr",⁹⁷⁴ "kader",⁹⁷⁵ "mesülât", "meselü'l evvelîn",⁹⁷⁶ "eyyâmullah",⁹⁷⁷ "kavl"⁹⁷⁸ gibi sünnetullahla yakın anlamlı kelime ve kavramlar gelmektedir.⁹⁷⁹

Bu yerlerde geçen sünnetullah, kainattaki bütün düzeni kapsar niteliktedir. Bu sünnetler, varlığın özünde, dünya ve insan arasındaki ilişkilerin temelinde mevcut olup; Kur'ân, bütün bunlar üzerindeki kapalılığı açarak tarihin seyrindeki ağırlıklarını

969 Cebeci Lütfullah, "Kur'an Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme", İslâmî Araştırmalar Dergisi, s.8, sayı: 3, Ocak, Ankara, 1987

970 Cebeci, agm, s. 9

971 Bağçeci Muhittin, "Sünnetullah" mad. ŞİA, s.257, Şamil yay., İst 2000

972 Fuad Abdulbaki, age, s.367

973 Fuad Abdulbaki, age, s.620

974 Fuad Abdulbaki, age, s.77-78

975 Fuad Abdulbaki, age, s.536-538

976 Ra'd 13/36; 43/8,56

977 Al-i İmran 3/140-141; 10/102; 45/14

978 Yunus 11/40; 17/16; 27/85

979 Okumuş Ejder, "Kur'ân'da Toplumsal Çöktüş" Kur'ân Sosyolojisi Üzerine Denemeler, s.161, Yediveren yay., Konya 2003

belirtmektedir.⁹⁸⁰ Allah(cc)'ın sünnetlerini ;

1-Allah(cc)'ın tabiata koyduğu kanunlar, tabiattaki düzen, denge ve ahenk,⁹⁸¹

2-Allah(cc)'ın insanlar için yazmış olduğu kader,⁹⁸²

3-Allah(cc)'ın insanlara peygamber ve kitap göndermesi, peygamberler eliyle mucizeler göstermesi,⁹⁸³

4-Önceki toplumların inanışları, yaşayışları ve bunlar sebebiyle nimetlendirilmeleri ve azab edilmeleri⁹⁸⁴ gibi hususlar ve bunların detayları oluşturmaktadır. Bunlardan özellikle üçüncü ve dördüncü maddeler sünnetullahın sosyal- toplumsal yönünü ifade etmektedir.

Allah(cc)'ın var olan sünnetlerini ortaya çıkmasına amil sebep insandır ve bu sünnetler sebep-sonuç ilişkisine bağlıdır.⁹⁸⁵ Sünnetullah neden olarak değil sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Allah(cc)'ın sünnetleri, insanlar ve toplumlar içerisinde ayırım yapmayan evrensel ve değişmez özellikler içermektedir,⁹⁸⁶ somut yasalar olup, genelde peygamber ve kavimleriyle örneklendirilmekte ve insanları iman etmeye çağıran, ibret alınmasını sağlayacak olgular olarak görülmektedir.⁹⁸⁷

Kur'an, bunları-sünnetullahı- sıradan bir metin olarak değil, sebep-sonuç ilişkisi, zahiri ve batini sebepler, buradan alınacak dersler, ahiretteki karşılıklarını göz önünde bulundurarak inceler ve değerlendirir. Kur'an sosyolojisinin amacı; Kur'anı sosyal hayatımızda pratik olarak kullanmak ve böylece insanlığın dengeli maddi ve manevi tekamülünü sürdürebileceği şartları sağlamak olurken Kur'an sosyolojisinin diğer sosyolojilerden farkı; sosyal hadiselerle tabii hadiseler arasındaki determinizmi kabul etmesidir. Mesela tabii afetler, cemiyet o afetleri gerektiren bir davranışta ise olur.⁹⁸⁸

Kur'an sosyolojisinin esasları belli başlı olarak, tanrı, insan, dünya ve ahiret hakkındaki İslâmi telakkilerdir. Aynı zamanda bunlar Kur'ânî sosyolojinin özeti de sayılabilir.⁹⁸⁹ Kur'an sosyolojisinin ihtiva ettiği konulardan tanrı, hukuki ve iktisadi yönü çalışmamızın "Kulluk" bölümünde "tevhid", "muamelat (muameleler)", "ukubat(cezalar)"

980 Çelik Cetaleddin, Kur'an'da Toplumsal Değişim s.85 İnsan yay. İstanbul 1996

981 Ra'd 13/2; 36/40; 43/12

982 Ahzab 33/38 ;11/49; 35/43; 48/23

983 İsrâ 17/77; 40/85; 15/10-13

984 Al-i İmran 3/137; 4/26; 18/55

985 Ra'd 13/11; 16/33; 3/125; 17/7,15; 5/16 ; 11/3,52

986 En'am 6/34,115; 35/43; 48/23; Okumuş Ejder, agm. S.162,163,197 ; Çelik age, s.83

987 Araf 7/89-91,155; 11/67-97; 12/109; 16/36 ; 30/42

988 Cebeci, agm, s.9

989 Cebeci, agm, s.10

başlıkları altında incelenmiştir. Diğer kısımları tarih, toplum, kültür ve medeniyet, siyaset ve devlet ile cihad başlıkları altında incelemeye çalışacağız. Şimdi bunlara kısaca göz atalım.

A-Tarih

Kur'an'ın bize bildirdiğine göre, tarihin başlangıcını tam olarak bilemiyoruz. Kur'an insanlık tarihinin soyut olarak "elest bezmi" diye isimlendirdiğimiz zamanla "*Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.*"⁹⁹⁰ Somut olarak ta Adem (as)'ın yaratılmasıyla başladığını bildirmektedir.⁹⁹¹ Bunun öncesinde insanın dışında varlıkların (melekler, şeytan, cinler, bilemediğimiz diğer alemler) olduğu da Kur'an ayetlerinden anlaşılmaktadır. İnsanlık tarihi bundan sonra Havva validemizin yaratılması, Adem(as) ile Havva validemizin zürriyetleriyle, arkalarından gelen kavimlerle devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

Kur'an, bir tarih kitabı değildir. Ama bazı tarihi olaylara şahitlik etmesi yönüyle de en sağlam kaynaktır. Bu olayları da sıradan bir tarih eserinde olduğu gibi kronolojik ve belli zahiri kıstaslara dayanarak vermez. Bu olayları, sebep-sonuç ilişkisine dayandırarak, vermek istediği mesaja ve bizim bunlardan alacağımız derse dikkat çekmek suretiyle verir.

Kur'an'da tarih olarak, genelde geçmiş peygamberlerin kıssaları, onların kavimleri, kavimleriyle yapmış oldukları mücadeleleri anlatılır.⁹⁹² Peygamber kıssalarının dışında Ashâb-ı Kehf ve bahçe sahipleri,⁹⁹³ Ashâb-ı Uhdud,⁹⁹⁴ İmran ve Meryem kıssaları,⁹⁹⁵ Karun kıssası,⁹⁹⁶ Mü'min kişi,⁹⁹⁷ Havariler,⁹⁹⁸ Fil olayı⁹⁹⁹ gibi tarihi bazı kıssalardanda bahsedilmektedir.

Kur'an, bunlarla beraber Hz.Peygamber(sav) dönemindeki bazı olaylardan da bahsederek bunlara ışık tutar. Kur'an'da geçen bu türden ayetler, inkarcıların yanlış inanç ve davranışlarını düzeltmeye, müminleri de motive etmeye yöneliktir. Bu dönemle ilgili olarak

990 A'raf 7/174

991 Bakara 2/30

992 Bakara, Al-i İmran , A'raf , Hud , Yunus, Yusuf, İbrahim, Hicr, Meryem ,Tâhâ, Neml, Kasas, Enbiya vb. surelerle, çalışmamızın risalet konusuna bakılabilir.

993 Kehf 18/9-31; 18/32-44; 68/17

994 Buruc 85/1-16

995 Âli İmran 3/35-39; 3/45-49; 19/16-40

996 Kasas 28/76-82

997 Mü'min 40/27-45; 36/13-31

998 Nisa 4/111-112; 61/14

999 Fil 105/1-5

savaşlardan; Bedir ve Uhud,¹⁰⁰⁰ Huneyn ve Tebuk,¹⁰⁰¹ Hendek,¹⁰⁰² Rumlarla Farisiler arasındaki savaş,¹⁰⁰³ Hudeybiye antlaşması¹⁰⁰⁴ ile İfk,¹⁰⁰⁵ Hz.Peygamber(sav)' in zevceleri ile ilgili¹⁰⁰⁶ müminlerin bazı davranışlarını düzeltmeye yönelik ¹⁰⁰⁷ vb olaylardan da bahsedilir. Bu olaylar salt tarih anlayışıyla değil, bundan daha ziyade fonksiyonları ile verilir. Dolayısıyla bu tarihi kıssalar geçmişe ışık tutarken, günümüze de rehberlik etme özelliğine sahiptir. Bu kıssaların anlatılış gayeleri;

- 1-Önceki peygamberleri ve mesajlarını tanıtmak,
- 2-Helak edilen kavimlerden ibret almak ,
- 3-Onların düşmüş oldukları hatalara düşmemek,
- 4-İnsanın yalnızca Allah(cc)'a kul olmasını sağlamak gibi ciddi sebeplere dayanmaktadır.

B-Toplum

Allah Teâlâ(cc) Kur'an'da canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu âlemlerden bahseder. Buhusus Kur'an'da yetmişüç yerde “âlemîn” şeklindeki kullanımlardan anlaşılmaktadır.¹⁰⁰⁸ Bu kullanımlar aşağı yukarı aynı anlamda ve bütün yaratıkları kapsar mahiyettedir.¹⁰⁰⁹ Kur'an bu anlamda bizimde alemlerin bir parçası olduğumuzu bildirmekte ve bizden toplum(ümmet) oluşturmamızı istemektedir.¹⁰¹⁰ Kur'an'da, toplumu ve toplum içindeki gurupları ifade eden bazı kavramlar bulunmaktadır. Bunların başında hizb(ahzab),¹⁰¹¹ ümmet,,¹⁰¹² kavm¹⁰¹³ gibi kavramlar gelmektedir. Bunlardan başka; şa'b, kabile, aşiret, fırka, sulle, fie, şia, zumre, usbe, raht,taife, karye(Medine), fevc, gibi kavramlarla ve; ensar, muhacir, zenginler-müstekbirler, fakirler-müstez'aflar, mele-asilzadeler ve krallar-yöneticiler,

1000 Âli İmran 3/121-167; 8/5-50

1001 Tevbe 9/25-27,118; 41/51

1002 Ahzab 33/9-27

1003 Rûm 30/1-6

1004 Fetih 48/10-26

1005 Nur 24/11-26

1006 Tahrim 66/1-5; 36/37-40

1007 Ahzab 33/53

1008 Fuad Abdulbaki, age, s.480-481

1009 Esed, age , s. 1-2, 1325

1010 Doğan, Metin, “Kur'an , Peygamber, Toplum”, Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler, s 68

1011 Fuad Abdulbaki, age, s. 199

1012 Fuad Abdulbaki, age, s. 80

1013 Fuad Abdulbaki, age, s. 582-587

mutrafın, münafıklar, din adamları, dedikoducular gibi guruplar gelmektedir.¹⁰¹⁴ Kur'an'da geçen varlıkları değişik yönlerden sınıflandırmak mümkündür.

Yaratıklar bakımından (insanlar, melekler, cinler, şeytan, tabiat, hayvanlar, bitkiler)

İnanç bakımından (mü'minler, inkarcılar)

Ahiretteki durumları bakımından (cennetlikler, cehennemlikler)

I-Canlı Yaratıklar Bakımından Sınıflandırma:

a-İnsan

Kur'an'da değişik yönleriyle tanıtılan insan, Allah(cc)'ın yarattığı en şerefli ve en mükemmel mahluktur.¹⁰¹⁵ Kur'an, insanın yaratılışından,¹⁰¹⁶ yaratılışındaki mükemmellikten,¹⁰¹⁷ insanın tabiat ve fitratındaki dualizmden (ruh-nefs, madde-mana),¹⁰¹⁸ onun en şerefli mahluk olduğundan, ama aynı zamanda en aşağı seviyeye, konuma inebileceğinden de bahseder.¹⁰¹⁹ İnsanın zayıf¹⁰²⁰ ve aciz¹⁰²¹ olarak yaratıldığını bundan dolayı da acelecî¹⁰²² ve hırslı¹⁰²³ olduğunu bildirir. Allah(cc)'a karşı takınmış olduğu tavırlardan dolayı da zalim ve cahil olduğunu,¹⁰²⁴ verilen nimetlere karşı da cimri ve nankör¹⁰²⁵ olabileceği vurgulanır. İnsana verilen nimetler ve imkanlardan da bahsedilerek yerlerde ve göklerde bulunan her şeyin insanın emrine amade kılındığı bildirilir.¹⁰²⁶

Allah(cc), insanı gayesiz ve başıboş yaratmamış,¹⁰²⁷ insanın yaratılış gayesini de yeryüzünde halife olmak,¹⁰²⁸ imtihana tabi tutulmak¹⁰²⁹ ve yalnızca Allah(cc)'a kulluk etmek

1014 Yalçın Abdurrahman, İnsan Davranışları ve Din, s.145-148, Basılmamış SÜSBF Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1996 s.145-148; Cebeci, agm, s. 21-28; Tekin Mustafa, "Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Guruplara Giriş" Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler, s. 75-116

1015 Tin 95/3; 17/70

1016 Mürselat 77/20 ; 22/5; 3/59; 6/2; 16/4-66; 23/12

1017 Mümün 40/64; 7/11

1018 Secde 32/7-9; 49/3

1019 Tin 95/4-5

1020 Nisa 4/28; 30/54; 41/49

1021 Mâide 5/30-31; 16/4

1022 Enbiya 21/37

1023 Meâric 70/19

1024 Ahzab 33/72;14/34

1025 İsrâ 17/100; 20/19,21; 11/9-10; 22/60

1026 Bakara 2/22,29,57,58

1027 Kıyame 75/30; 29/2; 23/115

1028 Bakara 2/30; 6165; 7/69-74

1029 Mülk 67/2

olarak bildirmiştir.¹⁰³⁰ Allah(cc) insana irade vermiş,¹⁰³¹ hakk ve batıl yolları göstermiş,¹⁰³² bunlardan istediğini seçmede serbest bırakmış,¹⁰³³ nihayetinde de sorumlu olacağını bildirmiştir.

b-Melekler

Allah(cc)'ın mahiyetini bilmediğimiz bir şekilde yarattığı varlıklardır. Bunlarda Kur'an'da "melek" ismiyle (88) seksen sekiz yerde bahsedilmektedir.¹⁰³⁴ Buralarda meleklerin kendi özel isimleriyle ve görevleriyle ilgili hususlardan bahsedilmektedir. Cebrâil,¹⁰³⁵ Azrâil,¹⁰³⁶ İsrâfil,¹⁰³⁷ Mikâil,¹⁰³⁸ Kirâmen Kâtibin,¹⁰³⁹ mü'minlere dua ve istiğfar ve yardım eden melekler,¹⁰⁴⁰ arşı çevreleyen ve taşıyan melekler,¹⁰⁴¹ cennet ve cehennemde görevli melekler,¹⁰⁴² münker- nekir¹⁰⁴³ bahsi geçen meleklerdir.

Melekler normal durumlarda görülmeyen,¹⁰⁴⁴ Allah(cc)'a yakın olan,¹⁰⁴⁵ Allah(cc)'ın kendilerine ihsanda bulunduğu,¹⁰⁴⁶ erkekliği ve dişiliği,¹⁰⁴⁷ yemesi içmesi olmayan,¹⁰⁴⁸ Allah(cc)'ı sürekli tesbih ve niyaz eden,¹⁰⁴⁹ O'nun hiçbir emrine karşı gelmeyip yerine getiren¹⁰⁵⁰ vb. özellikleriyle tanıtilen özel varlıklardır. Allah(cc)'ın özel bir yaratışla yarattığı bu varlıklar, bizim duyularımızın dışında kalan ve ancak nassların bildirdiği kadarıyla bilebildiğimiz özelliklere sahiptirler.

1030 Zâriyat 51/56-57

1031 Teğabun 64/104; 10/108; 17/15

1032 Şems 91/7-8; 90/10

1033 Kehf 18/29; 17/15

1034 Fuad Abdulbaki, age, s.674-675

1035 Bakara 2/98; 16/102; 29/97; 53/6-8

1036 Nisa 4/97; 6/61,63; 79/1,4

1037 En'am 6/73; 18/99; 23/101

1038 Nâziat 79/5

1039 İnfitar 82/10-12; 43/80

1040 Enfal 8/9-10; 3/123

1041 Araf 7/206; 39/75; 40/7

1042 Zuhurf 43/77; 66/6; 13/23-24

1043 Tirmizi, Cenaiz,70

1044 Tevbe 9/26

1045 Nisa 4/172

1046 Enbiya 21/26

1047 Zuhurf 43/19; 53/27

1048 Nahl 16/69-70

1049 Araf 7/206; 8/13; 21/9,26

1050 Tahrim 66/6; 17/57

c-Cinler

Cinlerde melekler gibi Allah(cc)'ın insanlardan farklı olarak ateşten ve alevden yarattığı varlıklardır.¹⁰⁵¹ Kur'an'da yaklaşık olarak (40) kırka yakın yerde kendi isimleriyle zikredilmektedirler.¹⁰⁵² Cinlerin de insanlar gibi iradeli varlıklar oldukları, bundan dolayı da sorumlu oldukları ve yaratılış gayelerinin de Allah(cc)'a kulluk olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁵³ Kendi isimleriyle Kur'an'da bir sure bulunan bu varlıklar hakkında iki görüş vardır.

Birincisi; "Cin mutlaka duyuların hepsinden gizlenmiş olan ruhanilere denilir ki insan karşılığıdır bu şekilde melekler ve şeytanlar cinin içine dahil olur.

İkincisi; Cin ruhanilerin bir kısmına denilir çünkü ruhaniler üç kısımdır. Hayırlıları melekler, şerlileri şeytanlardır. Diğerleri ise hayırlıları da şerlileri de içine alan özel manasıyla cin taifesidir.¹⁰⁵⁴ Kur'an'daki "cin" topluluğunu -bunların içine meleklerin ve şeytanlarında girebileceğini söyler- "duyarlı organizmalara sahip" "ruhsal güçler" "esrarlı güçler" "görünmez varlıklar" olarak tanımlayan Esed(v. 1992) bunların anlatılmasındaki nedeni de "Kur'an'ın ilk hitap ettiği halkın bilincine derin şekilde nüfuz etmiş bulunan bazı efsaneleri hatırlatmak, onunla amaçlanan manevi/ ahlâkî veya rûhî hakikati tasvir etmek" amacını taşıdığını bildirir.¹⁰⁵⁵

Mü'min ve kafir olabilen bu yaratıklar¹⁰⁵⁶ gaybı bilemezler.¹⁰⁵⁷ Allah(cc)'la yaratılmışlık dışında hiçbir bağlarının bulunmadığı¹⁰⁵⁸ ve kendilerine tapınılacak olağanüstü varlıklarda olmadıkları bildirilmektedir.¹⁰⁵⁹ Yaratılışları farklı olduğundan görülmeyen, inkarcı olanlarının da şerlerinden sığınılması gereken varlıklardır.¹⁰⁶⁰

d-Şeytan

Kur'an'ın insandan sonra kendisinden en çok bahsettiği varlıkların başında şeytan ve avaneleri gelir. Kur'an'da (88) seksen sekiz yerde kendi ismiyle geçen şeytan¹⁰⁶¹ avaneleri ve tA'raftarlarıyla beraberde sıkça zikredilir. Kur'an şeytanında cinlere benzer bir şekilde ateşten

1051 Rahman 55/5; 15/27

1052 Fuad Abdalbaki, age, s.179-180

1053 Vâkıa 56/57

1054 Yazır, age c.3 , s.499

1055 Esed , age, Ek. III s.1335-1336

1056 Cin 72/11-15; 46/29-31

1057 Sebe 34/14; 72/10

1058 Saffat 37/158; 6/100

1059 Sebe 34/41; 72/10

1060 Nas114/1-5

1061 Fuad Abdalbaki, age, s.383-384

yaratıldığını,¹⁰⁶² onun insanları gördüğü halde insanların onu görmediğini bildirmektedir.¹⁰⁶³ Kur'an nasslarından anlaşılan ve genelde de iblis ve avanesi olarak tanımlanan bu şeytanın dışında, şeytanın temsilcisi olan, onun görevlerini yapan, insanları haktan uzaklaştıran her şeyi Kur'an, şeytan olarak nitelendirir. Anlaşılan o ki iblis, cinler ve insanlardan olan cismani şeytanlardan başka, şeytan; insanda var olan kötü eğilimleri kuvvetlendiren bir güçtür. İnsana iliştigi ve etkilediği zaman da şahsiyet olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁶⁴

Şeytan hakkın karşısında batılın temsilcisidir. Batıl olan her şeyde şeytan odaklıdır. Onun için Kur'an hakkı temsilen "hizbullah", batılı temsilen de "hizbuşşeytan" tabirlerini kullanır.¹⁰⁶⁵ Bu hizbin temsilcileri olarak ta inkarcıları,¹⁰⁶⁶ Kur'an'dan yüz çevirenleri,¹⁰⁶⁷ kalplerinde hastalık bulunan münafıkları,¹⁰⁶⁸ günahkar yalancıları,¹⁰⁶⁹ israf edenleri¹⁰⁷⁰ bildirmektedir. Bunlarda genelde insanlardan olan şeytanlardır. Kur'an'ın kendilerine karşı en çok uyarıda bulunduğu varlıklar şeytan ve avaneleridir. Müslümanları şeytana ve avanelerine karşı uyanık olmaya çağıran Kur'an, şeytanlara tapmayı,¹⁰⁷¹ şeytanları dost edinmeyi,¹⁰⁷² onların adımlarını izlemeyi ve peşlerinden gitmeyi kesinlikle yasaklar.¹⁰⁷³ Şeytan insanı kötülük yapmaya zorlayamaz ancak insanı aldatır ve kötülüğe teşvik eder. Bu durumlarda da Allah(cc) kendisine yönelmeyi ve O'na sığınmayı emretmektedir.¹⁰⁷⁴

Şeytanın faaliyetlerinden bahseden Kur'an, şeytanın Allah(cc)'a isyan ettiğini ve insanların da isyana davet ettiğini,¹⁰⁷⁵ şeytanın apaçık düşman olduğunu,¹⁰⁷⁶ insana yaldızlı sözlerle vesvese verip onu aldattığını ve kuruntuya düşürdüğünü *"Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar), şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler» (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytani dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür. (Şeytan) onlara söz verir ve onları*

1062 A'raf 7/12; 38/76; 15/25

1063 A'raf 7/24; 8/48

1064 Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s.193- 195

1065 Mücadele 58/19-22; 5/56

1066 A'raf 7/27; 6/71; 4/38,76

1067 Zuhuruf 43/36; 7/175

1068 Mücadele 58/19-20; 59/16-17; 22/53

1069 Şuara 26/221-222

1070 İsrâ 17/27

1071 Meryem 19/44

1072 Yâsin 36/60-64; 35/6

1073 Bakara 2/168; 24/21

1074 Fussilet 41/36; 23/97; 7/200

1075 Nisa 4/119; 19/14

1076 Enbiya 21/68,208-209; 12/5

ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara söz vermesi aldatmacadan başka bir şey değildir.”¹⁰⁷⁷ insanı fakirlikle korkuttuğunu, ¹⁰⁷⁸ insana hayasızlığı, kötülüğü, fuhşu ve Allah(cc)'a karşı gelmeyi emrettiğini bildirir. “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır. O size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”¹⁰⁷⁹ İnsanların sağından solundan, ön ve arkalarından onlara yaklaştığından ¹⁰⁸⁰ nihayetinde de insanı ateşe sürüklediğinden, şeytan ve avanelerinin ahiretteki acı sonlarından bahsedilir.¹⁰⁸¹ Bütün bunlara rağmen Allah(cc) kendisine kıyamete kadar mühlet vermiştir. ¹⁰⁸²

Şeytanın insanlar üzerindeki etkisinden de bahseden Kur'an, mü'min kulların Allah(cc)'a itaat ve ibadete devam ettikleri, Allah(cc)'ın sığınmasına girdikleri müddetçe şeytanların onlara hiç bir etki yapamayacaklarını bildirmektedir. “Doğrusu şeytanın, inananlar ve yalnız Rablerine güvenenler üzerinde bir nüfuzu yoktur.” “(İblis) dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesna.” ¹⁰⁸³ Şeytanın pençelerinin tek başına güçlü değildir. Onu güçlü yapan şey, insandaki irade zayıflığı, ahlâki cesaretin olmayışı ve gereken takvanın bulunmayışıdır.¹⁰⁸⁴ Şeytanın ancak Allah(cc)'a kulluktan yüz çevirin ve kendi dostu olan kişilere tesir edebileceği bildirilmektedir. “Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytani ona musallat ederiz. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince arkadaşına: Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın! der.”¹⁰⁸⁵

e-Tabiat ve İçindekiler (Hayvanlar, Bitkiler, Yer, Gök, Güneş, Ay, Dağlar, Deniz)

Allah(cc)'ın lafzi ayetlerinden başka bir de kevnî ayetleri vardır ki bunlar da “Tabiat ve içindekiler”dir. Kur'an, tabiatın ve tabiatın içindekilerden sıkça bahseder ve bunların

¹⁰⁷⁷ Nisa, 4/119-120 benz için; 6/112-113; 7/201; 22/52,55

¹⁰⁷⁸ Bakara 2/268

¹⁰⁷⁹ Bakara 2/168-169 benz için; 24/21

¹⁰⁸⁰ A'raf 7/17

¹⁰⁸¹ Fâtır 35/6; 34/33; 37/29

¹⁰⁸² A'raf 7/14-15; 15/36-38

¹⁰⁸³ Nahl 16/99; Hicr, 15/39-40 benz için; 7/201; 14/22; 15/39,42; 37/40

¹⁰⁸⁴ Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an, s.191

¹⁰⁸⁵ Zuhuruf 43/36-38

sahibi, maliki ve rabbinin Allah(cc) olduğunu bildirir.¹⁰⁸⁶ Allah(cc), tabiatı ve tabiattaki bu düzenin varlığını kendine delil kıldığı gibi düzenin yok olacağını da söyleyerek kendine delil kılmaktadır.

Tabiatın yaratılmış olup,¹⁰⁸⁷ boşuna yaratılmadığından,¹⁰⁸⁸ tabiatın ve içindekilerin düzen ve ahenginden¹⁰⁸⁹ ve bunların yaratılış gayelerinin Allah(cc)'a kulluk olduğundan,¹⁰⁹⁰ her yönüyle insanın emrine amade kılındığından,¹⁰⁹¹ bunlarda insanlar için faydalar olduğundan,¹⁰⁹² bunlara şükredilmesi gerekliliğinden¹⁰⁹³ vb hususlardan bahseder ve bütün bunları Allah(cc)'ın varlığına birliğine, güç ve kudretine, rab, melik, ve hükümranlılığına delalet eden kevni ayetler (işaretler)¹⁰⁹⁴ olarak sunar. Bunların doğru bir şekilde okunması içinde insanda, tabiatı farklı olarak akıl, irade ve iman bulunması gerekmektedir.¹⁰⁹⁵

Kur'an, insanla tabiat arasındaki ilişkiden de bahseder. Bu ilişkinin temelini, her ikisinin de yaratılmış olduğu ilkesine bağlar. Aralarındaki en büyük fark insanın hür iradeli oluşu, kainatın ise hür iradesi olmadığı gerçeğidir.¹⁰⁹⁶ İnsan yalnız Allah(cc)'a kulluk için yaratılmışken, tabiat hem Allah(cc)'a kulluk hem de insana hizmet için yaratılmıştır. Tabiatın konuları ile insanın mükellef olduğu ahlâk konuları arasında da fark vardır. Bu fark aynı zamanda insan ile tabiat arasındaki farktır. Tabiat ve konuları, kullanılması ve hizmete sokulması gereken bir varlıklar iken ahlâk ve konuları, kendisine uyulması ve itaat edilmesi gereken konulardır.¹⁰⁹⁷ Allah(cc), tabiata yaratılmış olmanın, insanın hizmet ve hidayetçisi olmadan başka bir yetki vermiyor. Tabiat, Allah(cc)'ın emri dairesinde işleyen bir varlıktır. Bunun dışında ilah olma veya kendisine kudsiyet atfetme gibi özel birdurumu bulunmamaktadır.

Kur'an, tabiatın içindeki varlıklardan (hayvanlar, bitkiler, yer, gök, güneş, ay, yıldızlar, gece, gündüz, denizler, karalar ve bilemediğimiz diğerleri) da ayrı ayrı bahseder, bunlarında ayrı birer ümmet (topluluk) ve ayet(işaret) olduklarını¹⁰⁹⁸ bildirir. Yukarıda tabiat

1086 Bakara 2/107; 3/189; 5/17-18...

1087 Âli İmran 3/29,59; 6/101; 7/54; 10/3; 11/7; 15/85; 16/3; 2/130

1088 Âli İmran 3/191; 38/27

1089 Hicr 15/21; 27/88; 54/49; 63/3-4; 87/2-3

1090 İsra 17/44; 41/11; 57/1; 59/1; 61/1

1091 Bakara 2/29; 31/20; 45/12-13

1092 Mü'minin 23/22; 40/79; 55/10-13

1093 Zuhuruf 43/13; 22/36

1094 Al-i İmran 3/190-191; 13/1-2; 10/5-6; 12/105

1095 Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an , s.120-121

1096 Fussilet 41/11

1097 Fazlurrahman, Ana Konuları Kur'an , s.131

1098 En'am 6/38

için söylemiş olduğumuz hususları bunlar içinde zikreder. Tabiat ve tabiatın içindeki varlıklardan bahsediliş gayesi olarak ta şunlar söylenebilir.

1-Allah(cc)'ın varlığına ve birliğine, gücü ve kudretine, tabiat üzerindeki hakimiyetine delalet etmek,

2-Kainatın kendisi ve içindekilerle beraber Allah(cc)'a teslim olduğunu, O'na kulluk ettiğini, boşuna yaratılmadıklarını ve bununda insana örnek olması gerektiğini hatırlatmak,

3-Bunların insanın emrine amade kılındığını, insanında bu nimetleri veren Allah(cc)'a kulluk etmesini hatırlatmak,

4-Bütün bunları, insanın düşünüp, ibret alması, Allah(cc)'ın varlığına ve birliğine inanıp yalnızca O'na inanılmasını ve teslim olunmasını bildirmek için zikredilmiştir.

II-İnanç Bakımından İnsanlar:

Allah(cc) insana irade vermiş¹⁰⁹⁹, hakk ve batıl yolları göstermiş¹¹⁰⁰, bunlardan istediğini seçmede serbest bırakmış¹¹⁰¹, nihayetinde de sorumlu olacağını bildirmiştir.

Bu yaratıklar içinde Kur'an'ın kendisinden en çok bahsettiği varlık insandır. İnsanı da genel özelliklerinden daha ziyade inanç yönüyle konu edinir. Allah(cc) insana akıl ve irade vererek diğer yaratıklardan ayırmıştır.¹¹⁰² İnsana hakk ve batıl yolları göstermiş¹¹⁰³ bunları seçme konusunda da onu serbest bırakmıştır.¹¹⁰⁴ İnsan için İslâm'dan razı olacağını¹¹⁰⁵ ve bunu emrettiğini,¹¹⁰⁶ küfürden ise asla razı olmayacağını¹¹⁰⁷ inanaların ve inkarcıların ahiretteki muhtemel sonuçlarında bildirmiştir. Allah(cc), şayet dilemiş olsaydı herkes inanırdı.¹¹⁰⁸ Nitekim insanın dışındakilerde böyle bir teslimiyet vardır.¹¹⁰⁹ Fakat Allah(cc), inanç işinin zorlama ile değil hür irade ile olmasını istemektedir.¹¹¹⁰ Bununlada yatınılmemiş inanç

1099 Tegâbun 64/104; 10/108; 17/15

1100 Şems 91/7-8; 90/10

1101 Kehf 18/29; 17/15

1102 Tegâbun 64/104; 10/108; 17/15

1103 Şems 91/7-8; 90/10

1104 Kehf 18/29; 17/15

1105 Mâide 5/3

1106 Hacc 22/78; 3/64; 10/72

1107 Zümer 39/7

1108 Yunus 10/99; 11/118; 16/93; 42/8

1109 Âli İmran 3/83; 13/15; 41/11

1110 Kehf 18/29; 73/19; 76/29

konusunda baskı yapılmasını kesin bir dille yasaklamıştır.¹¹¹¹ Böyle oluncada çeşitli inançlara mensup insanlar hep varolagelmıştır.

Kur'an da, genel anlamda iki inanç gurubundan bahsedilir. Bunlardan birincisi Allâh'ın taraftarı olan inananlar, ikincisi ise Şeytanın taraftarı inkarcılardır.¹¹¹² Kur'an, bunların alt başlığı olabilecek inanç guruplarından ve bunların isimlerindende toplu olarak şu şekilde bahseder. "*Mümin olanlar, yahudi olanlar, sâbiiler, hristiyanlar, mecûsiler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*"¹¹¹³ "*Şüphesiz iman edenler; yahudilerden, hristiyanlardan ve sâbiilerden de Allah'a ve ahiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur onlar üzüntü çekmeyeceklerdir*".¹¹¹⁴ İnaneların dinini Tevhid dini İslâm -Haniflik¹¹¹⁵ - oluştururken,¹¹¹⁶ bunlar Kur'an da çeşitli isimlerle (Mü'min, müslüman, muttaki, muhlis, muhsin, salih, akıl sahipleri, rahmanın kulları, hanif, haşim, raşid vb) ifade edilir.

İnkarcıların dinleri inanış şekillerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Hepside küfrün alt başlığı olabilecek inanç şekilleri; küfür, şirk, nifak ve tahrif edilmiş ilahi dinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında din ve inançtan bahsedilmez. Dinler tarihinde isimleri geçen ve halen yeryüzünde yaşayan özellikle uzak doğu dinlerinden Hinduizm, Budizm, Şintoizm, Brahmanizm vb. gibi dinlere bu isimlerle Kur'an'da rastlanmaz. Bu dinleri önceki gönderilen peygamberler ve kitaplarla ilintili olduğunu söyleyenler ve bu doğrultuda açıklamaya çalışanlar olmuş ise de¹¹¹⁷ bunları kendi inanç esasları, ibadet şekilleri ve Kur'an'daki temel inanç prensiplerine göre değerlendirmek daha isabetli olur. Kur'an inkarcıları; kafir, müşrik, münafık, yahudi, hristiyan, sâbii, mecusi ve bunların içeriği olan kişileri ve guruplarında fasık, facir, zalim, mu'tedi, müsrif, belam, müstekbirler, inkarcı mele(asilzadeler)ve krallar, mütrefler vb. gibi isimlerle isimlendirir.¹¹¹⁸

Kur'an da zikredildiği şekliyle inanç yapılarına göre insanları; Allâh'a inanılması gerektiği gibi inanıp yalnız O'na ibadet etmeleri sebsbiyle mü'minler, kendilerine kitap verilmeleri sebebiyle ehl-i kitab, Allâh'ı ve inanılması gereken şeyleri inkar etme,

1111 Bakara 2/256;

1112 Mâide 5/56; 58/19-22; Cebeci, agm, s.21,23

1113 Hacc 22/17

1114 Bakara 2/62; 5/69

1115 Kur'an Haniflik Tevhid dini İslâm'la müradif olarak kullanılmış ve Hz. İbrahim'in şahsında sembolleştirilmiştir 3/67,95; 6/79,161;10/105; 22/31; 30/30; 98/5; detay için İzutsu, age, s.254-256

1116 Âli İmran 3/19, 67,85; 5/3;

1117 Kaya, Remzi, "Ehl-i Kitap" mad., DİA, 10/517, İstanbul, 1994

1118 Cebeci, agm, 24-30; İzutsu, age, 239-240

yalanlamaları sebebiyle kafirler, Allah(cc)'a inanmakla beraber O'na eş koşmalarından dolayı müşrikler, iman ile küfür arasında gidip gelmelerinden dolayı münafıklar olarak zikredilebiliriz.¹¹¹⁹ Çünkü Kur'an, bunlardan ayrı ayrı bahsetmiş, kendilerine uygulanan hukuklarda bazı farklılıklar olmuştur. Bu sebeble inanç yönünden insanları; mü'min, ehl-i kitab, kafir, münafık ve müşrik diye sınıflandırabiliriz.

a-Mü'min

Mü'min, inanç esaslarını kalp ile tasdik, dil ile ikrar edip bununla birlikte Allah(cc)'ın emirlerini yapan ve yasaklarından sakınan, bütün varlığı ile Allah(cc)'ın hükümlerine teslim olan kimsedir.¹¹²⁰ Allah(cc), Kur'an'da mü'minleri çeşitli isim ve sıfatlarla nitelendirmiştir. Bunlar (Müslüman, muttaki, muhlis, muhsin, salih, akıl sahipleri, rahmanın kulları, hanif, haşim, raşid vb.) Mü'minlere inanmaları ve yapmaları gereken hususlar, Kur'an'da gayet açık ve net bir şekilde açıklanmış, bunları yerine getirenlerin de gerçek mü'minler oldukları bildirilmiştir. Bu hususlar çalışmamızın "Ahlâk" ve "Kulluk" bölümlerinde detaylı bir şekilde verilmiştir.

Mü'minlerin özellikleri ve mü'minlere yapılan tavsiyeler, Kur'an'da en çok karşımıza çıkan hususlardandır. Bunlar bazen toplu olarak verilirken¹¹²¹ bazen de ferdi olarak ayetler arasına serpiştirilmiştir.

Kur'an'da mü'minlerle diğer inanç sahipleri arasında da karşılaştırma yapılır,¹¹²² mü'minlerin ahiretteki mükafatlarından da bahsedilir.¹¹²³ Mü'minler Kur'an'da ideal tipler olarak sunulur. İnanç, ibadet ve ahlâki erdemlilikleriyle gözler önüne serilir.

b-Ehl-i Kitap

Allah(cc) Hz. Adem'den bu yana her topluma peygamberler göndermiş, bazı peygamberlere de kitaplar indirmiştir. Kur'ân-ı Kerim de kendilerine kitap verilen kavimlerden de bahsedilir. Bir kısmından (Yahudi ve Hristiyan) bazı özellikleriyle çokça bahsederken bir kısmından da (Sabiî ve Mecusi) yalnızca isimleriyle bahseder. "Mümin olanlar, yahudi olanlar, sâbiîler, hristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak

¹¹¹⁹ İzutsu, age, 239-240

¹¹²⁰ Gölcük, Toprak, age, s. 130

¹¹²¹ Bakara 2/1-5,177; 23/1-9; 57/61; 25/63,74; 28/53-55; 70/23-35; 8/2-4; 13/20-24; 42/38-43; 35/25-30; 39/18,33,34

¹¹²² A'raf 7/58; 8/20-23; 9/109; kafirlerle; 3/162,163,196,198; 59/19-20; 47/14 müşriklerle; 39/29

¹¹²³ Ra'd 13/23,24; 21/103; 41/30-31

ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir”¹¹²⁴

Kur’ân kendilerine kitap verilen insanlardan “Ehl-i Kitap”¹¹²⁵ “kendilerine kitap verilenler”¹¹²⁶ “ehlü-z zikr”¹¹²⁷, “kendilerine kitaptan pay verilenler”¹¹²⁸ “kendilerine ilim verilenler”¹¹²⁹ gibi ifadelerle bahseder.¹¹³⁰

Yahudiler ve Hristiyanlar

“Ehl-i Kitap” tabiri genel itibariyle Yahudi ve Hristiyanlar için kullanılır.¹¹³¹ Bu isim dışında Yahudiler için İsrailoğulları¹¹³² ve Yahud¹¹³³; Hristiyanlar içinde Ehlü’l İncil¹¹³⁴ ve Nasârâ¹¹³⁵ gibi kendilerine has isimlerde kullanılmaktadır. “Hristiyanlık” ismi dini bir isim olarak Kur’ân’da kullanılmamaktadır.

Yahudi ve Hristiyanlar dinlerine şirk bulaştırmalarından dolayı müşrik kabul edenlerde olmuştur. Ancak bunların şirkleri diğer putperest müşrikler gibi değildir. Kur’ân bunlara diğer müşriklerden ayrı hitap etmekte ayrı muamele etmektedir.

Ehl-i Kitabı müşrik ve kafirlerden ayrı zikreden Kur’ân bunların durumlarından da bahseder. Ehl-i Kitabın içinde azda olsa iman ve ibadet ehli, emanete riayet eden, geceleri gözyaşı döken salih kimselerin bulunduğunu bildirir ve bunlardan övgüyle bahseder, kurtulacaklarını haber verir.¹¹³⁶

Bunların dışındaki Ehl-i Kitabı; gönderilen kitabı tahrif etmeleri,¹¹³⁷ Allah(cc)’ın ayetlerini inkar etmeleri,¹¹³⁸ peygamberleri öldürmeleri,¹¹³⁹ hakkı batıla karıştırmaları,¹¹⁴⁰ emanete riayet etmemeleri,¹¹⁴¹ din adamlarını rabb edinmeleri,¹¹⁴² Allah(cc)’a çocuk isnad

1124 Hac 22/17

1125 Bakara 2/105,109; 3/64,65,69,70..

1126 Bakara 2/101,144; 3/19,20,100,186

1127 Nahl 16/43; 21/7

1128 Al-i İmran 3/23;4/44,51

1129 Nahl 16/27;17/107; 22/54; 34/6

1130 Fuad Abdulbaki, age, s.10-11, 95-96

1131 Nisa 4/53; 2/109; 5/65-68

1132 Mâide 5/32

1133 Al-i İmran 3/65,67

1134 Mâide 5/47

1135 Hacc 22/62,111; 5/14,18,51

1136 Al-i İmran 3/75,113,115,119,199; 5/82-85; 17/107,109

1137 Al-i İmran 3/78

1138 Al-i İmran 3/70,98,112; 4/175; 59/2

1139 Al-i İmran 3/112; 4/155

1140 Al-i İmran 3/71

1141 Al-i İmran 3/75

1142 Tevbe 9/31

etmeleri ve Allah(cc)'ı teslisle üçlemeleri¹¹⁴³ gibi fiilleri sebebiyle onları küfür ve şirkle itham etmiştir.

Ehl-i Kitapla siyasi, ticari, askeri ve sosyal ilişkilerde de bazı ayrıcalıklar tanıyan Kur'an, (ehl-i kitap kadınlarla evlenilebileceği, onların yiyeceklerinin helal olduğu, zimmet ehli oldukları, dinlerini yaşamada serbestlik vb)¹¹⁴⁴ onlarla en güzel şekilde mücadele etmeyi (davet, tebliğ, beşeri, ilişki ve cihad) istemiş¹¹⁴⁵ ve onları ortak olarak inandığımız tek Allah(cc)'a ibadete çağırmıştır.¹¹⁴⁶ Bunlarla dostluk, velayet ilişkisini ve onlara itaat etmeyi de kesin bir şekilde yasaklamıştır.¹¹⁴⁷

Sabiîler ve Mecusiler

Sabiîler ve Mecusilerden Kur'an da Yahudiler ve hristiyanlar gibi sıkça bahsedilmez. Sabiîlerden üç yerde¹¹⁴⁸ Mecusilerden de tek yerde "Mümin olanlar, yahudi olanlar, sâbiîler, hristiyanlar, mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir"¹¹⁴⁹ bahsedilir. Bunların inançlarıyla ve Ehl-i Kitap olup olmamalarıyla ilgili bir çok söz söylenmiştir.¹¹⁵⁰ Kur'an da kendi isimleriyle zikredilmeleri, Hz.Peygamber(sav)' in, ashabın ve daha sonraki dönemlerde uygulanan ayrıcalıklar, bunların – özellikle Sabiîlerin- ehl-i kitaba benzedikleri hususu ağır basmaktadır. Ancak bu isim altındaki insanların yahudi ve hristiyanlar gibi inançlarına şirk karıştırmaları, bazı putlara inanıp onlara ibadet etmeleri ve şu an ki inanç ve ibadetlerinin tevhidi olmayışı ehl-i kitap olamayacakları intibahı vermektedir. Sonuçta onları her iki guruba da dahil edenler olmuş ve bunlara yapılan muamelelerde dahil edildikleri guruba göre olmuştur.

c-Kafir

Örtmek, uzaklaşmak, gizlemek, bilerek veya bilmeyerek nimeti inkar etmek gibi anlamlara gelen küfür ıstılahta; iman edilmesi gereken hususlardan birisini veya hepsini kalben inkar ve tekzib etmek, hak ve hakikata imanı kabul etmemektir. Küfrü tercih eden

¹¹⁴³ Al-i İmran 3/64

¹¹⁴⁴ Bakara 2/221; 4/25(evlilik) 4/29(cizye) 5/5(yiyecek)

¹¹⁴⁵ Furkan 25/52; 16/125

¹¹⁴⁶ Ankebut 29/46

¹¹⁴⁷ Bakara 2/109-120;3/100;4/44,45

¹¹⁴⁸ Bakara 2/62; 5/69; 22/17

¹¹⁴⁹ Hacc 22/17

¹¹⁵⁰ Yazır, age, c.III, s.293-308 (Sabiîler) c.III, s.477-480 (Mecusiler); Mevdudi, Tefhim, c.III, s.351; Kaya Remzi, "Ehl-i Kitap" mad., DİA, 10/516-520

kişiyede kafir denir.¹¹⁵¹ Kur'an da beşyüzden fazla ayette bahsedilen "küfür", çok geniş bir anlam sahası içinde kullanılmaktadır. Bu kelime kullanıldığı yerlerde "kadir bilmezlik (nankörlük)" ve "imansızlık" şeklinde geçmektedir.¹¹⁵² Küfür kelimesi imanın zıddı olan bütün inanış türlerini içine almaktadır. Kur'an küfürden, bazen şirk,¹¹⁵³ dalâl,¹¹⁵⁴ ğava,¹¹⁵⁵ inat,¹¹⁵⁶ zulüm,¹¹⁵⁷ cuhd,¹¹⁵⁸ tekzib,¹¹⁵⁹ tuĝyan,¹¹⁶⁰ fisk,¹¹⁶¹ fücür,¹¹⁶² nifak,¹¹⁶³ tekebbür,¹¹⁶⁴ cürüm,¹¹⁶⁵ israf,¹¹⁶⁶ cehalet, i'tida gibi kelimelerle de değişik yönlerini ifade etmek için bahseder. Küfrün içeriğini ve muradiflerini oluşturan bu kavramlar, genelde küfür manasında kullanılmışlarsa da bazen de şirk, nifak ve büyük günah anlamlarında da kullanılmışlardır. Bunlar içerisinde fisk, fücür, zulüm, i'tida ve israf küfrün üst dereceleridir.¹¹⁶⁷ Şirk ve nifak her ne kadar küfrün bir çeşidi ise de Kur'an bunlardan ayrı ayrı bahsetmiştir.

Kur'an, küfür ve kafirlerden bahsettiği yerlerde, küfürden sakınmamız gerektiğini bildirir,¹¹⁶⁸ kafirleri düşünmeye ve iman etmeye davet eder.¹¹⁶⁹ Allah(cc)'ın küfre razı olmayacağını ve kafirleri sevmediğini,¹¹⁷⁰ onları bağışlamayacağını Allah(cc)'ın ve meleklerin onlara lanet edeceğini¹¹⁷¹ bildirir ve insanı küfre düşüren davranış ve fiillerden de sıkça bahseder. Bunlarda

Allah(cc)'ı ilah kabul etmemek ve Allah(cc)'tan başkalarına tapmak,¹¹⁷² Allah(cc)'ın Rasulünü ve kitabını kabul etmemek,¹¹⁷³ Allah(cc)'in diniyle alay etmek ve onu eğlence

1151 Gölcük, Toprak, age, s.131; Bilgiz, age, s.153

1152 İzutsu, age, s.171

1153 Ra'd 13/14,33; 23/12; 5/72,73

1154 Zümer 39/22; 31/10-11;33/36

1155 Âli İmran 3/7-8

1156 Kâf 50/24,26

1157 Lokman 31/13; 9/23; 21/2,3,5

1158 Hûd 11/59

1159 Mürselât 77/3

1160 Kalem 68/31; 79/17

1161 Bakara 2/99

1162 İnfitâr 82/14; 83/12

1163 Bakara 2/8

1164 A'raf 7/146; 40/71,76;75/21

1165 Yunus 10/50; 784

1166 En'am 6/141; 40/28

1167 İzutsu, age,s.211-244

1168 A'lâ 87/14,18,19

1169 Bakara 2/164,242,252; 6/65,105,109

1170 Zümer 39/7; 3/32; 30/45

1171 Fussilet 41/68; 2/161-162

1172 Âli İmran 3/79-80; 2/28

1173 Bakara 2/34; 6/33; 27/14; 4/136

konusu yapmak,¹¹⁷⁴ Kendini Allah(cc) yerine koyma (tağut),¹¹⁷⁵ Ahiret gününü ve melekleri inkar etmek,¹¹⁷⁶ Allah(cc)'ın nimetlerine nankörlük etmek,¹¹⁷⁷ Allah(cc)'ın dinine karşı mücadele etmek¹¹⁷⁸ gibi hususlar zikredilir. Bunların dışında küfür sözler ve küfür halleri detaylı olarak akaid kitaplarında zikredilmektedir.¹¹⁷⁹

Kafirlerin dünya daki tabi hallerinden de(özelliklerinden) Kafirlerin kalblerinin, gözlerinin, kulaklarının mühürlendiğinden,¹¹⁸⁰ fakir fukarayı gözetmemelerinden,¹¹⁸¹ sözlerinde durmadıklarından,¹¹⁸² gurur ve kibir içinde olduklarından,¹¹⁸³ dünyanın kendilerini aldattığından¹¹⁸⁴ vb özelliklerle bahseder. Kafirlerin ahiretteki durumlarından da bahseden Kur'an, onların; Ahiretteki pişmanlıklarından,¹¹⁸⁵ Dünya daki amellerinin, mallarının, dünyalıklarının kendilerine fayda vermeyeceğini¹¹⁸⁶ bunların cehenneme atılacaklarından ve orada ebedi kalacaklarından¹¹⁸⁷ haber verir.

Kafirlerle münasebetleri de belirleyen Kur'an, bu konuda da temel prensipler verir. Öncelikli olarak kafirlere itaat etmeyi ve onları dost edinmeyi yasaklar.¹¹⁸⁸ Onlardan korkmamayı¹¹⁸⁹, onlara yardımcı olmamayı¹¹⁹⁰ ve onlarla hakk uğrunda mücadele etmeyi de emreder.¹¹⁹¹ Kur'an daki bu kullanımlardan yola çıkan alimlerimiz küfrü, kendi içinde sınıflandırma ve derecelendirme yoluna gitmişlerdir. Elmalı(v.1942)'ya göre küfür; kalbi, kavli ve fiili olmak üzere üç çeşittir.¹¹⁹² Kelam ilminde ise; cehli küfür, inadi veya inkari küfür ve hükmi küfür olarak sınıflandırılmıştır.¹¹⁹³

1174 Tevbe 9/66;1856; 6720

1175 Bakara 2/257; 5/60,64; 460

1176 Nisa 4/136; 16/22

1177 Bakara 2/152;14/29; 17/66-67

1178 Enfal 8/36; 18/56-57

1179 Gölcük, Toprak, age, s.131

1180 Bakara 2/71; 7/101; 8/23

1181 Enfal 8/36

1182 Enfal 8/56; 2/28

1183 Mülk 67/20; 36/8-9

1184 Bakara 2/86; 14/3

1185 Nisa 4/42 ; 35/37; 41/24

1186 A'raf 7/147; 13/14; 24/39-40; 26/89

1187 Nisa 4/34,56; 48/13

1188 Nisa 4/144; 3/149; 6/150

1189 Mâide 5/3; 10/65

1190 Kasas 28/86; 60/9

1191 Tevbe 9/123; 25/52; 66/9

1192 Yazır, age, c.1, s.191

1193 Gölcük Ş, Toprak S.,age, s.131

d-Müşrik

Maddi ve manevi ortaklık anlamındaki şirk, ıstılahta; Allah(cc)'ın zat, sıfat, uluhiyyet ve rububiyetine ortak koşmak, Allah(cc)'ın varlığını ve birliğini bildiği halde, hükümlerini kabul etmemektir.¹¹⁹⁴ Şirk koşan kimseyede müşrik denir. Kur'an tevhidi bozan unsurlardan en çok şirkten bahseder. *“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.”*¹¹⁹⁵ *“Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”*¹¹⁹⁶ *“De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineceğim! De ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! (denildi).”*¹¹⁹⁷

Kur'an da şirkle muradif kullanılan kelimelerde vardır. Kur'an şirki, büyük günah,¹¹⁹⁸ azab sebebi,¹¹⁹⁹ zulüm,¹²⁰⁰ tefrika sebebi,¹²⁰¹ olarak görür, ve kizb, ilhad,¹²⁰² cuhud,¹²⁰³ misl,¹²⁰⁴ iftira¹²⁰⁵ gibi kelimeleride şirkle müradif olarak kullanır.¹²⁰⁶ Muhtelif ayetlere göre uluhiyyette şirk, Allah(cc)'a ortak tanımadır ki bu, şerik, küfüv, veli, nid, şefi', şehîd kelimeleriyle ifade edilmekte, Allah(cc)'a şirk koşulan putlar içinde, ilah, sanem, vesen, timsâl, ünsa kelimeleri kullanılmaktadır.¹²⁰⁷

Tevhidin zıddı ve en amansız muhalifi şirktir. Bundan dolayı nebevi mücadelenin aslı şirkle mücadeledir. Tarihte ateist ve inkarcı toplumlar çok az olmuşlar ve hep marjinal kalmışlardır. Ancak müşrik toplumlar her zaman var olagelmişlerdir. Bundan dolayı da Kur'an en çok bunlar üzerinde durmuş müminleri bu konuda uyarmıştır. *“O halde sakın Allah ile beraber başka tanrıya kulluk edip yalvarma, sonra azap edilenlerden olursun!”*¹²⁰⁸ İnsanı şirke götüren ve şirk sayılan hususlar şu şekilde anlatılmıştır;

1194 Bilgiz Musa, age, s.151

1195 Nisa 4/48

1196 Lokman 31/13

1197 En'am 6/14 bnz.;2/22; 10/105; 39/65; 22/31..

1198 A'raf 7/33

1199 Nisa 4/117

1200 Lokman 31/13

1201 Tevbe 9/28

1202 A'raf 7/180

1203 Neml 27/14

1204 Nahl 16/74

1205 Kehf 18/15

1206 Macit Nadim, Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum , Konya, 1992 s.25-36

1207 Topaloğlu Bekir, DİA, “Allah” mad. , 2/278-279

1208 Şuara 26/213 bnz.;6/ 82; 30/31; 39/65-66

Allah(cc)'in dışında cansız put ve heykellere inanmak¹²⁰⁹, Allah(cc)'la beraber başkalarına da kulluk etmek,¹²¹⁰ Allah(cc)'tan başkasına dua etmek, dilekte bulunmak, kurban kesmek vb. tazimde bulunmak,¹²¹¹ peygamberleri ve din adamlarını rab edinerek putlaştırmak,¹²¹² ataları körü körüne taklit etmek”,¹²¹³ heva ve hevesi ilah edinmek,¹²¹⁴ Kur'an'la peygamberle ve ayetlerle alay etmek,¹²¹⁵ Allah(cc)'a çocuk isnad etmek,¹²¹⁶ Allah(cc)'in dışındakileri Allah(cc)'tan daha çok sevmek, onları dost edinme ve onlardan şefaât beklemek,¹²¹⁷ cinleri ve melekleri Allah(cc)'a eş koşturmak¹²¹⁸ Kur'an da ki bu kullanımlardan hareketle alimlerimiz Şirki altı kısma ayırmışlardır;

1-Şirk-i İstiklâlî (4/117; 7/91)

2-Şirk-i Teb'iz (4/71; 9/30; 6/100)

3-Şirk-i Takrîb (6/71; 7/192; 14/30)

4-Şirk-i Taklîd (9/31; 3/79,80)

5-Şirk-i Esbâb (39/3)

6-Şirk-i Hafîyy (25/43)¹²¹⁹

Kur'an'da, ortak koşanların ve ortak koşulanların durumlarından,¹²²⁰ müşriklerle olan münasebetlerden¹²²¹ ve onların dünya ve ahiretteki durumlarından da bahsedilir.¹²²² Kur'an, müşrikleri bulundukları durumu düşünmeye ve onları inanmaya davet eder.¹²²³ Onları necis ve nankör olarak vasıflandırır¹²²⁴ ve insanları ateşe çağırdıklarını haber verir.¹²²⁵

e-Münafık

“İki yüzlülük” anlamında olan nifak “kalben inanmadığı halde, diliyle inandığını söyleyen” kişiler için kullanılır. Bu kişiler Kur'an tarafından “münafık” olarak tanımlanır. Dil

1209 Nisa 4/ 117 benz; 7/91; 30/40

1210 Mûminun 23/117 benz;5/76; 46/15

1211 Zümer 39/3 benz; 1/4 ; 2/165

1212 Tevbe 9/31 benz; 3/79-80

1213 Bakara 2/170; benz; 5/103-104; 7/28..

1214 Casiye 45/23 benz; 47/12

1215 En'am 6/25 benz; 10/42-43

1216 En'am 6/100 benz; 10/68,70; 9/30 ; 2/116; 41/50; 5/18; 4/171

1217 Tevbe 9/24 ; Yunus, 10/18 benz; 2/165-166

1218 Al-i İmran 3/80; En'am, 6/100

1219 Gölcük, Toprak, age, s.132-133

1220 Ra'd 13/16 bnz; 7/191, 195

1221 Lokman 31/ 15 benz; 6 / 19, 78, 106; 2/ 221,105; 9/ 5, 7 ,8 28,113

1222 Zümer 39/ 65; Mâide,5/72 benz; 3/129; 41/ 6; 9/17; 10/ 28-29; 70 / 11-12; 2/ 167

1223 Rum 30/8; Yasin, 36/68 benz; 36/ 66-73; 53/ 62

1224 Enfal 8/37; 6/63-64

1225 Bakara 2/221

ile şahadet kelimesini veya Kelime-i Tevhidi söylediği halde, kalbi söylediğini tasdik etmeyen ve inanmayan kimse münafıktır. Münafık, sözü özüne uymayan, olduğundan farklı görünen kimsedir.¹²²⁶

Kur'an'da, şirk ve küfürden olduğu gibi nifak ve münafıklardan da çokça bahsedilir.¹²²⁷ Münafıklar, inananların içinde olduklarından, özellikle medeni sureler içerisinde bahsedilir ve müminler münafıklara karşı uyarılır. Nifak kabul edilen söz, fiil ve davranışlardan da şu şekilde bahsedilir.

Kalben inanmadıkları halde inandıklarını söylemek,¹²²⁸ hak ile batıl arasında gidip gelmek,¹²²⁹ Allah(cc)'a ibadet ve itaatten hoşlanmamak bunları, gösteriş için yapmak,¹²³⁰ insanları aldatmak, yalan söylemek, sözlerinde durmamak ve arkalarından çekiştirmek,¹²³¹ insanlar arasında fitne ve fesat çıkarmak,¹²³² mü'minlerle ve dinin ahkamıyla alay etmek,¹²³³ Allah(cc) yolunda cimrilik yapmak,¹²³⁴ kötülüğü emretmek, iyilikten ahkoymak¹²³⁵

Allah(cc) bunları pislik olarak kabul ediyor ve kalplerinde nifak hastalığı olduğunu,¹²³⁶ fasık, korkak ve nankör kişiler olduklarını,¹²³⁷ bu özellikleri sebebiyle kalpleri, kulakları ve gözlerinin mühürlendiğini¹²³⁸ bundan dolayı da hidayete eremediklerini bildiriyor.

Münafıklarla ilişkilerimizde belirleyen Kur'an, bunları dost edinmememizi ve bunlara itaat etmememizi, bu konularda onlardan yüz çevirmemizi, öldüklerinde arkalarından dua etmememizi emretmekte,¹²³⁹ bunların imana gelmeleri, durumlarını düzeltmeleri hususunda öğüt verip tebliğde bulunmamızı da istemektedir.¹²⁴⁰

Kıyamet günü en alçaltıcı azabın münafıklara olacağından,¹²⁴¹ kendilerine verilen mal ve evlatların fayda vermeyeceğinden,¹²⁴² amellerinin boşa gideceğinden,¹²⁴³ özürlerinin kabul

1226 Gölcük, Toprak, age, s. 130

1227 Bakara 2/8-20; 63/1-7; 22/8-11; 9/53,96,124,127; 40/60-66; 59/11-17,56,63

1228 Bakara 2/8,13,14

1229 Muhammed 47/25,26

1230 Nisa 4/142; 9/81,86,107; 107/4-6

1231 Mâide 5/41; 4/142; 2/9-10

1232 Bakara 2/11-12,205; 9/47-48

1233 Tevbe 9/64-65,124; 104/1

1234 Nisa 4/37; 63/7; 57/24

1235 Tevbe 9/67

1236 Tevbe 9/95; 2/10

1237 Tevbe 9/56,57,67,74

1238 Münâfikun 63/3;2/18

1239 Bakara 2/204; 5/41,52; 33/1-3; 4/81; 9/80,84

1240 Nisa 4/63; 9/73

1241 Tevbe 9/63,68; 4/140,145

edilmeyeceğinden ¹²⁴⁴ ve Allah(cc)'in rahmetinden kovulacaklarından da bahsedilir. Kur'an, küfürden daha çok şirk ve nifakla mücadele etmiştir. Şirk, bütün insanlar için problem iken, nifak mü'minler için hep tehlike olmuştur.

Hakk dine girmek için zorlamayı tasvip etmeyen Kur'an'ın diğer inançlara ve dinlere bakışı da nettir. İslâmın dışındaki her türlü inançla mücadele etmeyi (davet, tebliğ, diyalog, beşeri, siyasi ve ticari ilişkiler, cihad) emretmiştir. Müşrik ve kafirlerle beşeri ilişkiler, davet ve tebliğ dışında, dostluk ilişkisi kurmayı yasaklayan Kur'an, münafıklara zahiren mümin muamelesi yapmakta ve bunların hesabını ahirete bırakmaktadır. Ehl-i kitapla bu ilişkileri daha da geniş tutmuş ve hukuki alanda bazı ilişkilere müsaade etmiştir. Onların dinlerine ve kitaplarına bakışı da, doğrularını tasdik etmek, tahrif olunmuş kısımlarını düzeltmek çıkartılmış ya da gizlenmiş kısımlarını açıklamaktır. ¹²⁴⁵

C-Kültür ve Medeniyet

Toplumların bilgi, inanç, ahlâk, hukuk, sanat, örf ve adetlerini konu edinen kültürel yapı, Kur'an'ın toplumlarla beraber işlediği bir husustur. Kur'an tarihi olaylar ve kıssalardan bahsederken bunların dış yönünden daha ziyade, dini, ahlâki ve hukuki yönlerine değer verir. Bu yönüyle geçmiş milletlerin dini, ahlâki, hukuki ve sosyal yaşamlarındaki yanlış olgulardan da bahseder ve bunları düzeltme yoluna gider.

Kur'an'ın kültürü ve kültüre bakışı da klasik kültür anlayışlarından farklıdır. Kültür olayları ve diğer hayat felsefelerine (dini- ahlâki- sosyal) boyutlarıyla dikkat çeken Kur'an, geçmiş kavimlerden bir kültür olarak bahsetmekten ziyade, kavimler hakkında anlatılanları düşünmeyi, onların düştükleri hataya düşmemeleri konusunda insanları uyarır ve onlardan ibret alınmasını ister. ¹²⁴⁶ Geçmişle ¹²⁴⁷ ve geçmişlerin yaptıkları şeylerle övünmeyi yasaklar. ¹²⁴⁸

¹²⁴² Âli İmran 3/10,91,116

¹²⁴³ Mâide 5/53; 9/53,69

¹²⁴⁴ Nisa 4/63

¹²⁴⁵ İslâm'ın diğer inanç ve dinlerle ilişkisi için bak.; Draz, "İslâm'ın Diğer Dinlere Karşı Tutumu ve Onlarla İlişkisi" (çev.İdris Şengül), Diyanet İlimi Dergi, c.30 sayı 3, Temmuz, Ağustos, Eylül, 1994

¹²⁴⁶ Âli İmran 3/13; 12/111; 16/66; 23/21; 24/44; 79/26

¹²⁴⁷ Tekâsür 102/1-2

¹²⁴⁸ Bakara 2/134,141

İnsanların yanlış inanç olarak seçtikleri Allah(cc)'tan başkasına kulluk yapmayı yasak ve yanlış sayarken tapınılan bazı simge ve öğelerden de bahseder¹²⁴⁹ bunların karşısına da alternatifler (doğrularını) sunar.

Geçmiş milletlerin inançlarından başka ahlâki yapılarından da bahseder.¹²⁵⁰ insanların sosyal hayatlarının bir parçası olan yöneticiler(peygamberler, krallar, mele', mutrefler) ve yönetilen insanlarla bunların ilişkilerinden de bahseder.

Geçmiş milletlerin yaşadıkları ve olayların geçtiği yerlerden, bu medeniyetlerin kalıntısı bazı alametler ve harabelerden bahseder. “*Âd ve Semûd'u da (helâk ettik). Sizin için, (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır...*”¹²⁵¹

İnsanların uğraştıkları, geçimlerini temin ettikleri meslekler ve zanaatlardan da bahseder. Ticaret, ziraat, hayvancılık başta olmak üzere mimari,¹²⁵² dokumacılık,¹²⁵³ gemicilik,¹²⁵⁴ sanayiden,¹²⁵⁵ yasak olan resim ve heykeltirlikten¹²⁵⁶ vb. mesleklerden ve insanların uygulamalarında olan yanlış bazı örf ve adetlerden de bahseder.¹²⁵⁷

Kur'an, tenkit ettiği kültürlerle karşı alternatif kültürde sunar. Bu çalışmada bahsedilen konuların genelinde Kur'an'ın alternatif olarak ortaya koyduğu hususlar anlatılmaktadır. Kur'an, insanların yaşamlarındaki güzel, hoş ve faydalı olan şeyleri, İslâmi ölçüler içerisinde, mâkul karşılarken, insanı yanlış yollara sevk edecek fiil ve davranışlarından da sakındırır.

D-Siyaset ve Devlet

Din insanın dünya hayatını tanzim etmek için gönderilmiş emirler bütünüdür ve hayatta insanın kulluğu için gerekli olan inanç, ibadet, ahlâk, hukuk, iktisat, siyaset gibi temel unsurları içerir. Ne tamamen dünyayı ihmal ederek ruhçu bir görüş benimser, ne de ahireti ihmal eden materyalist bir görüş benimser. Dinin siyaset temelinde, dünyayı imar, ahirette kazanma düşüncesi vardır. Kur'ânî Düşüncedeki siyaset bu anlamda laik değildir.

1249 Daha fazla açıklama için II.Bölüm “İnanç” kısmına bakınız.

1250 Daha fazla açıklama için II.Bölüm “Ahlâk” kısmına bakınız

1251 Ankebut, 29/38 benz için; 37/137-138; 29/15

1252 Şuara, 26/129

1253 Nahl, 16/80 ve 16/92

1254 Hûd 11/37-38

1255 Enbiya 21/80; 34/10-11

1256 A'raf 7/148; 21/52

1257 A'raf 7/71; 12/40

Dünya ahiret ayırımını kabul etmez.¹²⁵⁸ Dinin toplum hayatında yaşanabilir olması da, belli bir kanun düzenini almasını gerektirir.

Kur'an'a göre yerlerin, göklerin ve içindekilerin rabbi, mâliki, ilahı Allah(cc)'tır.¹²⁵⁹ İnsanoğlu dışındaki varlıklar O'nun bu hükümlerini zorunlu olarak kabul ederken,¹²⁶⁰ kendisine irade verilmiş olan insan kendi davranışlarında özgür bırakılmış ama Allah(cc)'a teslim olması, emir ve tavsiye edilmiştir.¹²⁶¹ Kur'an'ın siyasi anlayışı evren hakkında geliştirdiği temel fiillere dayanmaktadır. Bu temel espiyi politik görüş açısından mütala ettiğimiz zaman şu dört özellik ortaya çıkar:

a-İnsan ve yararına sunulan her şeyin, tüm kainatın yaratıcısı Allah(cc)'tır.

b-Yaratıkları üzerinde tek Rabb, tek kanun koyucu ve idareci Allah(cc)'tır.

c-Kainatta ne Allah(cc)'tan başka hakim güç, nede Allah(cc)'ın bu hakimiyetini paylaşacak her hangi bir güç vardır.

d-Hakim olma özelliklerine sahip olan sadece Allah(cc)'tır.¹²⁶²

Kur'ânî Düşüncenin siyasi yapısının temelini, Tevhid, Risalet ve Ahiret inançları ile Kur'an'da siyasetle ilgili temel prensipler¹²⁶³ ve Hz.Peygamber(sav)' in Medine'de kurmuş olduğu devlet ile bu esnada yürütmüş olduğu siyaset oluşturur.¹²⁶⁴

Kur'an Düşüncesinde, siyasetin temel prensipleri şu şekilde sıralanabilir;

- 1- Egemenlik
- 2- Şura
- 3- Adalet
- 4- Ümmet
- 5- Biât ve itaat¹²⁶⁵

Bu temel prensiplerin bir kısmı idarecileri bağlarken(egemenlik, şura)bir kısmı da idare olunan insanları bağlamaktadır (bey'at ve itaat) ve her iki tarafında karşılıklı hak ve sorumlulukları da mevcuttur. Kur'ânî düşüncede devletin yapısı ile ilgili bu prensipler v'az edilirken, bunun uygulanışı da siyasetin fonksiyonları -yasama, yürütme,yargı,daha değişik ve geniş bir ifade ile; icra, teşri, kaza, maliye, denetim- olarak görülebilir.¹²⁶⁶

1258 Fazlurrahman, Allah(cc)'ın Elçisi ve Mesajı, s.60-61; Gölcük, Kur'an ve İnsan ,s. 233,235,Konya, 1996

1259 Felak 113/1-3; 3/189

1260 Fussilet 41/11; 3/83

1261 Bakara 2/256

1262 Mevdudi, Kur'an'ın Siyasi Öğretisi, İslâm Düşüncesi Tarihi, M.M.Şerif,(çev.Fatma Bostan)c.1,s.224,İnsan yayınları, 1990, İstanbul

1263 Gölcük, Kur'an ve İnsan , s.235,244

1264 Bardakoğlu,“İslâm” mad, DİA., XXIII/21

1265 Gölcük, Kur'an ve İnsan , s.236

1266 Karaman , age, c.I, s.145-150

Egemenlik; Kur'ân, hüküm ve hukuk kaynağı olarak yalnız Allah(cc)'ı kabul ediyor ve bu hakkı yalnızca Allah(cc)'a has kılıyor¹²⁶⁷ O'na itaat edilmesini istiyor. Allah(cc)'ın kendisinin yaşamada bulunmadığı hususları peygamberlere ve idarecilere bırakılıyor. Hz.Peygamber(sav), Allah(cc)'ın ahkamına, idarecilerde Allah(cc) ve Rasulünün hükümlerine rağmen hükmü koyma yetkisine sahip değildir. Sıradan dünyevi teknik konulardaki kanunlar, genel prensipleri çerçevesinde idarecilere aittir.

Yürütme; Allah(cc) bununda çerçevelerini belirlemiştir. İnsana ancak uygulamada yetki verilmiştir. Bu konuda idareci ehil, adil ve takva sahibi kimselerden olması gerekir.¹²⁶⁸ Kur'an, müslüman idarecilere itaati kesin bir dille isterken¹²⁶⁹ idarecilerde işlerinde istişare ve adaleti şart koşmaktadır.¹²⁷⁰ İdarecilerin idare esnasında Allah(cc) ve Rasulünün ahkamıyla hükmetme zorunlulukları vardır.¹²⁷¹ İdarecinin sahip olması gereken diğer bazı özellikler de vardır.¹²⁷² Yönetimin yetkisi mutlak değildir. Yukarıdaki ölçülere riayet ettiği müddetçe itaat farz, aksi takdirde itaat yoktur bilakis görevden alınma hususu vardır.

Yargı; yürütmenin bir cüzüdür. Ukubat konusunda değinildiği gibi yargı da genel prensipler ve ölçüler çerçevesinde adalet temeline dayanmaktadır.¹²⁷³ Belli başlı cezalar dışında cezalandırmayı otoriteye bırakmıştır. Hayrettin Karaman Kur'ânî siyasetin ve devletin özellikleri şu şekilde sıralar:

- 1-Hakimiyet Allah(cc)'a aittir,
- 2-Düzen ve istikrar temin edilmelidir,
- 3-Hakka teslimiyet ve kanuna itaat sağlanacaktır,
- 4-Kanun hakimiyeti sağlanacak ve adaletle riayet edilecektir,
- 5-Toplum ıslah edilecek ve değerler korunacaktır,
- 6-Danışma yapılacaktır,
- 7-Sosyal adalet gerçekleştirilecektir,
- 8-İlahi irade çerçevesinde devletler arası ilişkiler kurulacaktır,
- 9-Dini hoşgörü bulunacaktır,
- 10-İslâmdevleti ve toplumu bütün insanlara açık olacaktır.¹²⁷⁴

1267 Âli İmran 3/154; 7/54; 5/38,40

1268 Nisa 4/58

1269 Nisa 4/59

1270 A'raf 7/29 ;16/43; 21/7; 42/38

1271 Enfal 8/24 ;5 /38,40; 33/36; 42/10

1272 Bakara 2/124,247; 4/5, 83; 12/55

1273 Nisa 4/58; 5/8 ;38/26

1274 Karaman , age, c.1,s.48-52

İslâmi siyasetin temel gayesi; “İslâmın zorunlu ve merkez olarak, kuralların ve emirlerinin (yeryüzünün ıslah edileceği) bir tarzda temsil edileceği ve somutlaştırılacağı bir dünya düzeninin inşasını hedeflemesidir.”¹²⁷⁵

Kur'an'da siyasetle ilgili bazı teknik hususları da vardır. Bunlar özel olarak va'z edilmiş konular olmayıp çoğu geçmiş milletlerin kıssaları arasında geçen hususlardır. İyi-kötü iktidarlardan bahseder¹²⁷⁶, makam ve mevki¹²⁷⁷, iyi ve kötü yöneticiler¹²⁷⁸, geçmişteki kavimlerden ve onların reislerinden , hilafet ve imamet¹²⁷⁹, bey'at ve itaat¹²⁸⁰ buralarda siyasetin krallık, hanedanlık¹²⁸¹, çoğulcu yönetim olduğunu genelde de peygamberlerin idaresindeki kavimler olduğunu görüyoruz. Kur'an'da hem peygamber hem kral yöneticilerden bahsedilirken¹²⁸² bazen de kral peygamber ayrı zikredilir.¹²⁸³ Çoğu zamanda sıfat vermeden peygamberlerin yöneticiliğinden ve kavimlerin başındaki zorba yöneticilerden bahsedilir.

Kur'ânî Düşüncede siyaset, ırk, dil, coğrafya gibi farklılıklar üzerine değil bunların hepsini içine alan ümmetçi bir yapı arzeder. Fiziken bu çok zor olsa da, asıl istenilen bu ruhi yapının oluşturulmasıdır. Kur'an siyasetinin en canlı modeli Rasulullah(as)'dır. Hicretten sonra vefatına kadarki dönemde Kur'ânî siyaseti hem içte hemde dışta en güzel şekilde uygulamıştır.¹²⁸⁴

Kur'an'ın siyasi öğretisinde donuk bir siyaset anlayışı ve devlet örgüsü yoktur. Kur'an, bu siyasi yapı için temel prensipleri va'z eder ve bu temel prensiplere uyulması şartıyla her türlü yönetim biçimini (monarşi, oligarşi, cumhuriyet, demokrasi) tasvip eder gözükmektedir. Kur'ânî öğretisi de yönetim şekillerinin isimlerinden daha ziyade yönetim esnasında uygulanacak temel prensipler ve ilkeler ön plandadır. Kur'an'daki kullanımlara bakıldığında zaman hükümet şekli, şartlar ve halkın tercihi bırakılmıştır. Allah(cc) indinde, monarşi ve oligarşi, müşterek saltanat veya başka bir devlet rejimi veya şekli tercih sebebi değildir. Mühim olan o devlet ve halkın refah endişesidir.¹²⁸⁵ Kur'an'da zikri geçen “Halife”

1275 Fazlurrahman, Allah(cc)'ın Elçisi ve Mesajı, s.20

1276 Hacc 22/41; 28/5-6 ; 2/205

1277 Yusuf 12/54,56; 38/35

1278 Bakara 2/251; 27/29-33; 28/19-20

1279 Bakara 2/124; 11/17; 25/74; 46/12

1280 Nisa 4/59

1281 Neml 27/16

1282 Enbiya 21/78-79

1283 Bakara 2/247

1284 Hamidullah, age, c.2; s. 837-940.....

1285 Konu ile ilgili detay için bakınız; Hamidullah Muhammed, İslâm Peygamberi, c.2, 874-877

ile siyasal anlamdaki “Halifelik” kurumunun benzer olmadığı konusu da tartışmalıdır.¹²⁸⁶ Ancak temel prensiplere uyduğu müddetçe Halifelik bir yönetim biçimi olarak kabul edilebilir.

Kur’ânî Düşüncede, siyasi hayatın zamanla eskiyecek, değişecek, biçimsel yönü ve araçları üzerinde değil, onların bütün insanları erdeme ve mutluluğa götürme yolunda kullanımını sağlayacak genel ilkeleri ve ahlâkı üzerinde durulmuştur. İslâm’ın evrensel bir din olması kıyamete kadar her bir siyasal ve toplumsal yapı içinde hayat bulma iddiası taşımasında bunu zorunlu kılar.¹²⁸⁷ Kur’an’da ismi geçen peygamber ve peygamberler sonrası yönetmelerde bunun göstergesidir.

E-Cihad

Kur’an Düşüncesinin sosyal konularından en önemlilerinden biri de cihaddır. Kur’an’daki (41) kırk bir ayette kendi fiiliyle kullanılan cihad doğrudan ve dolaylı olarak kendisinden (260) iki yüz altmış ayette bahsedilmektedir.¹²⁸⁸ Kur’an daki bu kullanımlar genelde “cihad”, “kıtal” ve “fi sebilillah” kelimeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kur’an’daki “Allah(cc) yolunda” tabiri çok geniş anlamlıdır. Yalnızca savaşı değil, ahlâkı ve manevi anlamda her türlü haklı mücadeleyi kapsar. Mücahid ise “Allah(cc) yolunda çaba gösterenlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²⁸⁹

Birçok ayrıntısıyla işlenen cihad konusu Kur’an’da dört farklı boyutta anlatılmıştır.¹²⁹⁰

1- Savaş ve müdafaa boyutu¹²⁹¹

2- Psikolojik boyutu¹²⁹²

3- Entellektüel boyutu¹²⁹³

4- Sosyal boyutu¹²⁹⁴

Cihadla ilgili ayetlerin kullanıldığı bu yerlerde şu hususlara vurgu yapılmıştır;

1- Cihadın hikmeti ve gayesini bildiren ayetler¹²⁹⁵

2- Allah(cc) yolunda canla, malla savaşmayı emir ve tavsiye eden ayetler¹²⁹⁶

¹²⁸⁶ Konu ile ilgili makale Şimşek Said, Günümüz Tefsir Problemleri, s. 549,561, İstanbul, 1997

¹²⁸⁷ Bardakoğlu, , “İslâm” mad, DİA, XXIII/22

¹²⁸⁸ Fuad Abdülkâfi, age, s.182,183; Akpınar,agm, s.125

¹²⁸⁹ Esed, age, 162

¹²⁹⁰ Karlığa Bekir, “İslam’da Cihad, Gaza ve Fetih Ruhu”, Diyanet İlmî Dergi, s.152, Ağustos, Ankara, 2003

¹²⁹¹ Tevbe 9/41,73; 25/52; 66/9

¹²⁹² Bakara 2/218; 3/43; 9/24,88; 22/78; 29/6; 49/15; 60/1

¹²⁹³ Tevbe 9/122

¹²⁹⁴ Tevbe 9/19; 8/72; 16/110; 29/6-8; 31/15

¹²⁹⁵ Bakara 2/190,194; 8/78,42; 9/13,15,39; 47/4,31

3- Cihad ederken mü'minlerin takınmaları gereken tavır ve davranışları ortaya koyan ayetler; savaşta mazereti olanlar,¹²⁹⁷ hazırlık yapmak ve tedbir almak,¹²⁹⁸ savaş esnasında Allah(cc)'a güvenmek ondan yardım istemek, sabır ve sebat göstermek,¹²⁹⁹ savaştan kaçmamak, eziyetlere katlanıp direnmek,¹³⁰⁰ savaşa toptan çıkmamak, gerekirse çıkmak,¹³⁰¹ savaşta birbiriyle çatışmamak¹³⁰².

4-Savaş ve savaş sonrası hukukunu içeren ayetler; mü'min olanları öldürmemek, tarafsız olanlarla ve antlaşma yapılanlarla savaşmama,¹³⁰³ misillemede aşırı gitmemek,¹³⁰⁴ haram aylarda savaşmamak,¹³⁰⁵ korku namazı,¹³⁰⁶ esirlere iyi muamelede bulunmak,¹³⁰⁷ ganimetler.¹³⁰⁸

5-Cihad edenlerin ve şehitlerin mükafatlarını bildiren ayetler¹³⁰⁹

6- Cihadı terk edenlerin akıbetleri ve cezaları¹³¹⁰

7- Hz.Peygamber(sav)' in savaşlarından bahseden ayetler; Bedir ve Uhud,¹³¹¹ Huneyn ve Tebuk,¹³¹² Hendek.¹³¹³ vb.

Kur'an'a göre savaşın gayesi ve hikmeti de şu şekilde özetlenebilir. “İnsanları zorlamadan korumak, zorlama kabul etmeyen dini hakim kılarak Allah(cc)'ın kelimasını yükseltmek, yani herkesi mensup olduğu inançtan zorla çıkarmaya çalışmayıp, hakkın isteyerek kabul edilip yayılmasına set çekmek isteyen ve gücünün yettiğince zor kullanan hakk düşmanlarının savulması ve engellerin kaldırılması ile sağlam bir kalp ve güçlü bir akıl için açıkça ortaya çıkmış bulunan doğruluk yolunu hakkın egemenliğini herkese arz ve ilan etmek ve böylece Muhammed - Ümmetini, peygamberler cemaati arasındaki Hz.Peygamber(sav)' in makamı ile uyumlu olarak çeşitli milletlerden teşekkül eden sosyal bir

1296 Bakara 2/190,193,216; 22/39,78; 8/64,39,60,72; 66/9; 9/14,16,20,22,73,123; 57/10,11

1297 Tevbe 9/91,92,122; 48/17

1298 Âli İmran 3/200; 4/71; 8/60; 9/41; 60/10

1299 Bakara 2/177,214,230,250; 3/173,175; 9/25,26; 31/96

1300 Âli İmran 3/125,142,147; 47/35

1301 Tevbe 9/122; 471; 8/ 4,6; 9/38,39

1302 Bakara 8/47; 61/4

1303 Nisa 4/90,91,94

1304 Bakara 2/190,193; 8/39; 60/8,9

1305 Bakara 2/191,194,217; 5/2; 95,36,37

1306 Bakara 2/239; 4/101,103

1307 Enfal 8/67,71; 7/4; 76/8,12

1308 Enfal 8/1-5,41,69; 3/161; 4/94; 48/19,21; 59/6-7

1309 Bakara 2/154; 3/169,172; 4/95,96; 9/11,16,20,22,88,89,121; 29/69; 61/4,10,13

1310 Tevbe 9/24,38,39; 2/195; 8/15,16; 5/54

1311 Âli İmran 3/121-167

1312 Tevbe 9/25-48

1313 Ahzab 33/9-27

toplum üzerinde genel barışı üstlenen, kamunun kalbi gibi eğemen ve orta yolu tutmuş bir ümmet yapmak ve peygamberlerin hiç birini ayırmayıp hepsine derecelerine göre iman etmekle Allah(cc)'ın birliğine dayanan İslâm dinini, bütün dinlerin genel bağlantısı ve ilerleme hedefi olan genel bir din olarak savunup açıklamaktır. Bunun için İslâm'da savaşın gayesi, intikam, öldürmek, din değıştirmeye zorlama değil; hasmı mağlup etmek ve zorlayıcı gücünü alıp, dininde serbest olarak hakkın hükmüne tabi tutmaktırki, Allah(cc)'ın kelamını yükseltmek bundadır. Bu sebeble her ne zaman Müslümanlara bir zayıflık gelir, hakk din savunulmazsa fitneler kopacak, zorlama çoğalacak, bütün insanlık allak bullak olacaktır.”¹³¹⁴

Kur'an'ın cihad fikri haksızlık ve zulüm üzerine kurulmuş yayılmacı bir politika değildir. İslâmda, kılıç, kan ve gözyaşı üzerine bina edilmiş bir din değildir. İslâmın Kur'an ve Sünnetteki uygulamalarındaki savaş hukuku dikkate alındığında bu gerçek daha da güzel ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'ın savaş fikri, savunmacı bir anlayışın ürünü ya da yalnızca savunmaya yönelik bir hareket te değildir. İslâm tarihinde savunma savaşlarının olduğu yerler olmuştur ama savaşların hepsini buna hamletmek yanlıştır. Cihadın savunma amaçlı olması, dini değerleri savunmaya, onları korumaya ve onları ikameye yönelik bir mücadele şeklinde izah edilebilir.

1314 Yazır, age, c.II, s. 28-38,166-167

SONUÇ

Kainatta yarattığı hiçbir varlığı gayesiz ve maksatsız yaratmayan Rabbimiz, insanı da gayesiz yaratmamış ve onu başıboş bırakmamıştır. İnsanı kullukla mükellef tutmuş, bunu yerine getirebilmesi içinde rahmet olarak, peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Peygamberlerin sonuncusu Hz.Muhammed (sav), kitapların sonuncusu da Kur'ân-ı Kerimdir. Hak din İslâm Hz.Muhammed(sav) ve Kur'ân'la tamamlanmıştır. İnsanların kullukları için gerekli olan hususlar Kur'ân tarafından bildirilmiş, Hz.Peygamber(sav) tarafından da tebliğ edilerek açıklanmış, uygulanmıştır.

Kur'ân, Allah(cc) tarafından indirilmiş ilahi bir kitaptır. Kur'ân'ın ihtiva ettiği düşünce de Kur'ân merkezli oluşmuş ve kendine has özellikleri bulunan (ilahi, değişmez, evrensel, dengeli, pratik, tevhid temeline dayalı, akıl ve bilimle çatışmayan, özgün) bir düşüncedir. İlâhi merkezli olması hasebiyle; ilahi olmayan, ilahi olup ta bozulmuş olan düşünce sistemlerinden ayrılmakta ve onların üzerinde bir konuma sahip bulunmaktadır.

Kur'ân, en genel tasnifle Allah(cc)- insan- kainat üçlüsünü konu edinen ve bunlar arasındaki ilişkiyi en ideal şekilde düzenleyen bir içeriğe sahiptir. Bu içerik “rablık-kulluk” ya da “yaratana- yaratılanlar” arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, inanç-ibadet ve ahlâkla ilgili hususları kapsamaktadır. Bu hususlar da Kur'ân'da emirler(farzlar), yasaklar(haramlar) ve mubahlar şeklinde mütala edilmektedir.

Kur'an Düşüncesi, insanın yeryüzündeki kulluğu ve mutluluğu, ahiretteki kurtuluş ve saadeti için gerekli olan -inanç, ibadet, hukuk, siyasi, iktisadi vb- hususlar; temel prensipler, ilke ve esaslarla ifade edilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, bu prensipler için ruh ve alınacak mesaj için de temel teşkil etmektedir. Bunların teferruatını, uygulamasını ve Kur'ân'da bulunmayan bazı hususların teşriini de Hz.Peygamber(sav)'e bırakmaktadır. Nassların -Kur'ân ve Sünnet- anlaşılması ve Hz.Peygamber(sav)' in vefatından sonra ortaya çıkan problemlerin çözümünü ise Müslümanlar arasındaki ehil insanlara bırakmış, bu problemler de İslâmî disiplinler içerisinde işlenmiştir. Kur'an Düşüncesi, din hususundaki konularda harici unsurlara yer vermemekte ve bunlara da ihtiyaç duymamaktadır. İnsanın gündelik hayatıyla ilgili olan hususları da insanın kendi istek ve iradesine bırakmakta, bunlar da, Kur'ân ve Sünnette belirtilen helal ve haramlara, emir ve yasaklara muhalif olmamak şartıyla mubah sahası içerisinde mütâlâ edilmektedir.

Kur'ân'ın ihtiva ettiği konular değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bunun sebebi Kur'ân'ın değişik bakış açıları ile değerlendirilmesidir. Kur'ân düşüncesinin bilgi boyutu; Kur'ânî bilgiyi öğrenmeye, öğrenirken kullanacağı bilgi yollarına, öğrenilen bu hususları

düşünüp tefekkür etmeye yönelik ayetleri içermekte ve kulluk için gerekli hususların yaşanmasına temel teşkil etmektedir. Bu yönüyle öncelikli ve önemli bir yere sahiptir. Kur'ân'da binden fazla ayetle bu hususlara dikkat çekilmektedir.

Kur'ân düşüncesinin ahlâk ve kulluk boyutu; insanın yaratana ve kendisinin dışındaki yaratılanlara karşı sorumlulukları içermektedir. İnanç, ibadet ve ahlak konuları, dinin teorik ve pratik yönünü oluşturmakta, dinin ferdi ve toplumsal bazda uygulanması gereken hususları ihtiva etmektedir. Bu kısım, aynı zamanda temel ilke ve amaçların da belirlendiği ve İslam denince anlaşılan kısımdır.

Kur'ân'ın sosyal-toplumsal yönünü; geçmiş insanların tarih, kültür, medeniyet, siyaset ve bunları şekillendiren inanç yapıları oluşturmakta, bunlar 'sünnetullah' geleneği içerisinde bizlere sunulmaktadır. Yanlışları tenkit edilmekte doğruları tasvib edilip övülmektedir. Sunulan bu tarihi vakalardan ibret alıp yalnızca tek olan Allah(cc)'a kulluk yapmamız istenmektedir.

Kur'ân Düşüncesinin amaç ve gayesi; insanların kulluğu için gerekli olan ilke, esas ve prensipleri insanlara sunarak, onları kula kulluktan kurtarıp tek olan Allah(cc)'a kulluğa yöneltmektir. Bu ilke ve esaslar çerçevesinde, insanların din, can, akıl, nesil, mal güvenliğinin teminat altına alındığı, adaletin hakim olduğu ve insanların maddi-manevi huzur içinde oldukları bir toplum oluşturmaktır. Nihayetinde de, Allah(cc)'ın rızasını kazanmak suretiyle ahiret kurtuluşuna ulaştırmak şeklinde özetlenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMED B. HANBEL, *el-Müsned*, Çev.Oral Rifat-Sarı Süleyman, Ensar yay., Konya, 2003
- AHMED B. HANBEL, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani, *Müsned Ahmed b. Hanbel*, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- AKPINAR, Ali, *Kur'an'daki Konular*, Diyanet İlmi Dergi, c.III, Sayı 3, Ankara, 2002
- AYDIN, S.Mehmet, "Ahlâk" mad., DİA, c.II, İstanbul, 1989
- BAĞÇECİ Muhittin, "Sünnetullah" mad. ŞİA, Şamil yay., İstanbul, 2000, I-IIIV
- BARDAKOĞLU, Ali, *İlmihal*, İslâm Araştırmaları Merkezi(İSAM), İstanbul, 1999, I-II
- , "İslâm" mad., DİA, c.XXIII, İstanbul, 2001
- BAYRAKLI, Bayraktar, "Din Eğitiminde Aklın Yeri", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı 6/1999
- BEHİY , Muhammed, *İslâmi Düşüncede Oryantalist Etki*, (çev. İbrahim Sarmış), Ekin yay. İstanbul, 1996
- , *İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar*, Yöneliş yay. İstanbul, 1988
- BEYHAKİ, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyin el-Beyhaki, *Şuabu'l İman*, (Tah. Ebu Hacer Muhammed Said), Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut 1410, I-IIIV
- BİLGİZ, Musa, *Kur'an'da Bilgi*, İnsan yay., İstanbul, 2003
- BİRİŞİK, Abdülhamit, "Kur'an" mad, DİA, c.XXVI, İstanbul, 2003
- BUHARİ, Muhammed b. İsmail el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- CÂBİRİ, Muhammed Abid, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, (Çev. Sait Aykut), İstanbul, 2000
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1989
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Ahlâk" mad., DİA, c.II, İstanbul, 1989
- ÇAĞRICI, "Kur'an" mad., DİA, c.XXVI, İstanbul, 2003
- ÇAĞRICI, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, İstanbul, 1991
- ÇELİK Celaleddin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan yay. İstanbul 1996
- DÂRİMİ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Elfaz b. Behram d-Darimi, *Sünenü'd-Darimi*, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- DAVUTOĞLU Ahmet, "İslâm Düşüncesinin Geleceğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yorumlanması", DİVAN, sayı 145, 1996/1
- DEMEĞÂNİ, *el- Vücuḥ ve'n Nazair*, (Tah. Abdülaziz Seyyid el ehli), Daru'l ilm, 1985
- DEMİRLER, Kadir , *Akıl- vahiy ilişkisi*, SÜSBF, (Basılmamış Yüksek Lisans Semineri), 2002, Konya
- DİHLEVİ, Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l Bâliğa*, (çev. Mehmet Erdoğan) İz yay., İstanbul, 1994

- DOĞAN, Metin, "Kur'ân , Peygamber, Toplum", *Kur'ân Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Yediveren yay., Konya 2003
- DRAZ, M. Abdullah , "İslam'ın Diğer Dinlere Karşı Tutumu ve Onlarla İlişkisi" (çev.İdris Şengül), Diyanet İlmi Dergi, c.30 sayı 3, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ankara, 1994
- , *Kur'an Ahlâkı*, (çev.Emrullah Yüksel-Ünver Günay), İz Yay., İstanbul,1993
- EBU DAVUD, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistani, Sünen Ebi Davud, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- EBU ZEHRA, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, (çev.Sıbğatullah Kaya), Ağaç yayınları, İstanbul, 2003
- ERDEM , Hüsamettin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Konya 1996
- , *Ahlâk Felsefesi*, Konya, 2003
- ERDEM, Sabri, *Kader Proplemine Farklı Bir Yaklaşım*, İslâmi Araştırmalar, c.XIV, sayı 3-4, Ankara, 2000
- , *İslâm'da İnanç Esaslarına Farklı Bir Yaklaşım*, İslâmi Araştırmalar, c.XIII, sayı 1, Ankara, 2001
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 1996
- FAHRUDDİN RÂZÎ, *Tefsir-i Kebir*, (Mefâtihu'l-Gayb), çev. Komisyon, Ankara, 1995, I-XXIII
- FATIMA, İsmail Muhammed, *el-Kur'an ve'n Nazaru'l Akli*, U.S.A.,1993
- FAZLURRAHMAN , *Ana Komularıyla Kur'an*, çev .Alparslan Açıkgenç, Ankara okulu yay, Ankara, 2000
- , *İslâm* , (çev. Mehmet Dağ-S.Mehmet Aydın), Selçuk yay., Ankara, 1996
- , *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, (çev. Adil Çiftçi), Ankara okulu yay, Ankara, 1997
- FUAD, Abdalbaki, Muhammed, *el-Mucemu'l Müfehres Li Eelfazi'l Kur'âni'l Kerim*, Çağrı yayınları, İstanbul, 1990
- GAZALÎ, Muhammed, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, (çev. Emrullah İşler), Ankara, 1993
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid b.Muhammed, *İhyau Ulumiddin*, Çev.....İst., 1989, I-IV
- , *İtikatta Orta Yol (el-İktisat fi'l-İ'tikad)*, (Çev.Dr. Kemal Işık), Ankara, 1971
- GÖLCÜK, Şerafettin , *İslâm Akaidi*, Konya, 1994
- , *Kur'an ve İnsan*, Konya, 1996
- GÖLCÜK, Şerafettin-TOPRAK, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 1998
- HAMİDULLAH; Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan yay., İstanbul, 1993, I-II
- IZUTSU, *Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar*, (çev.Selahattin Ayaz), Pınar yay., İstanbul, 1991
- İBN HACER, *Metâlibü'l Âliye*, Tah. Abdullah el-Âzami, Daru'l Marife, 1414 Beyrut, I-V
- İBN HİBBAN, Muhammed b. Ahmed Ebu Hakim et Tirmizi, *Sahihu İbn Hibban*, (Tah. Şuayb el Arnavut), Risale, Beyrut,1414

- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid b. Mace, Sünen ibn Mace, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- İBN MANZUR, Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1995, I-XV
- İZZETBEGOVİÇ, Aliya, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, (çev. Salih Şaban), İstanbul, 1997
- KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil yayınları, İstanbul, 1996, I-III
- KARLIAĞA, Bekir, "İslam'da Cihad, Gaza ve Fetih Ruhu", Diyanet İlmi Dergi, Ağustos, Ankara, 2003
- KAYA, Remzi, "Ehl-i Kitap" mad., DİA, c.X, İstanbul, 1994
- KILAVUZ, Ahmet Saim, *İlmihal*, İslâm Araştırmaları Merkezi(İSAM), İstanbul, 1999, I-II
- KOCABAŞ, Şakir, *İslâm'da Bilginin Temelleri*, İz yay. İstanbul, 1997
- KÖKSAL, Mustafa Asım, *Peygamberler Tarihi*, T.D.V.yay., Ankara 1993, I-II
- KUR'ÂNÎ KERİM ve AÇIKLAMALI MEÂLİ, Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
- KUTLUER, İlhan, "İlim" mad., DİA, c.XXII, İstanbul, 2000
- KUTUP, Seyyid, *İslâm Düşüncesi*, Dünya yay., (çev. Hamid Şükrü, Resul Tosun, Mehmet Çelen), İstanbul, 1992
- MALİK b.ENES, el-Muvatta, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- MÂRUF, Nâyif, *el- İnsan ve'l Akl*, Beyrut, 1995
- MERT, Muhit, "Geleneksel ve Modern Kelamda İtikadi Meseleleri Ayetlerle Temellendirmenin İçerdiği Sorunlar" Günümüz İnanç Problemleri(Sempozyum), Erzurum, 2001
- MEVDUDÎ Ebu'l-A'la, "Kur'an'ın Ekonomik ve Politik Öğretisi" (çev. Fatma Bostan), *İslâm Düşüncesi Tarihi*, M.M.Şerif, İnsan yay., İstanbul, 1990, I-IV
- , *Tefhîmu'l-Kur'an*, (Çev. Komisyon), İstanbul, 1991, I-VII
- , *Modern Çağda İslâmi Meseleler*, (çev. Yusuf Işıcık), Tekin kitabevi, Konya, 1993
- MÜSLİM, Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri, el-Cami'us-Sahih, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- NADİM, Macit, *Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Damla matbacılık, Konya, 1992
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, Sünenü'n-Nesai, (el Kütübi's-Sitte içinde), Çağrı Yay. İstanbul, 1982)
- OKUMUŞ Ejder, "Kur'ân'da Toplumsal Çöküş" *Kur'ân Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Yediveren yay., Konya 2003
- PAÇACI, Mehmet, "Kur'an" mad., DİA. c.XXVI, İstanbul, 2003
- RAĞİB, el-İsfahânî, Ebû'l Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fî Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986
- SABÛNÎ, Nureddin, *el-Bidaye fî Usuli'd-Din*, (Çev. Bekir Topaloğlu), Ankara, 1995

- SAMÎ, Şemseddin, *Kamus-i Türki*, İstanbul, 1317
- SUPHÎ, Salih, *Kur'an İlimleri*, (Çev. Said Şimşek), Konya, 1994
- SUYÛTÎ, Celaleddin, *el İtkân Fî Ulûi'l Kur'an*, (çev. Sakıp Yıldız - H. Avni Çelik), Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshak, *el-Muvafakat fî Usuli's-Seri'a*, (Çev. M. Erdoğan), İstanbul, 1993, I-IV
- ŞİMŞEK, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra yay. İstanbul, 1997
- TAN, Bilal, *Kur'an'da Hikmet*, Pınar yay., İstanbul, 2000
- TAYLAN, Necip, "Bilgi" mad, DİA, c.VI, İstanbul, 1992
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa et-Tirmizi, Sünenü't-Tirmizi, (el Kütübi's-Sitte içinde, Çağrı Yay. İstanbul, 1982
- TOPALOĞLU, Bekir, "İslâm" mad., DİA, c.XXIII, İstanbul, 2001
- , "Allah" mad., DİA, c.II, İstanbul, 1989
- TOPRAK, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya, 1989
- TÜRER, Osman, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul, 1998
- TÜRKMEN, Sabri, *Kur'an'ın Mucizliği Meselesi*, Diyanet İlmi Dergi, c.39 sayı.4, Ankara, 2003
- ULUDAĞ, "Akıl"mad, DİA, c.II, İstanbul, 1989
- WATT, W.Montgomery, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (çev.Ethem Ruhi Fırlalı), Birleşik yay., İstanbul, 1998
- , *Kur'an'a Giriş*, (çev.Süleyman Kalkan), Ankara Okulu yay, Ankara, 1998
- WENSİCK, AJ, *el-Mu'cemu'l-Mufehres Li Elfazi'l-Hadissi'n-Nebevi*, , (Tah., Muhammed Fuad Abdulbaki) London, 1962, I-VIII
- YALÇIN,Abdurrahman, *İnsan Davranışları ve Din*, SÜSBE (BasılmamışYüksek Lisans Tezi), Konya 1996
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Akıl"mad, DİA, c.II, İstanbul, 1989
- , "İlham" mad., DİA, c.XXII, İstanbul, 2000
- , "İlim" mad., DİA, c.XXII, İstanbul, 2000
- , *Kur'an-ı Kerimde Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İstanbul, 1989
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağ, İstanbul, 1992 I-X
- YILDIRIM, Suat, "Kur'an" mad., DİA, c.XXVI, İstanbul, 2003
- YÜKSEL, Emrullah, *Âmidi'de Bilgi Teorisi*, İstanbul, 1991
- ZEHEBÎ, İmam Hafız Şemsüddin, *el Kebâir*, el Mektebe't Ticariye, Beyrut,1397
- ZEYDAN, Abdülkerim, *el Veciz*, Risale yay., Ürdün, 1994
- ZUHAYLÎ, Muhammed, *en-Nazarâtü'l Fıkhiyye*, Şam, 1992
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (çev. Komisyon), Risale yay., İst. 1992,I-X